

EÖTVÖS JÓZSEF

MAGYAR ÉLET

három novella

TARTALOM

NOVELLA
PUSZTALAK
MAGYAR ÉLET

NOVELLA

Sokat vándoroltam fiatalabb koromban, s bármi meglelgedve érzem magamat a szűk, de szerető körben, hol napjaim folynak, vannak időszakok, midőn a vándorlási vágy most is erőt vesz rajtam. Nem mintha kíváncsiságom ösztönözne, s új helyek s emberek ismeretsége után vágyódnám, hanem csak azon élvezetért, melyet sok ideig egy helyen tartózkodva, helyzetünk változtatásában s az utazás egyszerű, de érdekes eseményeiben találunk. Sőt, ha tőlem függ, én inkább oly helyeket keresek fel, melyeket már bejártam, mint egészen ismeretlen vidékeket; legjobban érezve magamat akkor, ha vándorlásaim közt régmúlt napok emlékeivel találkozom, s egyes pontokon azon érzelmek s gondolatok visszhangjai ébrednek lelkemben, melyeket ugyanazon vidék gerjesztett bennem, midőn azt évek előtt először láttam.

Ez az, mi nekem az Alpokat mindenkifőlött kedvesekké teszi. Vannak talán szebb vidékek a világon, vannak bizonyosan nyájasabbak, s olyanok, hol az, ki a múlt emlékeit keresi, vagy újabb korunk hatalmas kifejlődésén gyönyörködik, több érdekes dolgokat találhat; de engem vágyaim mindig e bércekhez vezetnek vissza, melyek között több mint húsz év előtt első utazásomat tettem, s most is mintegy megifjodva érzem magamat, oly eleven a benyomás, melyet e nagyszerű vidék első látása bennem hátrahagyott.

Itt tölték néhány év előtt több hónapot. Csak az Alpok azon részét akarám bejárni, mely a birodalom északnyugati oldalát védi, s kevésbé ismert, de nem kevésbé szép, mert az utazó csoportnak, amely Svájc legszebb pontjait csaknem élvezhetlenné teszi, országúttal nem szolgál. Nem tartozom azok közé, kik a természet csodái mellett a városi élet kényelmeit keresik, s örülnek, ha nyomtatott útikalandokban az érzéseket s gondolatokat előre kiolvas-hatják, melyek az egyes helyeknél a nézőben támadnak. A természetnek nincs szüksége ily magyarázatokra, s nem emlékszem élvezetesebb napokra, mint melyeket az osztrák s bajor Alpok ritkán látogatott részeiben tölték, hol a kényelem helyett, melyet jártabb utakon az utazó talál, csak azon jólétet látjuk, melyet itt a nép élvez.

Főképp az említett évről mondhatom ezt. Az idő rendkívül kedvező vala, s bár a hetek, melyeket utazásomra szántam, elteltek, s a vidéket, melyet ez ízben meglátogatni akartam, rég bejártam, nem határozhattam el magamat arra, hogy visszatérjek. A tetőről, melyre azért menék fel, mielőtt a hegyeket elhagyom, az egésznek képét utolszor élvezhessem, más, még terjedtebb kilátást ígérő tető vonta magára figyelmemet; egy völgy a másikba vezetett, s ha este fáradtan szállásomra érvén, arról kezdék gondolkozni, hogy holnap hazafelé indulok: gazdám beszélgetései, ki egy magas vízesésről vagy más természeti szépségről szólt, mely házatól csak néhány órányira fekszik, ismét elhalasztá föltételemet.

Így értem a birodalom határáig, s így határain túl egy nagy faluhoz, mely az Alpok egyik legszebb és legvirágzóbb völgyében fekszik.

Egyes veszélyesebb helyek kivételével egész utamat vezető nélkül tettem, jó szerencsémre bízva magamat s azon ügyességre, melyet a róna lakója is, miután a hegyek között sokat gyalogolt, sajátjává tesz, s mely őt ösztönszerűleg többnyire a helyes ösvényre vezet. Igaz, néha tévedések után; de oly nagy szerencsétlenség-e tévednünk, ha minden lépéssel új, bájló kilátás nyílik előttünk, melyhez másképp nem jutottunk volna? Ki ettől fél, maradjon az országúton, számolja meglelgedéssel a mérföld-oszlopokat, melyek mellett már átment, s ha útja unalmas és fárasztó, vigasztalja magát azon meggyőződéssel, hogy a legegyszerűbb út, ha nem is legszebb, legalább mindig a legrövidebb. Én nem bámulom és nem irigylem annak sorsát, ki soha életében nem tévedett el; talán messzebb jutott, de bizonyosan kevesebbet

élvezett s kevesebbet ismert meg másoknál, s előbbmenetele sok örömmek árán vásároltatott meg.

Akár helyesek azonban ezen nézeteim, akár hibásak, elég az hozzá, hogy valamint e falut, melynek nevére nem emlékszem többé, vezető nélkül találtam meg: úgy azt másnap reggel vezető nélkül hagytam el. Gazdám utasításai oly világosaknak látszottak, az ösvény, amennyire azt a faluból kiérve szemem követhető, oly járotnak, hogy midőn félórai menés után egy emberrel találkoztam, ki a hegygerincen, honnan mai vándorlásom célja meglátszik, átvezetni ajánlkozott, első pillanatban bosszankodám tolakodása miatt; de később eszembe jutott, hogy azon emberek faja, kik vezetőkül ajánlkoznak oly utakon, melyeket magunk is megtalálhatnánk, s ezért fizetést kívánnak, nemcsak Svájcban találhatók, s jókedvűen mentem tovább.

Ösvényem azon zöld hegyi rónák egyikén vezetett keresztül, melyek az Alpok főszépségét képezik. E sziklapusztának oázisai ezek; s a virággal hímzett pázsit, a rajta legelő csordák kolompolása s a pásztorkunyhók s pajták, honnan a dolgozó majorosnék víg éneke hangzik a terméketlen bércek közepett, még kellemesebben hatnak reánk. Oly nyájas egész körünk, az ösvény, melyen haladunk, oly sima, hogy talán elfelejtető, hol vagyunk, ha a mezőn szétszórt szikladarabok, a távol vízesésnek zúgása, s a rendkívüli sebesség, mellyel a kis patakok a völgy felé siet, nem figyelmeztetnének reá, s a havas nem állana előttünk csaknem a zöld mezőig lenyúló jegeseivel, melynek tövénél minden termékenység megszűnik.

Nem lévén sietésre okom, leültem, hogy mielőtt továbbmegyek, még egyszer megnézzem a völgyet, melyet tegnap oly bájlónak találtam; bámulásomra a falu helyett, hol az éjszakát töltöttem, most csak egy messze ködtő terjedt el alattam. Midőn napkeltevel elindultam, az ég fellegtelen volt, csak a völgy végén, hol a hegyről leszivárgó nedvesség posványokat képez, feküdt egy nehéz ködgomó, most csak a falu hegyes tornya állt ki a sűrű ködfátyolból, mely az egész völgy alját elborította, s mégis mi szép vala ez is.

A nap a magas hegyeken át most veté a völgybe első sugarait, s a sima ködtő, mely azt eltölté, emelkedni kezd. Eleinte lassan, csaknem észrevétlenül. Itt egyes kisebb darabok szakadtak el a tömegtől, a nagy fátyolnak apró rongyai, ott a köd a hegyen levonuló kis völgyeket és vízszakadásokat tölté el, majd szélesebb, majd keskenyebb folyókat képezve, melyekben fölfelé vonult. Később a nap növekedő hatalma az egész tömeget mozgásba hozá. A ködtő, mely eddig a völgy alján pihent, mint tenger, ha azt a vész karjai megragadják, erősen hullámozni kezd; felszíne elébb szélesebbre terjed, később darabokra szakad, melyek mindig tisztábban válnak el egymástól. A völgyből felszálló melegebb lég szárnyain minden magasabbra törekszik, minden felfelé száll; míg a gőzár, mely a völgyet szemeim előtt eltakarta, itt mint könnyű felleg pihen a hegycsúcson, ott fehér foszlányokban száll körül az égen, s csak még árnyékait veti a napsugároktól átvilágított tájra.

Nem írhatom le a hatást, melyet e tünemény tett reám. Mintha a homály és világosság, mely ezredek óta e világ uradalmáért küzd, e völgyben újra megkezdtek volna a régi tusát, s én azért lennék itt, hogy a nehéz küzdelemnek végeredményét lássam s megszilárduljak hitemben, miként az aljas pára a tiszta fényt, mely a magasból jó, nem fogja legyőzni soha.

Talán egy órát töltöttem itt; még hosszú út vala előttem, s hogy a mulasztást jóvátegyem, sebesebb léptekkel indultam meg. Félórai vándorlás után a hegyi róna végéhez s azon völgyhöz, vagy helyesebben mondva, hegynyíláshoz értem, mely, gazdám állítása szerint kevés fáradsággal a hegygerincen átvezet.

E völgy kezdetben szűk vala. A falként felnyúló sötét sziklák, melyek bemenetét képezik, itt alig váltak el annyira egymástól, hogy a pataknak utat engedjenek, melynek medrében a hegyről összegyűlt víz lefolyt. Később tágasabbá vált, a hegyek távolabb léptek egymástól, s a frissebb zöld, mely a völgynek alját takarta, a hegyoldalon felnyúló erdők épebb növése, a patak csendesebb folyása s a napsugárok, melyek a nyíltabb tért átvilágíták, az egész képnek nyájasabb jellemet adának; de pár száz lépéssel tovább a táj visszanyerte előbbi vadságát.

A hegyek ismét közelebb lépve egymáshoz, falakká egyesültek, az erdők helyett csak egyes fenyők maradtak, mintha a meredek sziklához, melyben gyökeret vertek, csak támasztva lennének, s a tajtékoz patak zúgva keresé útját a sziklák között.

A gondolkodó figyelmét, ha az Alpok között körüljár, semmi sem vonja inkább magára azon fokonzó romlásnál s enyészetről, mellyel e rendíthetlenségnek mondott bércek körében találkozunk. A jeges halkan előrenyomulva, egész halom sziklatöredékeket tol a völgybe, az olvadt hótól megáradt patak számtalan kődarabot hengerít, míg máshol a nedvesség s fagy által a meredek faltól elválva, roppant sziklák zuhannak a mélységbe, vagy hasonló okokból a hegy csúcsának egész darabja szakad le, s a virágzó völgyet lakóival együtt több száz lábnyi magasságú sziklaomladdal takarja el. Minden év megteszi pusztító munkáját, sőt nem múlik egy nap, melyen e hegyek körében valami, mi előbb fenn a magasban állt, le ne süllyedne. Az Alpoknak bármily részét járjuk be, hasonló változások nyomait találjuk mindenütt, annyit, mint itt, azonban még egy helyen sem láttam.

Az egész völgy úgyszólván sziklatöredékekből áll. Itt egész bércek fekszenek, melyekről alig hihetnők, hogy valaha máshol álltak; ott nagyobb s kisebb szikladarabokat s közöttük földdel vegyült omladékokat találunk, a sziklák egy részén már százados fák állnak, másokat még fű vagy csak, a növényi életnek első kísérleteként, száraz mohok lepnek el, soknak új törésén meglátszik, hogy csak néhány év vagy hónap előtt omlottak le a tetőről, s ha felnézünk, még a helyét is megtaláljuk, honnan azok leszakadoztak. Az egész egy nagy csatamező, melyen a növény és kőország ezredek óta a felsőbbségért küzdenek egymással. Néha úgy látszik, mintha az előbbi győzne. A völgyben szétszórt köveket zöld borítja el, a növényzet tömött sorokban vonult fel a hegyoldalon, egyes osztályai a legmagasabb fokig értek, s fenn a bérc ormán egy magános fenyő ingatja ágait, mintha a győző termékenység ellenének várfokán már feltűzte volna zöld diadalmi lobogóját. A sziklabérc megdördül, s a kőlavina több száz lábnyi görgeteg alá temette mindazt, mit a növényzet lassú, de szakadatlan működése századok alatt teremtett; s a küzdelem újra kezdődik, hogy egy ezred múlva talán ugyanezen eredményhez vezessen.

De bármily nagyszerű e táj, s bármily érdekesek részletei, vad jelleme végre fárasztó, s megvallom, örültem, midőn két órai járás után a havashoz közeledék, mely, mint gazdámától hallám; e völgyet bezárja. A völgy itt jóval tágasabbá válik, az ösvény simább s többnyire fenyvesen vezet keresztül. Ne képzelje azonban olvasóm azon szép erdők egyikét magának, hol az oszlopokként felnyúló fatövek között, az egymást érő sötét ágak, mennyezete alatt mintegy templomban járunk, s a földön elszórt fenyőtűk illata tömjénként száll fel az éghez. Szegény e kőnek növényzete; a keskeny földréteg csak kevés táplálékot ad, s a fa elszárad, mielőtt szokott magasságát elérné. A vékony törzsöket mohok takarják, az ágakon hosszú füzérekben fakó színű zuzmó függ le, s a száraz sudarakat sok helyen a szél törte el. Mintha nem élő erdőt, hanem annak hulláját látnók, mely csak a télre vár, hogy hava alatt eltemetessék. Leírhatatlanul szomorú s elhagyott az egész. Annál nagyobb a hatás, midőn az erdőből, mely minden kilátást elzár, kilépve egyszerre a legnagyobb képek egyike előtt találjuk magunkat.

Egy roppant szikla-amfiteátrum előtt álltam, mely lépcsőkben emelkedve, a völgyet félkörben bezárja. Két oldalon, hol a sziklák kevésbé meredek, dús növényzet virul: egyes helyeken az

alpesi rózsa egész cserjéket képez, másutt kisebb s nagyobb csomókban találjuk virágzó bokrait s közöttük csaknem a hó határáig felnyúló zöld szalagokat, mintegy ösvényekül, melyek a hegy gerincét aljával összekötik, s melyeken a könnyű zerge legelve a völgybe jő. A félkör közepén már a meredek fal tövénél megszűnik minden élet, s fölötte csak a szürke moréna, a jeges, mely rajta pihen, s a képnek háttérét képező hócsúcsok láthatók. A patak, melynek ágya mellett eddig haladtam, sebes kanyarulattal tűnt el. Zúgását a dörgés váltja fel, mellyel vizei itt egy vastag oszlopban, roppant szökéssel a sziklafalról lerohannak.

A kilátás felülmúlta várakozásomat, s kedvező helyet keresve, honnan az egész nagyszerű képet egy tekintetre beláthassam, sokáig álltam ott. Végre eszembe jutott, hogy mennem kell.

Eddigi utam is hosszabb volt, mint azt gazdám leírása szerint gondolám, s a szakadozott romokba felnyúló magas hegygerinc, melyen túl mai vándorlásom célja feküdt, sietésre intett.

Hogy eddig nem tévedtem el, arról nem lehet kétségem. A sziklafal, a jeges, a vízesés, minden megfelelt gazdám leírásának, s alig száz ölre állt a kunyhó is, hol állítása szerint vagy vezetőt, ki velem a hegygerincen átjő, vagy legalább tökéletes utasítást kaphatok. Szerencsétlenségemre vasárnap volt, s igen kellemetlenül lepettem meg, midőn a pásztor s majorosné helyett csak egy körülbelül tízéves leányt találtam s tőle hallám, hogy szülői templomba mentek, s este előtt nem is jönnek vissza.

Tudakoltam utamat, s a kisleány hosszasan megmagyarázta azt, de nemigen okultam magyarázatán, főképp miután a hegygerincen, mint most először hallám, több ösvény vezetett keresztül. Sajnáltni kezdém, hogy kalauz nélkül indultam el, de nem tehetém jóvá hibámat, és végre nem nagy baj, ha azon falu helyett, melyet mai vándorlásom céljául kitűztem, ama két vagy három helység egyikéhez jutok is, melyek a leányka állítása szerint a hegygerinc túlsó oldalán fekszenek. Búcsút véve tehát kis tanácsadómtól, ismét útnak indultam.

Kezdetén kissé meredek vala az ösvény, de járt. Úgy látszott, mintha csaknem lehetetlen volna eltévedni. - Ismét azon akadályok egyikét gondolám magamban, melyekkel az életben s utazásaink közben annyiszor találkozunk, s melyeknek legyőzésére nem szükséges egyéb, mint hogy magunkat elijesztetni ne engedjük. De ezen biztosító, mellyel eleinte haladtam, nem tartott sokáig. A füves helyek, melyeken az ösvény meglátszott, mindig ritkábbakká s kisebbekké változtak; végre a növényzet egészen megszűnt, s csak sziklákat találtam, melyeken előttem talán százan s ezeren mehettek keresztül, de semmi nyom nem látszott. Az út minden lépéssel nehezebbé és járatlanabbá vált, míg végre egy tíz öl magas szikla előtt álltam.

El valék tévedve, s a kellemetlen érzéshez, mellyel ezen meggyőződés az embert a legsimább úton is eltölti, most még az idő iránt támadó aggodalmaim is járultak. A könnyű fellegek, melyeknek a hegyoldalon átszaladó árnyékait elébb oly szépeknek találtam, mindig tömöttebbekké váltak, s egyes hegycsúcsok ködbe borultak. Hosszabb tűnődés után már visszatérésre határozám el magamat, midőn kevésbé meredek utat keresvén a sziklafal közelében, egy, a hegyoldalon fölfelé vonuló, keskeny völgyhez vagy inkább vízszakadáshoz értem, mely egyenesen a hegygerincre vezetett. Az út, melyet váratlanul magam előtt láttam, nem volt kecsegtető, de legalább járhatónak látszott. Egyes mohás s füves helyeken, melyek a sziklák között itt-ott feltűntek, számos s még friss nyomokat vevék észre, s miután az út, melyen jelen álláspontomról a völgybe vissza kellett volna mennem, sem kevésbé nehéz, sem kevésbé veszélyes nem volt annál, mely fölfelé vezetett, irányom folytatására határozám magamat, mi, valahányszor előbbi helyzetünkhöz nagy nehézségek nélkül nem juthatunk vissza, a legbiztosabb. Helyzetem mindamellett nem volt kellemetes. Utam minden lépéssel nehezebbé s meredekebbé vált. A keskeny darab eget, melyet magam fölött láték, mindig sűrűbb fátyol borítja, mi által úgyis elég komoly körözetem még vadabb színt vett föl. A

sziklafalak, melyek között fölfelé törekedtem, mindig sötétebbnek látszottak, s a jéghideg szél, mely szakadozott rohamokban a sziklákon át süvöltött, közelgő viharra intett. Csaknem megvalék győződve, hogy az kitör, még mielőtt a tetőt elérhetem; s kettőzött léptekkel sieték fölfelé.

Végre a hegygerincen valék. De habár csaknem két óráig ösvény nélkül, majd hengergő görgetegen, majd roppant szikladarabokon keresztül, inkább mászva, mint járva, egészen kimerülve érzem magamat, az előttem nyíló kilátás egyszerre elfeledteté velem fáradt voltomat.

Hegyvidékeken az utazásnak egyik főkelleme meglepetésekből áll. Míg a rónaság egy roppant újságlapként fekszik előttünk, melynek egész tartalmát, le a gabonaárákig, egy tekintetre átfutjuk: a hegyek között néhány lépés egészen új kört nyit meg előttünk. Amint a dombot megkerültük vagy a hegygerincen átjutánk, a völgy, hol eddig haladtunk, a falu, a hegyek, melyek azt környezik, a patak, melyet órákig követünk s melynek zúgását megszoktuk, egyszerre minden eltűnt előlünk. Új, néha egészen különböző jellemű vidékben találjuk magunkat, s előbbi kilátásunkból legfeljebb az egyes havas vagy sziklabérc marad meg, mely az egész képnek háttérét képezi. Az Alpok között utazva naponkint tapasztaljuk a kilátás ily rögtöni változásait; de nem emlékszem, hogy magamat valaha annyira meglepve, annyira elragadtatva éreztem volna, mint ez ízben.

A hegygerinc, melyre annyi fáradsággal feljuték, nyugatról kelet felé vonulva, a hegy északi lejtőjéről, melyen eddig haladtam, a délre vezetett. Ennek tulajdonítható, hogy a kopár sziklákat, melyek ott kétezer lábnyira nyúltak le a völgybe, itt csaknem a hegygerincig terjedő alpesi legelők váltották fel. Egyszerre, mintegy varázs által, a hegyi flóra színes virágaival hímzett mezőn találtam magamat, melyen a lepkéknek egész serege játszott körültem, sem változékonyság, sem színi pompára nézve rónaságunk lepkéivel nem vetélkedhető, de mely itt a növényzeti élet határain éppoly kellemesen lepi meg szemünket, mint a virágzó gencsi s a kakukkfű tömött csomói. Nem messze tőlem kolompoló csorda legelt, távolabb alattam a legszebb völgyek egyike nyúlt el. Az egész hegyoldal, melyen rövid pihenés után most lefelé menék, nagy kertnek látszott. Fentebb festői rendetlenségben szétszórt pásztorkunyhók s fenyves csoportok álltak, alantabb szép parasztházak, körülvéve szántóföldekkel, melyeknek sárguló kalásza a rétek eleven zöldjét kellemesen válták fel. Mindenütt élet s virulás, mindenütt az emberi szorgalom nyomai, s mintha kegyes végzetem úgy akarná, hogy e pillanat élvezetéhez semmi ne hiányozzék, mindez a legszebb nyári nap meleg világításában. A borulat, melyet előbb közelgő vésznek gondolék, csak néhány felhő vala, a hegy túlsó oldalán éppen a keskeny völgy fölött álló, melyen feljöttem. A hegynek azon oldalán, hol most valék, az ég tisztán boltozott fölöttem. El valék bájolván, elragadtatva. Ki a sarkvidékekből a legszebb nyári napoknak egyikén egyszerre mérsékelt éghajlatunkba tételnék át, nem érezhetné magát boldogabbnak. Mintha csak most indultam volna el, megújult erővel sieték a völgy felé; s minden lépéssel új egyes szépségeket találva, egy ideig nem is gondoltam a pihenésre.

De bármily nagyszerű képek s gondolatok támadjanak lelkünkben az Alpok között, a költői élvezet, melyet hegyi vándorlásnál találunk, az egyben, s pedig kedvezőleg különbözik másoktól, hogy étvágyunkat neveli; s így minden elragadtatásom mellett eszembe jutott, hogy dél rég elmúlt. Érezni kezdém, hogy fáradt vagyok, s mert a falutól, melynek tornyát a völgyben látám, még távol valék, elhatároztam, hogy a hegyoldalon szétszórt parasztházak egyikénél tejet s kenyeret kérek, s kissé megpihenek. Itt, mint az Alpok között csaknem mindenütt a gazdák, mennyire lehet, birtokuk közelében építik házaikat, s innen van, hogy míg a falu a templomon, iskolán, paplakon s néhány korcsmán kívül csak kevés lakházból áll, a hegyoldalon, csaknem az alpesi természet határáig, szétszórva a legszebb parasztházakat találjuk. Ezeknek egyikéhez irányoztam lépteimet. De ha valaha vándor kellemetlenül meg-

lepetve érezé magát, az én valék, midőn az egész házat s melléképületeit körüljárván, minden ajtót zárva találtam, és kocogásomra senki nem felelt. Eszembe jutott, hogy vasárnap van, s a ház lakói valószínűleg a templomba mentek, s nem maradt egyéb hátra, mint hogy őket oda kövessem.

De vannak napok, melyeken jókedvünket semmi nem ronthatja meg; s ámbár a gondolat nem volt vigasztaló, hogy ebédemet még legalább másfél órai gyaloglással kell megérdemelnem, panasz nélkül nyugodtam meg sorsomban. Hisz azon élvezeteknek, melyeket e háznál vártam, egyikét legalább megszerezhettem magamnak: megpihenhettem, s mint közönségesen, ha hosszabb gyaloglás után megállunk, csak most érzém, mennyi szükségem van reá.

Közel a házhoz néhány százados juhar állt. Egyes ágak a fedelig nyúltak, s az egymásba nőtt koronák sűrű árnyékot képeztek, mely alatt a vastag törzsök egyikéhez támaszkodva, egyszerű padot s előtte deszkaasztalt találtam. Itt telepedtem le.

A kilátás, szebbítve még a parasztház körözete által, mely az egész képnek nyájas előterét képezé, bájló vala. Eleinte csak az egész vonta magára figyelmemet, főképp a völgy túlsó oldala, mely északnak fekvé a zord vidékhez hasonlított, min csak imént keresztüljöttem. A sötét sziklafalak, a felettök emelkedő havas s a jeges, mely annak kettős csúcsától csaknem le a völgy talpáig nyúlt, az egész táj nyájas jellemével mintegy ellentétet képeztek, de csak hogy annak szépségét kiegészítsék, valamint a komoly vonás a férfi homlokán a nyájas mosolyt, mely ajkain lebeg, még kedvesebbé teszi. Később inkább közelébb köröm által érzém érdekelve magamat. A csinosan tartott barna csűr és istállók, a friss forrás, mely közel hozzájok csörgedez, s az előtte álló favályút csordultig betöltve a völgy felé siet, főképp a sötét ház köterhelt födelével, fényes ablakaival s mesterségesen kifaragott folyosóival - mi egyszerű s mégis mi szép mindez.

A földel alatti gerendán a ház első gazdájának neve s az építésnek évszáma olvasható. Több mint egy század múlt, mióta e ház áll, s lakói a homlokzatra faragott szentírási mondatokban vigasztalásukat keresték. Mennyi erősebbnek látszó épület omlott össze azóta, hány hangzatosabb név felejtetett el, míg e fából rakott igénytelen falak s annak neve, ki azt épité, megmaradtak, mert azokat célszerűségök, ezt egyesek hálája tartotta fenn. Az egyedüli hála, melyre a sorstól különösen kedvezett emberek is e világon számolhatnak. S ha e falak szólhatnának, mi különös szívreható történetet mondhatnának el, mely azon száz év alatt, mióta állnak, körükben lefolyt. Távol a városok mesterkelt lététől, e becsületes földművelő család az élet legsötétebb s lealázóbb oldalait nem ismeri. Közelébb áll Istenéhez, ki a természettel, mint az, ki az emberekkel jó mindennapi érintkezésbe; s kik e házat lakják, valószínűleg azon boldogok közé tartoznak, kiknek létét rendkívüli események nem zavarják; mégis mennyi keserv tölté e házat időnkint, ha más nem, mennyi temetés ment keresztül küszöbén; a csecsemő apró koporsója, melyben az anya egész életének minden reményei megfértek, s utána a család patriarchájaé, kivel egy egész ivadéknak utolsó élő emléke sírba szállt. Az emberi lét bármily körét tekintsük, mint az égnek harmatát a téren, úgy könnyeket találunk mindenütt, a különbség csak az, hogy a tiszta cseppek majd sötét sziklán, majd színes virágok kelyhei fölött ragyognak.

Gondolataimba mélyedve ültem sokáig. Az otthonosságnak képénél melyet magam körül láték, szívemben kedves emlékek támadtak. A ház, melynek tornácáról szemem a határtalan rónaságot látja, a kedves arcok, melyek küszöbénél fogadnak, minden, mi most oly távol s mégis oly közel feküdt szívemhez - csaknem elfeledém, hol vagyok, midőn ábrándjaimból távolról hallatszó ének ébreszte fel.

Úgy látszott, mintha a dallam magyar lenne, s első pillanatban azt hívé, hogy csalódom; de midő az énekes mindinkább közeledve, első énekét elvégezte s máshoz fogott, nem kételkedhetém többé.

»Tisza partján halászegény vagyok én«

- hangzott felém oly tiszta kiejtéssel, midő e szavak az alföldön elénekeltetnek, s meglepetésem annál nagyobb vala, mivel az énekes, ki a hegyen fölfelé egyenesen a háznak tartott, öltözetében másoktól, kikkel e napokban találkoztam, éppen nem különbözött; csak egyenes tartása, a ruganyosság, mellyel járt, s hegyesre pödört bajsza nem illettek köntöséhez; s ki ezeket látta, egy percig sem kételkedett, kivel van dolga.

Az érzést, mellyel fölkelve elébe mentem, s őt megszólítám, csak magyar ember értheti. Mint sok egyéb, úgy honszeretetünk is más, mint amit Európa többi népei e szó alatt értenek. Az érzés, mely őket hazájukhoz köti, csakugyan születésök földjéhez való ragaszkodás. Az apai ház, a völgy, melyben fölnevelkedtek, a bércek, melyek látkörüket beszégek: ez az, minek emlékét nem felejtetik el, mi őket ellenállhatlan erővel visszavonja. A magas Alpok gyermeke Svájc valamely kevésbé hegyes kantonjában, a német, azaz oly német, ki a honvágy gyöngeségén még túl nem emelkedett, ha a szomszéd tartományban telepedett le: éppoly kevésbé érzik magukat otthonosoknak, mintha száz mérföldre lennének hazájuktól. Náluk a honszeretet oly valami, mi a földdel összefügg, s az egyest bizonyos helyiséghez köti - nálunk az más. Nem a rónaság látköre, nem a hegyek ismert körrajzai, nem a folyó vagy csöndes falu, mely partjain áll, s melynek minden háza régi jó barátként néz reánk, nem ez tölti vággyal lelkünket, nem ez az, miért szívünk szeretve feldobog. A róna lakója az erdős Mátrán, az erdélyi hegyek fia rónaságunkon, ki a széles Duna partjain növelkedett, a csöndes Tisza füzesei alatt vagy a Balaton bájló vidékén egyiránt otthon érzi magát. A magyar nem földjéhez; ő nemzetéhez ragaszkodik, s ez oka, hogy nálunk a helyi, az úgynevezett falutornyának patriotizmusa alig található; s mégis azon érzélem, mely az egész népet egy nagy egésszé összefűzi, erősebb, mint bármily más európai nemzetnél. Hisz az érzéketlen bérceket s rónaságot ki szerethetné úgy, mint azt, ki érzelmeit viszonzhatja. Az-e oka ennek, mert keletről jövének, s miként őseink, más vándor népek módjára, nem egyes helyiségekhez, hanem fajokhoz való ragaszkodásuk által váltak nemzetté: úgy mi is megtartottuk jellemöket és érzéseiket ebben is: vagy talán az, mert a magyar másfél századig török járom alatt görnyedett, s hazájában, melynek felét nemzete s ellenségei bírták, magát otthonosnak nem érezheté, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy ezen érzés a mai napig sem változtatta meg természetét, s hogy az egységnek érzete, mely népünk minden osztályait áthatja, s annyi viszály és csapás után a hazát fenntartá, éppen ennek köszönhető.

- Isten hozta a teins urat - mondá a megszólított bámulva. - Isten hozta - ismétlé, s becsületes arca, mintha rajta napsugár lejtne át, ragyogott örömeiben -, mindent inkább vártam volna, mint azt, hogy ma még magyar emberrel találkozzam.

Röviden elmondám neki, honnan jövök, s miként jutottam ide.

- Inkább jobbra kellett volna tartani. A falu, hová menni akart, amott a hegy mögött fekszik, jó négy órányira innen - válaszolt ő jókedvűen. - Nem is csoda e görbe országban, hol az ember azt sem látja, hova megy. De annál jobb. Ha nem téved el, nem jött volna hozzánk, s mióta itt lakom, a teins úr az első magyar ember, akivel találkoztam. De gyerünk a házba, s mivel szolgálhatok? Kár, hogy feleségem éppen ma nincs itthon! - tévé hozzá, midő az ajtót felnyitá - de se baj! a kamarakulcs nálam van, s csak találunk valamit, mivel addig, míg hazajő, elmulathatunk.

Mondám, hogy csak tejet s egy darab kenyeret kérek, mert a faluban akarok ebédelni.

- Azt a szégyent a teins úr csak nem teszi rajtam - szólt ő, s becsületes arcán neheztelés vala kifejezve. - És minek menne a faluba, mit keres ott a németek között? Igaz, korcsmát eleget találhat, itt minden második ház az, de csárda azért mégsincs az egész országban. Azt se mondom, hogy jól nem tartanak; vannak a korcsmárosok között jóra való emberek, főleg feleségem nagybátyja, ki mindjárt a templom mellett balra lakik; de amit ott talál, azt itt is megkapja, s ha majd Erzsím visszajő - én csak úgy nevezem, mások a német néven szólítják -, jobb pörkölt húst még otthon sem evett. És ugyan miért menne el - folytatá kérő hangon -, mikor szemeiből is látom, hogy fáradt.

- Ha megpihentem, könnyen elmegyek a faluig, s minek csináljak alkalmatlanságot.

A gazda résztvevő tekintetet vetett reám. - A teins úr is régen jár már külföldön - mondá felsóhajtva -, másképp ilyesmi nem jutna eszébe. Vagy talán nálunk is megváltozott volna a régi jó szokás? Dehogyan változott, dehogyan változott - mondá rövid szünet után, s arca ismét visszanyerte előbbi vidorságát. - S ha ott új világot élnek is, én a réginél maradok, s ne legyen Szűcs István a nevem, ha ma házamtól eleresztem. - S ezzel új ismerősöm kivéve kezemből úti tarisznyámat, a szobába sietett, s miután azt mint túszt az asztalra tette, fiókjából kivevé a kulcsokat, s csak azt kérdezé még, itt a szobában vagy a ház előtt falatozzunk-e?

Az utóbbit választám, s míg ő kulcsaival elsietett, ismét előbbi helyemre, a juharok árnyékába ültem.

Meg valék indulva. E váratlan találkozás, anyai nyelvem rég nem hallott hangjai, a szívesség, mellyel ez idegen, kihez csak egy közös haza emlékei kötöttek, fogadott, mélyen hatottak reám. Ó, szóljanak megvetéssel századunk bölcsei azon érzelmekről, melyeket megmagyarázni, sőt talán megérteni sem képesek; mondják el, hogy miután a népeket közös érdekek s meggyőződések kötik össze, honszeretetre szükségünk nincs, s hogy az, mi elődeinket tenni s túrni tanítá csak előítélet, egy legyőzött álláspont, mely rég mögöttünk fekszik: míg az emberi természet meg nem változik, míg a mindennapi kenyéren és anyagi élvezeten kívül magasabb célok s élvezetek után küzdünk, s vágyainknak éppen legfenségesebb tárgyait nem okoskodások, hanem csak érzéseink által közelíthetjük meg: addig azon érzés is, mely az embert honához s nemzetéhez köti, nem fogja elveszteni hatalmát. Erő az, melynek okait, megengedem, éppúgy nem ismerjük, melyet éppúgy nem magyarázhatunk meg magunknak, mint nem az égi testek kölcsönös vonzerejét, de melynek létezését józan ember éppúgy nem vonhatja kétségbe, s melynek működését minden kétkedés és gúny vagy erőlködés éppúgy nem akadályozhatja meg. Van lényünknek egy része, mely legyőzhetetlen, s ez az, mely fölött minmagunk sem bírnak hatalommal, azon érzemények, melyeket Isten teremte keblünkbe, hogy azokon se túl ne emelkedjünk, se mélyebbre ne süllyedhessünk soha.

Gondolatim fonalát gazdám szakítá félbe, ki egyik kezében nagy tállal, másikban hatalmas korsóval közelített. Alig rakta le előttem terhét, midőn elsietve, kevés perc múlva csaknem egy egész kerék-sajttal és egy nagy cipóval jött vissza; erre poharak, kések és villák következtek, méz, pár köcsög édes és aludt tej, vaj annyi, amennyit egy tálon még talán soha együtt nem láttam, friss és száraz gyümölcs, szóval egész vendégség, melyet hús arató sem emészthetett volna fel. Eleget kértem, hogy ne fáradjon többé, eleget mondtam, hogy annak, mit elémbé állított, feléből sem eszem; hasztalan, Szűcs István mindenre csak azt válaszolá, hogy akkor ízlik az étel, ha van miből választani, s nem nyugodott meg előbb, míglen egész asztalunk megrakva a sok eleség alatt görnyedett, s ő egy szép darab húsos szalonnát állított elémbé, melyet, mint az egésznek fénypontját, utoljára hozott ki.

A jókedv szívesség, mellyel átellenemben helyet foglalva, mindenét kínálá, leírhatlanok. Úgy látszott, mintha azon élvezetet, melyet a magyar ember abban talál, ha valakit jól tarthat, évekig nélkülözve, vendégszeretetének felhalmozott kincseit egyszerre reám akarná árasztani.

A hosszú sétálás jócskára nevelte étvágyamat, ettem, amint csak ehettem; már csak azért is, hogy kedvét ne rontsam, s nemcsak magamat multam felül, hanem evés dolgában valóságos csodákat tettem; de gazdám mindig kevéslé s újra készített, míg végre határozott kijelentésem, hogy ha még egy falattal többet eszem, beteg leszek, jószívű kínálásainak véget vetett.

- A baj csak az - mondá, kiürítve s újra töltve poharát -, hogy az idevaló bor nem ér semmit, eléggé ízlik, de elrontja a gyomrot. Hej, ez sem olyan, mint nálunk. Van a háznál más is; mikor kisfiam született, apósom egy hordócska magyar bort hozatott Salzburgból, de ezt feleségem elzárta. Hiába, az asszony itt is csak olyan, mint nálunk, mindig van valami a háznál, mit külön kulcs alatt tart. Édesanyám is azt tette. Ha apám a nagyváradi vagy aradi vásárról hegyi bort hozott, mindjárt a kis pincébe zárta, hogy a cselédek ne férjenek hozzá, csakhogy oda édesapám s mi gyermekek sem fértünk egykönnyen. Szegény édesanyám, ha az egyszer eljöhetne, s Erzsimec látná és éléskamránkat, a sok sajtot, vaját és mézet, a tejespincét, nagy tehéncsordánkat az almon és a kis Pistikát, az volna ám még a világ. De - folytatá rövid szünet után s arca elborult - jobb, hogy nem jöhet el; itt, hol az ember Isten egéből is mindig csak egy darabot lát, és vasárnaponként nem mehetne ki szőlőjébe, nem bírná ki egy fél esztendeig sem. Eltemetnék, mint édesapámat temették el, mióta hazulról eljöttem, s neki legalább idegen föld nem nyomja áldott porát. A teins úr nem ismerte apámat?

- Mondám, hogy nem emlékszem.

- Volt-e valaha L-ben? Ha ott volt - folytatá, midőn e kérdésre igennel feleltem -, s lovakat váltott, vagy más dologban a faluházánál megfordult, bizonyosan látta. Bíróviselt ember volt, kétszer választották meg egymásután, harmadszor is megteszik, ha a tisztartó nem lett volna ellensége. Később is a tanácsban maradt, s ha a faluházánál valami kellett, nótárius uraimék mindjárt érte küldöttek, úgyis csak a harmadik házban lakott. Az egész járásban nem volt olyan tekintélyes ember. Azt mondták, hogy hasonlítok hozzá, azaz egy pár vénember azt beszélte, hogy mikor édesapám gyerek volt, úgy nézett ki; csakhogy akkor más idők lehettek. Egy fél fejjel is nagyobb volt nálamnál s még egyszer olyan széles, s mikor hazulról elmentem, haja s bajusza galambfehér volt. Ő győzte nemcsak erővel, mi talán bennem is megvan, de ésszel is. Nem volt párja a vármegyében. S most meghalt, s még azt sem tudom, a temetőnek melyik oldalán fekszik, s nem mondhatok egy áldást fejfája fölött. Ez is fáj ám nekem.

A szomorú hangulat, mely mint dalainkban, úgy keblünkben soha nem hiányzik, s mely a zajos öröm s pajzán jókedv közepett egyszerre felszólal, s annyira jellemünkben fekszik, miszerint közmondássá vált, hogy a magyar sírva vigad, erőt vett gazdámon, s egy ideig hallgatva ültünk egymással szemközt. Ő fejét kezére támasztva s elmélyedve gondolataiba, én részvételt azon fájdalom iránt, mellyel múltjának szent emlékei szívét eltölték.

Végre, hogy öt fájdalmas hangulatából kiragadjam, a hazáról kezdék szólni. Nemrég mentem keresztül születése helyén, a vidéket, melyben növekedett, előbbi időkből ismerém. Erről beszéltem neki. Az utolsó termésről, a nagy áradásról, mely harmadéve az alföldet elönté, a töltésekről, melyek készülnek, s tervezett vasútjainkról. Mondhatlan érdeklődéssel hallgatott mindent, s ha sok egyes kérdéseire nem felelhettem is, minden mozdulatából látszott a meglepődés, hogy egyszer ismét hazájáról beszélhet.

- Hej - mondá végre felsóhajtva -, azért mégis könnyű nekik. Bánnám is én, csak honn lehetnék, vagy csak egyszer még láthatnám anyámat s öcsémet.

Biztatni akarám.

- Arról kár szólni is - vágott szavamba -, jól tudom s a teins úr is tudja, hogy az nem lehet. De talán, ha hazamegy s megint egyszer L.-ben megfordul, fölkeresi öcsémet, Szűcs Pétert, s elmondja neki és anyámnak, hogy látott s jól bírom magamat, s egyébiránt is nincs bajom, csak hogy messze földön, e görbe országban kell élnem. Tudom, sokat kérdeznak, de - tevé hozzá szünet után - azt, hogy bugyogóban járok, akár ne is mondja nekik. Elég nehezemre esik, s mikor idejöttem, soká huszárosan jártam, de végre rávettem magamat, hogy, én is úgy öltözködjem, mint a többiek.

Ismét különböző tárgyakról szoltunk. Ő megtöltötte makrapipáját, mely urával együtt messze földről jött és sok szolgálatot látott, én szivaromra gyújték. Mintha évek óta ismernők egymást, oly bizalmasan folyt társalgásunk. Talán észrevevé kíváncsiságomat, vagy talán neki is jólesett, hogy történetét egyszer egy földijének elmondhatja, s ő maga kezde beszélni múltjáról.

- Ha tudná a teins úr, miként kerültem ide, elcsodálkoznék -- mondá felsóhajtva -, az egy egész história. Ha időnk lenne, el is mondanám.

- De talán lesz időnk - jegyzém meg én. - A nap még soká tart, s ha szállást ad...

- Most még úgysem ereszttem el - vágott szavamba ő -, miután tudom, hogy L.-n többször megfordult. Feleségem az öreg gazdával nagynénjéhez ment, s ki tudja, mikor jó haza. Mért ne mondanám el az egész dolgot; elbeszélheti édesanyámnak s a többieknek, azok úgyis csak annyit tudnak, amennyit nekik levélben megírhattam, s ez mindössze nem sok.

- Hát hogy a dolgot előről kezdjem - szólt, nagy füstöt eresztve pipájából -, amint mondtam már, L.-ban születtem. Apám Szűcs János volt, kiről már elébb szoltam, telkes gazda, volt bíró, s oly ember, amilyen a faluban elébb sem volt, utóbb sem lesz; beillett volna vicispánynak. Édesanyámat, Isten áldja meg szegényt! Farkas Borbálának hívják. Házunk, azt is elmondtam már, a nagy utcán áll, harmadik a faluházához, nem messze a templomtól. Itt laktunk mi gyermekek is, azaz én és Péter öcsém, kivéven a munka idejét, mikor apámmal a tanyára mentünk, és sokszor egész hetekig nem jöttünk a faluba.

Szerencsésebb két fiú nem volt a világon. Igaz, téli hónapokban iskolába küldtek, s a vén mesteren nem múlt, hogy többet nem tanultunk; eleget megvert, főleg engem, mert a számolás teljességgel nem fért fejembe. Apánk is, ha szót nem fogadtunk, vagy ellenünk más panasz volt, néha ránk riasztott. De azért nem volt bajunk. Édesanyánk, ha nem fogta is pártunkat, mert ezt ő sem merte, mindig talált valamit, amivel megvigasztalt, majd fehér cipót, majd aszalt szilvát, majd más valamit, s ha a téli hónapokban a sok iskolázást restelltük, annál szebb volt a nyár. A fecskék, ha fészkükhöz visszatértek, nem repülnek körül vígabban, mint mi, ha apánkkal kikeletkor a tanyára mehettünk. Tudtuk, hogy a vén mestert mindszenig nem látjuk, és szebb tanya, mint a miénk, nincs az egész alföldön. Édesapám kétkelt gazda volt, s már a tanyaföld is elég nagy, hozzá pedig még feles és árendás földet bírtunk, s őszkor oly asztagok álltak istállónk mögött, hogy beilettek volna akármi földesúr szérűskertjébe.

Gyermekek nemigen becsüli a vagyont; de az, hogy soha idegen munkára nem megyünk, és édesapám a robotra is béresét küldi, hogy vásárral új csizmát és kalapot kapunk, és annyit ehetünk, amennyi csak belénk fér, bizony nekünk is jólesett, és még most is emlékszem, hogy mikor a mester egyszer jól megvert, s azután azt mondta, hogy ha nem tanulok, soha bíró nem lesz belőlem, akkor eszembe jutott, hogy csakugyan még bíró is lehetek. Két nap egymásután jól viseltem magamat az iskolában, s fűzfátot vágva, úgy jártam körül a faluban, mintha máris én mondanám a törvényt. De végre nem sokat törődtem vele, lesz-e bíró belőlem, mikor úgysem cseréltem volna senkivel a világon.

Itt az emberek nem is tudják, mi egy tanya. Eleget magyaráztam nekik, de nem értik. Rendes szántóföldeiken kívül, melyek a ház körül fekszenek, van nekik is birtokuk. Almoknak nevezik, és azok majd az egész községé, majd egyes gazdáké. Ipamnak is van ily földje, hol marháinkat tartjuk. De mi ez a mi pusztáinkhoz képest! Még a marha sem olyan. Ha a teins úr most felmegy, almunk ott fekszik a hegyoldalon jó három fertály órányira innen; ha felmegyünk, fogadok, a bika mindjárt ott terem. Hogy felbökjön? Dehogy! hogy megvakartassa fejét. Pedig a mi bikánk hatalmas darab, ritkítja párját; csakhogy itt még a marha is szelíd. A tehének maguk jönnek, hogy megfejjék, s ha csak a ménkö nem csap le közéjük, a világért nem szaladnának szét. Ha az idevaló embereknek magyar gulyát mutathatnék, csak egy jóra való bikát, mikor idegen ember jó a marha közé vagy farkast érez, s nagy tüzes szemével körülnéz, a földet kaparja, dühében fújni kezd, s azután felvetve farkát, nekirohan és az egész gulya utána iramlík, hogy a föld csak úgy reng alatta, s a gulyások lóháton alig érhetik el; ha ezt látnák az idevaló emberek, kik egész életükben marhával bántak, azt sem tudnák, Istennek mily szarvas teremtetését látják maguk előtt. Az egész falu megfutamodnék.

Hiába, ezt mind a föld teszi. Valamint az emberek, mert gyermekségöktől mindig e hegyeken mászkálnak, meggömbülnek, s tíz faluban nem találni egy nyalka legényt, ki, mint nálunk mindenik, fejét egyenesen hordaná: úgy a marha hogy kapjon bátorságot, mikor oly mezőn legel, hol ha egyszer bátran nekiindul, kitöri nyakát? Nyár kezdetén még hagyján, de ha a teins úr azt a helyet látná, hová a marhát kisasszony nap táján felhajtjuk, megesnék szíve. Mászkálniok kell szegényeknek, mint kecskéknek; csupa nyomorúság az egész ország, csupa nyomorúság.

- Nekem nem úgy látszik - mondtam, midőn gazdám előadásában megállva, úgy nézett reám, mintha helyeslésemet várná. - Sőt alig láttam virulóbb tájat. Emlékezzék csak, földi, talált-e nálunk aratás után valaha ily zöld mezőt, minőt itt látunk.

- Zöld - monda ő, midőn pipáját kiverve maga mellé tévé, s arcán azon megvetés vala kifejezve, mellyel alföldi ember Krajna valamely határát nézné -, zöld, de mikor az egész év hosszán mindig csak zöld marad. Nálunk, azaz nálunk odahaza, rég nem tudnak semmit az aratásról; itt most fognak hozzá, s nem csoda, ha ott minden tarlóban áll, s a mező fakónak látszik, hisz meghozta termését; míg itt csak most készülünk hozzá, s mégis maholnap már az őszi vetéshez kell fognunk. Soha búzát búza után vetni nem lehet, nemcsak azért, mert a föld nem bírná el, de azért sem, mert nem érnénk rá, s néha mindjárt Szent Mihály után havazni kezd. Köszönöm én az ilyen földet, ha még oly szép zöld lenne is. Az egész ország csak olyan, mint a nép, nem éppen itt, mert az idevaló parasztok jól bírják magukat mindamellett, de a határon túli hegyek között, hol mint huszár egy ideig kvártélyon voltam. A magyar ember szegényesen néz ki; a német, ha az alföldre vetődik s a legtehetősebb gazdát látja gyolcs ingben, gatyában, zsíros bundával, talán megszanja szegényt, s mégis biz az hat ökörrrel szánt, s oly négy lóval megy a vásárra, hogy alig győzi fékezni. A németek, kik között laktam, fekete bőrnadrágban, posztókabátban, magas tetejű kalapban elég tisztességesen néznek ki, biz Isten még esernyővel is járnak, mint a teins urak, de azért szántáskor kettőnek kell összefogni, még akkor is többnyire egy lóval s egy tehénnel szántanak, s az egész faluban nincs annyi hús és zsiradék, mennyi nálunk egy becsületes lakodalomnál elfogy. Nincs is több oly ország a világon, mint Magyarország. Azt a hét vezér ugyan jól kikeresé, Isten áldja meg érte, és oltalmazza meg a magyart török s tatár és minden ellenségeitől, kiknek foga rég fáj szép Magyarországra. - S ezzel Szűcs István felkelve, az enyémhez koccantá poharát, s végső cseppig kiitta. Meg valánk indulva mindketten.

- De hol is hagytam el? - kezdé meg ismét gazdám, midőn lelkesülésének kitörése után előbbi nyugalomát visszanyerte. - Igaz, arról szóltam, mikor még gyerekkoromban atyámmal és Péter öcsémme a tanyán laktam. Hosszú volna mindent elmondani, de a gyerek utoljára is mind

egyforma. Pajkos, ha jó dolga van. Csak Péter öcsém volt kivétel. Ha lóra kaphattunk, ő se maradt hátrább. Ő az egyik négyesen, én a másikon, s hajrá előre, aki mint tud, hogy hosszú porfelleg vonult utánunk az egész pusztán, s mikor a kúthoz értünk, fél óráig se mertük megitatni lovainkat. Akkor is, ha a félig rakott kazal egyik oldalán felmászva, a másikon leeresztettük magunkat (bizonyosan a teins úr is megpróbálta e mulatságot, és mi inkább ezért, mint a termésért örültünk az aratásnak), mondom, az ily játéknál is Peti csakúgy lármázott, mint a többiek. Egyszer ki is ficamította a lábát, mikor aztán engem vertek meg. De ő ezt is mind csak pajtásságból tette, természeténél fogva sohasem láttam szelídebb gyermeket; s míg én a góréban a verebeket hajigáltam, vagy a kuvaszokat uszítottam egymás ellen, vagy más csintalanságon törtem fejemet: ő sokszor órákig elült a halom tetején, mely alatt tanyánk épült, vagy az árok széléről nézte a világot. S ha kérdeztem, mit mészlik? azt felelte, hogy a délibábot nézi, vagy a ballangókat számolja, melyeket a szél a pusztán végigkerget; honnan jöhetnek, hová mennek, s mi lesz belőlük? Mi lesz belőlük? ki tudja? Elég, hogy soha a határra, honnan elszakadtak, vissza nem mehetnek többé! Hej, ki hitte volna, hogy egyszer belőlem is ily ballangó lesz! Akkor csak azt gondoltam, hogy mindez ostobaság, s kár, hogy Petit Debrecenbe nem küldik, úgyis csak papnak való. Édesapám pedig azt mondta, hogy jó gyerek, s őt küldte ki birkanyájunkkal. Én eluntam volna százszor, de ő ismerte minden virágnak nevét, s tudta, hol fekszik a nyúl, a legtöbb fürj kinek vetésében jár, és sokszor mondta, hogy neki nem kell más multság.

Ilyen maradt ő később is. Mikor felnőttünk, és én azt kezdtem kérdezni: ki a legény a csárdában? ő alig hallatta szavát; s már azt kezdték mondani róla, hogy pulya gyerek, mikor egyszer vasárnap a korcsmában védelmemre kelt, és a falu kanásza kezéből kikapva fütykösét, avval oly munkát vitt véghez, mintha egész életében nem is tett volna egyebet. Ha bántották, vagy ha valakinek védelmére kelt, nem volt derekabb legény a faluban, s botja úgy suhogott kezében, mint a forgószél; de ő maga nem bántott senkit, és az öregek azt mondták, hogy éppen olyan lesz, mint édesanyánk nagyapja volt, ki mikor katonának vitték, szinte a legszelídebb fiúnak tartatott, és azután mégis egy arany és ezüst érdempénzzel jött haza a háborúból, és akkor megint oly jámbor lett, mint a harapás kenyér, és burkus s törökön kívül nem is bántott soha senkit a világon. De a leányok nem törődtek e jövődöléssel. A fehérnép a pántlikából a pirost, a legényből a pajkost keresi ki magának, és Péter, ha derekabb legény volt is nálamnál, félig sem állt oly kedvességben előttük, mint én. Ő pedig fel sem vette, mintha neki egy sem kellene. Elült tánc között néha egy óráig, és nem is szólt hozzájuk. Csak a kis Eszter iránt viselte magát másképp, azt is, amint valamennyien gondoltuk, csak azért, mert úgyszólván együtt nevekedtünk.

- Hej, az az Eszter - folytatá rövid szünet után - furcsa egy kisleány volt. Első tekintetre nem látszott benne semmi különös. Kovács Erzsi meg a rektor leánya és a felső molnáré, az mind szebbnek tartotta magát. Jóformán az is volt. Erzsiből két olyan is kitelt volna, mint Eszterke, termete, mint a nádszál s nádszál nem hajlékonyabb és nem bólintgat fejével szebben, mint ő tánc között. A rektor leánya piros volt, mint a pünkösdi rózsza, a molnár Zsuzsija derekabb mindkettejénél. A faluban azt mondták, hogy jobb lenne a legénynek, ha a malom kereke alá kerül, mintha Zsuzsi fordítja reá szemét, és mégis Eszternek nem volt párja egyik sem. Közeliében különös érzés fogta el az ember szívét. Mintha tavaszkor illatot érez, s nem tudja, honnan jó, míg a fű között észreveszi a kék ibolyákat. Így járt vele mindenki. Első tekintetre nem foghatta meg senki, miért oly kedves e leány, csak ha kék szemébe nézett, akkor vette észre, hogy minden onnan jó.

Vad fiú voltam egész életemben, és mi tagadás benne, eleget veszekedtem; de ha még úgy haragudtam is, s ha velem senki nem bírt, nem kellett más, mint hogy Eszterrel találkozam, s rossz kedvem elmúlt, nem tudtam volna én ilyenkor senkire haragudni a világon. Oly tiszta, oly nyugodt, oly gyönyörűen kék volt szeme, mint a meleg nyári ég, az ember megfélelkezik magáról, ha belenéz.

Édesanyám sokszor beszélt velem Eszterről. A faluban azt mondták, hogy belőlünk pár lesz, s én csak azt feleltem, hogy addig még sok víz foly le a Tiszán; de azt gondoltam, hogy bizony nem bánnám, ha pár lenne belőlünk. Csak egy ember nem beszélt velem soha e dologról, és az Péter volt, sőt ha én kezdtem, ő másra fordította a beszédet, vagy elment, mintha észre sem venné vagy semmi gondja nem lenne reá. Egyszer szemrehányásokat is tettem neki. Mintha tegnap lett volna, úgy emlékszem reá.

A tanyára mentünk. Rosszul esett, hogy arról, ami leginkább szívemen fekszik, éppen öcsémrel nem szólhatok, s Eszterről kezdtem beszélni. Másra akarta fordítani, de miután mindig újra kezdtem, s az út közepén ott nem hagyhatott, hallgatva ballagott oldalam mellett. Legfeljebb egyes szavakat csikarhattam ki belőle. Hogy Eszter bizony jó leány; hogy apja talpig becsületes ember, s hogy belőle jó gazdasszony lesz. De ezt is csak úgy mondta, mintha restellené, s én soha nem bosszankodtam úgy reá életemben, mint ekkor.

- Hallod-e, Péter - mondtam végre, mikor a tanyához értünk -, úgy látszik, nemigen bánod, jó vagy rossz szerencse fordul-e reám. Ha te akarnál megházasodni, én dolgotat nem oly könnyen venném. Örölnék vagy bosszankodnám, dicsérném vagy szidnám kedvesedet, de azt nem hányhatnád szememre, hogy sorsodat még annyira sem veszem fel, mint akármelyik szomszédunk vagy ismerősünk.

- Az én házasságomra nem sok gondod lesz - válaszolt Péter. - Új esztendőre beállok katonának.

- Már minek állnál be katonának - mondtam én -, édesapámnak két telke van, elég az neked is, nekem is.

- Nem kell nekem édesapám telke - mondja ismét ő. - Édesanyánk nagyapja is katona volt, én is az leszek.

Ismertem Pétert, és tudtam, ha az egyszer valamit feltesz magában, négy ökör sem bírná elhúzni helyéből, s ezért csak azt mondtam neki, hogy ha kedve van, hát adjon Isten neki szerencsét hozzá, de hogy édesanyám nagyapja, mikor arany és ezüst érdempénzzel visszajött, szintén megházasodott, s hogy ő is Isten segédelmével ezt teszi talán, s majd én keresek fiatal takaros feleséget számára.

- Nem jövök én soha vissza a faluba - mondá ő szomorúan -, talán ad az Isten jó török háborút, ahol megtaníthatjuk őket, mire való a huszár, s akkor majd hallani fogjátok híreimet; vagy talán nem is - és csak úgy pusztulok el; de azt tudom, hogy ha egyszer katonának álltam, vissza nem jövök többé. És ez jobb is nekem.

Péter nem volt víg természetű. Sokszor a szomorúság erőt vett rajta, és se ő, sem más nem mondhatta volna, min búsul. De ily leverve őt eddig mégsem láttam, s bámulva kérdeztem, mi baja?

- Nincs nekem semmi bajom - mondotta ő -, csak hogy kedvemet vesztettem el, s nincs többé maradásom a faluban. Legjobb nekem, ha katonának állok.

Egy ideig hallgatva álltunk egymás mellett, sem én nem szóltam, sem ő. Szeme a távolban járt, mintha a falut nézné, melynek fehér házai hosszú sorban a láthatáron látszottak.

- Ne gondold, bátyám - mondá végre -, hogy ha nem sokat szólok is, szerencsédben részt nem veszek. Csakhogy ha az embernek magával gondja van, nem tépelődik mással, s nem kis dolog, míg az ember elhatározza magát, hogy szülőhelyét elhagyja. Három hónapja, hogy fejemet töröm rajta. Te szerencsés ember vagy, Eszternél jobb feleséget a föld kerek ségén nem találhattál volna. Tedd őt boldoggá, bátyám, s az Isten is megáld érte.

Ő elment, s én bámészkodva néztem utána. Nem tudtam, mit gondoljak. Hogy Esztert szerencsésé tegyem? Hisz az meglesz! De mi baja lehet Péternek?

Éppen sok dolgunk volt a tanyán. Később édesapám is eljött, s nem beszélünk többé aznap a dologról. Utóbb sem. Péter ismét vidámabbnak látszott, s egész beszélgetésünkéből csak az maradt fejemben, hogy katonának akar állni, és hogy őt talán mégis valami módon más gondolatokra hozhatom.

Kevés nappal később apám tudtomra adta, hogy Esztert számomra megkéri. Ha sohasem láttam vagy soha eszembe sem jutott volna, hogy elveszem, akkor is csak azt mondom, hogy köszönöm irántam való jó szándékát. Édesapámnak ellentmondani nem mert senki a háznál. De minthogy ha rám bízzák, sem választottam volna más, nem tudtam, mit csináljak örömömben. Néha kétszer annyi takarmányt tettem a jászolba, s ha apám megszidott a pocsék miatt, azt gondoltam, hadd érezze a marha is, hogy lakodalom lesz a háznál. Széles jókedvemben teli marokkal szórtam a magot, s ha egy zsákkal több fogyott el, s anyám elszörnyülködött, azt feleltem neki, hogy annál jobb, mert tudom, áldott esztendő lesz, s minden szem megterem tízszeresen. Lakodalmunk farsangra volt határozva, s eszem mindig akörül járt. Nem volt nálamnál boldogabb legény három vármegyében. Nem is restelltem egyebet, mint azt, hogy Péter még újesztendő előtt akar beállni katonának, s hogy Eszter, mióta mátkám lett, csak úgy viselte magát irányomban, mint annakelőtte, sőt ha volt változás, ez csak annyiban állt, hogy nem szívesen maradt velem maga, és ritkábban emelte rám kék szemét. Öcsémről édesapám azt mondta, hogy egészen nagyapjára ütött, s hogy ha már katonának készül, annál jobb, minél előbb kezdi, legalább annál előbb jő ismét haza. Eszterről édesanyám mondta, hogy jól teszi, s hogy tisztességes leány létére nem is cselekedhetik másképp, s hogy mentül kevesebb szeretetet mutat most, annál többet fogok nála találni, ha majd elveszem.

Hogy mindennek más oka lehet, az nem is jutott eszembe, s ha Eszter karácsony táján véletlenül meg nem betegszik, elveszem, s talán mostanig sem jutott volna eszembe, hogy mással talán szerencsésebb lehetett volna.

Eleinte csak egy kis változásnak gondoltuk az egészet. Eszter az utolsó időben rosszul nézett ki; halaványabb volt, mint máskor, és anyja is panaszkodott, hogy alig eszik; de nagy fontosságot senki sem tulajdonított bajának. Csak mikor végre ágyba került, s a doktor mondta, hogy nehéz beteg, akkor ijedtünk meg.

És volt is miért. Nem múlt el egy pár nap, és a szegény leányra alig lehetett ráismerni. Órákig nem nyitotta fel szemét, úgy feküdt ott, mintha már meghalt volna, s ha végre mozdult s körültekintett vagy szólt, még inkább megijedtünk. Nem ismert senkire. Ha ágyánál álltam, úgy beszélt hozzám, mintha anyja lennék; s anyját apja helyett szólította meg. És ez így tartott csaknem három hétig. Néha úgy látszott, mintha jobban volna, és már örülni kezdettem, de akkor vagy a doktor jött, s a fejét rázva mondta, hogy a betegségen semmi változást nem lát, vagy ha kimentem az utcára, s a szomszédoknak elmondtam, hogy Eszter jobban van, csak azt hallám vigasztalásul, hogy halála előtt minden beteg javul, s hogy Eszter mégsem marad meg. Ők mindig mondták, hogy ez lesz a vége; ily szelíd józan gyermek, minő ő volt, nem életrevaló. Maga a mező úgy nézett ki, mintha az embert csak szomorítani akarná. A fehér hótakaróból itt-ott csak egyes száraz kóró állt ki, minden oly elhagyottnak látszott; az ember

szinte természetesnek találta, hogy ily időben beteg nem épülhet föl. Ha édesapám a tanyára küldött, hogy a marha után nézzek, szegény azt is csak azért tette, hogy bajomról egy pár óráig megfeledkezzem, még szomorúbban jöttem haza. Ahova néztem, csak a halál jutott eszembe, s vigasztalásul legfeljebb a gondolat, hogy nem sokat vesz, ki e pusztá hideg világról elköltözik. Soha nem éltem szomorúbb időket.

Végre túlestünk rajta, hála Istennek. Eszter magához jött, lassankint fellábadott, s csak gyöngesége maradt vissza. Természetesen lakodalomról szó sem lehetett. Eszter farsang közepe táján még alig bírt felkelni ágyából, s úgy határoztunk, hogy csak húsvét után kelünk össze. De én azt sem bántam. Csakhogy megmaradt.

Öcsém előbb újesztendőre akart katonának állni, de Eszter betegsége miatt ez sem történhetett. Majd a doktorért kellett menni, majd orvosságért; apámnak is, miután nem sok hasznomat vette, több szüksége volt reá. Maga ajánlkozott mindenre, s ha a betegnél mások virrasztottak, ő az éjszakát néha velem, néha a maga pitvarán töltötte, azért, hogy ha valami kell, kéznél legyen. Mikor Eszter jobban lett, többször felhozta ugyan ismét a katonaságot, de nem sok kérésre volt szükség, hogy őt visszatartóztassuk, s megígérte, hogy húsvétig velünk marad; csak arra, hogy lakodalmamat bevárja, nem akart reáállni semmi módon.

Mindebben nem láttunk semmi különöst. Hiában, Péter jó fiú, mondta anyám, észreveszi, hogy szükségünk van reá, és azért marad itt, ha mégoly nehezére esik is. Szakasztott képmása apámnak. Meglássátok, Péter is arany érdempénzzel jő haza. Hogy Péter öcsémnek nemcsak a katonáskodás és nagyapánk aranypénze jár eszébe, az eszünkbe sem jutott. Még azt is természetesnek találtam, hogy míg Eszter a szobából ki nem mehetett, Péter félnapokat töltött ott. Hisz gyermekkorunkban is inkább tartottak össze, Péter nemsokára elmegy, s ki tudja, látják-e egymást e világon. Én bolond fejemmel még örültem neki, s ha Péternek a tanyán dolga volt, helyette én mentem ki. Édesanyám restellte is, s megszidott, mért nem töltök több időt mátkámmal, de én biz azért mégis kimentem. Nagyon szerettem Esztert, s jólesett, ha naponkint benézve, láttam, hogy megint jobban néz ki, szívesen beszélgettem is vele, és még azt sem bántam, ha édesanyja vagy egy fél óráig jövődöbeli háztartásunkról okoskodott, de idő hosszára nem tartottam ki. A kisablakú sötét szoba, a fonó kerekek pergése s az egyhangú beszéd úgy elálmosítottak, hogy sokszor csak jövődöbeli anyósom szidása költött fel.

Végre kitavaszkodott; a hó elfogyott és szántani kezdtünk. Eszter is kiépült és szokott munkáit végzé a ház körül; mi, fiúk pedig édesapánkkal egész napokat töltöttünk kinn a tanyán. Minden régi kerékvágásába jött; csak egy nem tetszett az egészben, az, hogy öcsém és Eszter egyre csak szomorúak maradtak. Pétert megfoghattam. Húsvétra akart beállni, s az mindig közelebb jött, nem csoda, ha szíve megesett; de mi baja lehet Eszternek? Mentül többet gondolkoztam, annál kevesebbet foghattam meg; és én talán soha nem is jöttem volna reá, ha a Tisza ki nem árad.

A teins úr nem foghatja meg, mi köze a Tisza árjának Eszter szomorúságához - folytatá rövid hallgatás után, látszólag gyönyörködve a meglepetésen, melyet beszédének váratlan fordulatával előidézett. - Hát az egész csak úgy függ össze. Előbbi időkben, amint hallottam, annak már húsz esztendeje lehetett, határunkat töltéssel foglalták körül. Akkor időben sok cívódás volt miatta, és mint apámtól sokszor hallám, néha tavaszkor az egész falu kiment, s kapával, fokosokkal védte töltését a szomszédok ellen, kik azt mondták, hogy nálok a Tisza csak azért árad oly magasra, mert határunkon nem mehet keresztül. De utoljára ők is megszokták, mi is, ha az egész vidék víz alatt állt, az, hogy határunk szárazon marad, éppoly természetesnek látszott, mint az, hogy máshol csak a fűzfák vagy háta állnak ki az árból. Még töltésük is alig jutott eszükbe máskor, mint mikor az inzsellér, kire a töltés fenntartása bízva volt, a falu házánál fizetését szedte be. Ha a bíró szóba hozta, hogy jó lenne azt helyenkint megigazítani,

legfeljebb egy pár vénember ment ki kapájával, az is, ha este visszajött, azt mondta többnyire, hogy bíró uramnak nincs helyén az esze, mert a töltésnek semmi baja. Kitart az száz esztendeig is, csak ne bolygassák. S nem is igen bolygatták azt, több esztendeig nem történt egy kapavágás, s nem is lett volna baj, csak a Tisza ne áradt volna ki éppen ez esztendőben oly kegyetlenül.

Csakugyan a szomszéd falu emberei rontották-e meg töltésünket, hogy magukon segítsenek, mint azt sokan mondták, vagy pedig a víz maga tört rést magának? A baj éjszaka történt, s így nem tudhatni okát; de annyi bizonyos, hogy mikor szürkületkor észrevettük, s a harangot félre kezdték verni, többé nem lehetett segíteni. Az egész falu kiment. Még az asszonyok s gyermekek is kapával s kosarakkal szaladtak a többiek után, de a víznek most még a vármegye sem parancsolhatott volna többé. A rés hat öles volt, mikor odaértünk, és szemlátomást nagyobboldott. A zavaros folyó egész darabokat rántott magával. Rövid idő múlva a legbátrabb is átlátta, hogy segíteni nem lehet, és mindenki, mint a vert had, nagy zavarban és lármával futott az ár elől.

Több mint húsz év óta víz nem öntötte el határunkat. A lapost, hol elébb a közlegelő volt, régen felszántották, s most ott a legszebb repce s őszi vetés állt; elképzelhetni a jajgatást, midőn a víz lassankint mindent elborított. Eleinte sokan még azzal vigasztalták magukat, hogy földjeik hátsabb helyen fekszenek, s külön töltéssel akarták megmenteni vetéseiket. Nappal s éjszaka dolgoztunk. Mindhiába. Még mielőtt a töltés félig elkészült, egyszerre csak azt vettük észre, hogy a víz hátunk mögé került, s végre átlátta mindenki, hogy fáradsága haszontalan, s összetett kezekkel nézte a pusztítást.

Szerencsére a falu maga hátsabb helyen állt, a tanyák is, melyek még akkor mérettek ki, mikor határunknak töltése nem volt; de a többi mind egy nagy tó. Csak a fák látszottak ki a vízből, itt-ott egy akol fedele, az is, amint a vert földből készült falak elmállottak, mindig mélyebbre szállt, s pár nap múlva egészen összedőlt. Bizony szomorú volt ezt látni, csakhogy nem sok időnk maradt a szomorkodásra.

Sok azt sem tudta, hogy tartsa el az istállóban marháját, más, kinek, mint nekünk, tanyája szárazon maradt, nem juthatott oda. A víz a falu s a tanyák között oly mély volt, hogy keresztülgázolásról szó sem lehetett. Jó két órányira laktunk a Tiszától, s így csónaknak híre sem volt a faluban. Az egyik istállóajtókat szegezett össze, s azokon tolta át magát; más leszedte a padlás gerendáit, s ezekből készített talpat magának; míg néhányan a harmadik faluból pár ócska halászladikot szereztek. Mindenki úgy segített magán, amint tudott, s mert a marha nagyrészt a tanyákon volt, sok gazda maga ment ki, más legalább gyermekeit küldte, hogy a jószágra felvigyázzon. Apámra e napokban szükség volt a faluban. Tízszer is elhívták napjában a faluházához, hogy tőle tanácsot kérjenek, s így ő is minket küldött ki, vagy inkább Pétert, mert a tavaszi szántást nagy részben már elvégeztük, és a szükséges munkát a cselédekkel ő maga is elvégezhetné, míg én Eszter szülőinél segítetttem.

Péter úgy látszott, ezt is jó szívvvel teszi, csakhogy mikor húsvét közeledett, nyugtalanabbnak látszott. Az utolsó időben keveset láttuk. Csak ha éppen eleségre volt szüksége, akkor jött a faluba, s akkor látogatta meg Esztert is. Apám nem szerette, ha a jószágot magára hagyja, s az átjövétel sem volt könnyű. Egy rossz ladikot vettünk ugyan, s az csendes időben csak megjárta, de ha a víz habokat vetett, az ember azt sem tudta, a vizet lapátolja-e ki, mely belé csapott, vagy evezzen, főképp ha, mint nálunk a faluban, az embernek elébb evező soha nem volt kezében.

Így jött a szent hét. A víz még mindig áradt. Már a tanyákért is aggódtunk, s öcsém, mikor utolszor benn volt, azt mondta, hogy a boglyák körül töltést csináltat. Ez szerdán volt. Mondta, hogy ha a víz nem apad, húsvétig nem is jó be. Nagycsütörtök ez esztendőben éppen Eszter születése napjára esett, s mikor reggel hozzamentem, elmondtuk egymásnak, mily baj, hogy Péter nem jöhet el, éppen ma, mikor úgylis nemsokára elmegy, s nem tudni, mikor jó haza.

Eszter csakoly szomorú volt, mint máskor, de ezt már megszoktam, s dolgom után mentem.

Nem tudom, miért, egész nap különösen nyugtalan voltam, s mihelyt munkámat elvégeztem, ismét Eszterhez siettem. Délután mintegy öt óra tájban lehetett. Nem találtam a házban. Anyja mondta, hogy egy szomszédasszonyhoz ment, s egy ideig vártam is rá; de nem volt maradásom. Fel kellett őt keresnem, s amint a házból kimegyek, egyszerre csak a kertben látom.

Eszter apja féltelmes gazda volt, de nemigen jól bírta magát. Háza is nem a templom táján, hanem kinn a falu szélén állt, hol többnyire csak a fertályosok és zsellérek laktak. Kertjüket a libapásttól csak egy árok választotta el, s ha nyári időben a tanyáról visszajöttünk, sokszor egyenesen erre jártunk a faluba. Most az egész tér el volt öntve; a víz csaknem a kertig jött, s ott az árok mellett állt Eszter.

Már mi a mennykőt keres ez itt, gondoltam magamban, főképp ily időben, mikor csak alig lábadott fel, s most is néha oly halavány, hogy az ember szinte megszanja. Elfelejtettem mondani, hogy az egész nap szeles volt, s főképp délután oly erősen kezdett fújni, hogy fergetegnek beillett volna. Az ember alig győzte összefogni bundáját, pedig szüksége volt rá; oly hidegen süvöltött a szél a vízen át, mintha húsvét helyett karácsony jönne, és Eszter, mintha észre se venné, ott áll könnyű kendőben, csak néz, csak néz, s az ember azt sem foghatta meg, mit, mert előtte csak a nagy áradás terült el zavarosan, kétszer oly magas habokat vetve, mint a Tisza. Úgy el volt merülve, hogy nem is vett észre, s mikor megszólítottam, összerezsent.

- Mit állsz itt, Eszter? - mondtam én. - Meglátod, újra megbetegszel.

Azt válaszolta, hogy csak az áradást nézi, és milyen zavaros a víz, és mily erős habokat vet.

- Könnyű neki zavarosnak lenni - mondtam én -, mikor alatta csupa repce- és búzaföld fekszik; de jer haza Eszter. Megfázol. Olyan hideg a kezed, mint a jégcsap.

Eszter, mintha nem is hallaná, csak mindig a vízre néz.

- Mit gondolsz - kérdezett végre -, ha valaki most a tanyákról át akarna jönni, nem lenne-e baja?

- Csak nem evett senki bolondgombát, hogy ily időben átjöjjön - mondtam én. - Molnár Gazsi is csak a múlt héten fúlt bele, s egy ideig nem egykönnyen legénykedik valaki a vízen.

Kezemben tartottam Eszter kezét. Mikor Molnár Gazsit neveztem, egész teste összerezsent.

- Jer be a szobába - kértem ismét -, nem jó neked itt lenni, bizony megint megbetegszel.

Eszter nem szólt semmit. Bevezettette magát a szobába, s csendesén leült a kályha mellé. Oly halavány volt szegény, mint mikor betegsége után felkelt. Egész teste reszketett.

Azt gondoltam, csak a hidegtől, s ráadtam kis bundáját. Mindenféléről kezdettem beszélni, amiről csak gondolhattam, hogy szívesen szól. Ő alig felelt. Meglátszott, hogy esze máshol jár.

- De mi bajod Eszter? - mondtam utoljára. - Egészen megváltoztál, ki bántott?

- Nincs semmi bajom - mondá ő -, csakhogy mikor a víznél álltunk, szegény Gazsi jutott eszembe; mily borzasztó lehet a szülőinek meg azoknak, kik szerencsétlenségét okozták. Azt beszélük, mások biztatták fel.

- Azt bizony nem biztatta senki - mondtam én. - Magam ott voltam a korcsmában. Olyan szél fújt, mint ma, talán még valamivel nagyobb. Ő azt mondta, hogy átmegy a tanyára. Mi csak nevettük. Erre tűzbe jött, s újramondta, hogy átmegy, s aki legény, az jöjjön vele; mi meg még inkább nevettünk, s azt a tanácsot adtuk neki, menjen a tiszai halászokhoz, és ott keressen pajtást magának. Erre ő felugrott, s azt kiáltotta, hogy hát maga megy át, mert amit a halász megtehet, attól ő sem fél. És ezzel elment. Vasárnap történt, és az egész korcsma teli volt emberekkel. Gazsi nagybátyja is ott ült és testvéröccse; de hogy ily bolondot tehessen, az nem jutott senkinek eszébe. Ismertük; jókedvében ő úgy elhányta a sulykot, mint akárki, s azért eddig soha baja nem történt senkinek. Pityós is volt szegény, s nagybátyja nevetve mondá: ha a vízhez ér, a hideg szél eszére hozza, s hogy egy fél óra múlva nagy csendesen majd visszaül elébbi helyére. S ezzel másra fordult a beszélgetés. Mintegy egy óra múlva jutott eszébe testvéröccsének, hogy majd utánanéz, de akkor már késő volt. Esteledett, mikor Gazsi a korcsmából elment, s mikorra öccse visszajött, s azt mondta, hogy Gazsit sehol sem találja, s mind kimentünk, hogy őt felkeressük, hírét sem leltük. Eleget szaladgáltunk a víz partján, eleget kiabáltunk; de még csolnakra sem akadtunk. A bírót Gazsi vitte el, a többiek mind a tanyákon voltak, s összeszegezett lapon még nappal és csendes időben is alig juthat át az ember. Várni kellett virradatig, és akkor csak a felfordult ladik úszott a vízen, szegény Gazsi pedig ott veszett. Beszélték a faluban, hogy azért akart átmenni a tanyára, mert Kovács Erzsí apjával volt ott, s neki megígérte, hogy még vasárnap eljő. De ki tudja, igaz-e, és ugyan Erzsí mit tehet róla, ha más bolond.

Míg én szoltam, Eszter mindig nyugtalanabb lett, s mikor Kovács Erzsit említettem, felugrott, s azt mondta, hogy kimegy.

- De mi jut eszedbe, az istenért! - kérdeztem.

- S hátha megint valaki megkísértené, hogy átjöjjön? - kérdé.

- De ki jönne most át, hisz nagycsütörtökön csak nem pityós senki - mondtam én.

De ő csak azt mondta, hogy bizonyosan ma is valami szerencsétlenség történik, s csak úgy tarthattam vissza a szobában, hogy én mentem ki, s megígértem, hogy mihelyt valamit látok, bejövök s megmondom.

- Be furcsa ma az a leány - gondoltam magamban -, bizonyosan megint megbetegszik. De ámbár nem vagyok félnék természetű, és akkor azt hittem, hogy Eszter félelme csupa képzelődés, mégis mikor a vízhez értem és a piszkos habokat láttam, nekem is szegény Gazsi jutott eszembe. Szinte belé gondoltam magamat helyzetébe. Nem láttam soha tengert életemben, de eleget meséltek róla, s azt hiszem, az sem nézhet ki másképp. Csúnya volt azt nézni, s mégis az ember elállt egy félóráig, s nézte mindig, s alig mehetett el. Az a tömérdek víz, amint fenéig felzavarva, roppant habokkal csapdosta a partot: sötét színén az egyes fák, melyek a szélben hajlongtak és a habok között majd fel-, majd lemerültek; távolról alig kiállva a vízből tanyáink, s maga a falu, amelyet most három oldalról víz környezett, mintha szigeten állna. Az ember alig igazodhatott el. Ismert volt minden, mégis minden egészen idegennek látszott. Sokáig álltam ott. Majd a felbőszült vizet néztem, majd az eget, hol a szél az egész borulatot egy sötét felhővé söpörte össze. A nap éppen emögé szállt le, s az egész ég vörös volt, mintha húsz falu égne alatta. Nem hallatszott sem marha, sem ember szava köröskörül, csak a szél, mely az akácfákon át süvöltött és a szomszédnak nyitott kertajtáját majd felrántá, majd becsapta. A vízen csak a habok mozogtak, s már be akartam menni, hogy Esztert megnyugtassam, mikor éppen a mi tanyánk irányában úgy látszott, mintha csolnakot vennék

észre. Az alkonyodó nappal szemközt álltam, a sötét felhőzet még csak félig takarta el, minden hab csillogott sugáiraiban, s nem vehettem ki tisztán semmit. Talán a csolnak eloldozva, csak magában hánykodik körül, vagy amit látok, nem is csolnak, hanem szálfá vagy törzs, melyet a Tisza áradása idehozott. Szívesen elhittem volna magammal is, de miután a felhő a napot egészen eltakarta és tisztán láthattam, nem maradt semmi kétség. A csolnakban ember ült, és az öcsém volt. Eleget mondtam magamnak, hogy Péter nem tehet ily bolondot, meg hogy ily távolságban senkit nem lehet megismerni; de mentől tovább néztem, annál inkább meg voltam győződve, hogy mégiscsak ő. Erővel is el akartam hitetni magammal, hogy nem ő; de amint odanéztem, ismét ráismertem, s mintha szavát hallanám, mely segítségre hí. Soha ily kínokon nem mentem keresztül életemben; sírhatnám s káromkodhatnám volt egyszerre.

Jó, hogy legalább Eszter nem látja - ezt gondoltam magamban -, s amint visszafordulok, egyszerre csak ott látom; a kerítés mellett állt. Látszott, hogy ő is a küszködő csolnakot nézi. Soha nem felejttem el arcát. Rémülés, fájdalom, kétségbeesés mintha a világnak minden kínjait együtt látnám. Közelíték hozzá.

- Látod a csolnakot? - monda és hangja tompa volt, mint betegségében. - Az Péter.

E pillanatban a szegény leányt jobban sajnáltam öcsémnél. Aztán nem tudom, miért, de mióta Esztert láttam, magam nyugodtabb lettem. A csolnak közelébb jött, s ha eddig nem vészett el, mért ne érhetné el a partot is? S hátha nem is öcsém? Eszter megnyugtatóására is ezt mondtam.

- Tudom, hogy ő - válaszolt -, én magam hívtam, ő megígérte, hogy születésem napjára eljő, s most én vagyok gyilkosa.

- Már hogy beszélhetsz ilyeneket - mondam én -, tudad-e te, hogy ily szélvész lesz, és meglátod, nem is lesz baja.

De ő, mintha nem is hallaná.

- Tudom, el kell veszni - monda többször -, és ennek is én vagyok oka; hiába, csak átkául születtem a világra.

Egy ideig hallgattunk mindketten. A csolnak körülbelül az áradás közepéig ért. Tudtam, hogy a víz itt legmélyebb. A habok úgy hányták körül a kis ladikot, mint egy dióhéjat. Minden pillanatban azt hittük, el kell merülnie. Péter majd az evezővel dolgozott, majd a vizet lapátolta. Szerencsére a szél a tanyák felől fűjt, és a csolnakot felénk hajtotta; anélkül, ha hárman eveznek, sem sokra mentek volna. Végre keresztüljutott a legrosszabb helyen. Tudtam, hogy ahol most jár, ott a víz legfőllebb vállig érhet, s minden aggodalmam elmúlt. Nem is bántam volna, ha a csolnak felbillen, mit ijeszti az embereket. Megmondtam Eszternek is, de ő csak mindig arra nézett, mintha most is vesztét várná még. Idegen embernek is megindult volna a szíve. Akárhogy örültem, hogy Péter szerencsésen megmenekült, mégis szerettem volna megverni, úgy haragudtam rá, hogy e szegény leányt ily halálos félelembe ejti. Haragudtam rá, de később más gondolatok is támadtak bennem. Ha valahogy én lennék a ladikban, így gondolkoztam magamban, vajon Eszter akkor is úgy aggódnék-e? Ránéztem. Eddig ő is tudta, hogy Péter minden veszélyen túl van, s egész arca ragyogott örömében, de rólam megfeledkezett; azt sem tudta, hogy mellette állok. Nem esett jól, de gondoltam tovább, ily időben csak azért, hogy Esztert meglássam, én sem jöttem volna át a vízre; és én egyikre sem bírtam neheztelni.

Mikor végre a sajka partot ért, s öcsém kiszállt, Eszter zokogva borult nyakába.

Péter nagy zavarban állt ott. Majd Eszterre nézett, majd reám; azt sem tudta, mit mondjon.

- Hogy is tehetsz ily bolondot - mondam utoljára én -, ha bajod történt volna, Eszter talán a vízbe ugrik.

Péter csak azt hebegé: megígérte, hogy eljő. Szegény, piros volt, mint a rák, rám sem mert nézni.

- Úgy hiszem, Eszter megbocsátott volna, ha holnap reggel jöttél volna is - mondtam én -, kár, ha saját oktalanságodat másra fogod.

- Igazságod van - mondta erre ő -, ígéret nélkül is eljöttem volna. Jövő kedden elmegyek, ki tudja, látom-e Esztert még valaha életemben.

- Holnapután kis kedden, bornyúnyúzó pénteken - mondtam én -, azt a bolondot csak nem teszed, hogy most állsz be katonának.

- És mért nem? - kérdezte ő.

- Hát csak azért, mert - azt akartam felelni, mert Esztert veszi el, de csak azt mondtam -, mert édesapám nem fogja engedni.

- Édesapám megengedte - felelt Péter -, le is vagyok kötelezve.

- Az nem baj - mondtam én -, találkozik helyetted más legény; ha már felcsaptál volna is, van hála Istennek édesapámnak annyija, hogy kiváltson.

- Édesapám ezt soha nem teszi - mondá ismét ő -, te idehaza maradsz, rám nincs szükség a háznál.

Tudtam, hogy ebben igazsága van, de el voltam határozva, hogy ha török-szakad, nem eresztsem el, és csak azt mondtam neki, hogy majd elválík, kinek lesz igazsága, s ezzel ott hagytam.

Menés közben eszembe jutott, nem legjobb-e, ha az egész dolgot elmondom édesapámnak; de hamar felhagytam a gondolattal. Engem jól összeszidna, Pétert talán megverné, s azzal vége. Anyámnak beszélni szintoly haszontalan. Tudtam, hogy a jámbor lélek szívére veszi és sírva fakad, de utoljára is csak azt mondja, hogy azon, amit édesapám egyszer parancsolt, változtatni nem lehet, és hogy Eszter Pétert el fogja felejtetni, és most is engem szintúgy szeret, mint őt. Biz én szívesen elhittem volna ezt magammal is, s egy ideig fejemben járt, nem lenne-e legjobb, ha mindent úgy hagyok, amint volt. Úgy is, ha Esztert aznap este nem látogattam volna meg, nem tudnék semmit; pár hét múlva elveszem, s ki tudja, nem lett volna-e boldog velem is. Eszter kedves leány volt, annyira belegondoltam magamat a házasetbe, hogy alig tudtam megválni e gondolattól. És nem szerettem-e őt régtől fogva, nem fog-e ő is inkább megszeretni, ha majd mindig együtt leszünk? Meg öcsémnek is jobb talán, ha katonának megy, hisz az egész falu azt mondja, hogy éppen olyan, mint nagyapánk.

De akármit csináltam, végre mindig csak az jutott eszembe, hogy ha Péter helyett én lettem volna a ladikban, Eszter félig sem aggódott volna annyira és hogy én is csak azért, hogy őt lássam, bizony soha életemet nem veszélyeztettem volna; és hogy mikor egyszer tudom, hogy öcsém és Eszter egymást szeretik, gazság lenne tőlem, ha útjokban állok.

Egész éjjel nem aludtam, fejem füstölt a sok gondolkozásban. Végre elhatároztam magamat. Mihelyt szürkülni kezdett, vállamra vettem bundámat; lóra s egyenesen a szomszéd városba a toborzó káplárhoz.

Nagypénteken történt, nem volt ott sem cigány, sem tánc, csak a káplár ült a csapszékekben, az is csak ócska dolmányban és forgó nélkül. De én azt sem bántam, csak hogy mentől előbb keresztül essem rajta; mert ha Eszter jutott eszembe meg édesanyám, csak úgy éreztem magamat, mintha valaki fojtogatna.

Mikor a káplárnak elmondtam, miért jövök: szemét-száját feltátotta, úgy nézett rám, mintha azt gondolná, részeg vagyok. Mondta, hogy még az sem történt vele, hogy valaki nagypén-

ken csapott volna fel katonának. De én erre csak azt feleltem, hogy öcsém már régen felcsapott nála, s hogy mivel az nem mehet el, én állok helyébe, és hogy Pétert fel kell mentenie ígéretétől, mert mindketten nem hagyhatjuk el apánkat s a gazdaságot. Erre a káplár azt mondta, hogy szívesen elfogadja a cserét, mert Péter úgylis inkább gránátosnak való, s belőlem nyalkább huszár lesz. Fejemre tette csákóját, bort hozattam, s borozás közben kicsináltuk a káplárral, hogy jövő kedden visszajövök. Azután ismét lovamra ültem, és mikorra delet harangoztak, már otthon voltam.

A pár nap, mit még odahaza töltöttem, rövid is volt, hosszú is. Néha azt sajnáltam, hogy legalább egy pár hétig nem maradhatok még a faluban; néha meg alig vártam, hogy kedd legyen. Sohasem hittem volna, hogy annyian vannak, kiktől megválni nehezemre esik, és mégis éreztem, hogy tulajdonképp nem függök többé össze senkivel.

Apám eleinte erősen haragudott, anyám szegény sírt, Péter meg azt mondta, hogy őt szavától senki nem mentheti fel; de mikor látták, hogy nem engedek, és megesküdtem reá, hogy ha Péter katonának áll is, én azért szintén elmegyek, megnyugodtak, s apámon kívül talán valamennyien átlátták, hogy jól teszem.

Búcsút vettem mindenkitől, utoljára Esztertől is. Öcsém el akart kísélni, s együtt lovagoltunk el. Szegény Péter úgy meg volt indulva, hogy alig tudott szólni; s bizony én sem voltam jókedvemben; de erőt vettem magamon, s ami tréfás dolog csak eszembe jutott, mind elmondtam. Péter hallgatott, s később én is kifogytam a sok szóból. Mikor a határhoz értünk, s tanyánkra visszanéztem, nem sokba múlt, hogy sírva nem fakadtam, de legyőztem ezt is. Eljöttél velem a határig öcsém - mondtam -, most fordulj hazafelé, és Isten áldjon meg. Ő mondta, hogy eljő velem a városig. - Jobb, ha nem teszed - mondtam én -, úgylis csak elszomorítjuk egymást, és ha már szabad jószántomból álltam katonának, nem akarok úgy megjelenni a káplár előtt, mintha erővel fogtak volna. Mondd édesapámnak és édesanyámnak, hogy köszöntetem, és hogy Isten áldja meg irántam mutatott sok jó hajlandóságukért. Köszönts Edztert is, és legyetek boldogok valamennyien.

És ezzel sarkantyúba fogtam lovamat s vágatva el, mintha török kergetne. Vissza sem néztem. Tudtam, hogy ott áll öcsém, s csak még inkább fájna szívem, hogy vissza nem mehetek.

Nem is láttam szegényt azóta, nem is fogom látni soha életemben.

Gazdám látszólag meg volt indulva; keblét nehéz fohász emelé.

- Így lettem katonává - folytatá végre, leküzdve megindulását. - Eleinte kissé nehezemre esett, később megszoktam, s nem bántam meg soha, hogy beálltam. Svadronos kapitányunk szigorú ember volt, de talpig becsületes, olyan, mint a harapás kenyér, ha az ember megtette kötelességét; a legénység mind magyar. Nagy része azon vidékről, hol én születtem, s ha nem lettem volna távol hazámtól, soha jobb életet nem kívántam volna magamnak. Néha, mikor a parasztokat szántani láttam, vagy mikor a gazda, kinél kvártélyban voltam, a munkából hazatért és a sok gyerek ruhájába csimpaszkodott, az előbbi idők jutottak eszembe, s az, ami lehetett volna. Ilyenkor elmentem pajtásomhoz, ki falunkból valami hat hónappal később állt be ezredünkhöz, és Péter lakodalmán jelen volt. Újra elmondattam magamnak mindent. Kik voltak az esküvőnél, Eszter hogy nézett ki, hány poharat köszöntöttek az én egészségemre is, és hogy Péternek könnyekbe lábadt szeme, valahányszor rólam szólt; de hogy mindamellet ő is, Eszter is jókedvűek, hogy az ember alig ismer reájuk. És ha ezt hallottam, akkor magam is jókedvű lettem ismét. Eldanoltuk egymással:

»Huszárel a gyöngyélet«,

és átláttam, hogy minden legjobban volt úgy, amint történt. - Később kitört a háború, s akkor úgysem sok időm maradt a gondolkozásra. Majd ide, majd oda, egyszer forposzton, máskor

ütközetben. Fáradtságos élet, de az ember mindamellett nem unja, és nem is fárad belé, mert hisz úgysem tudja, meddig tart, s nem lesz-e már holnap bősége a pihenésben, mint szegény pajtásomnak és emberséges kapitányunknak, kik előttem estek el, s nem is mozdulnak többé, míg a feltámadás trombitája nem hangzik, s ők ismét az elsők lesznek, mint mindig, ha a támadásra fűvtak.

Felvittem a káplárságig, s nem is restelltem mást, mint hogy ezredünk sohasem fordult meg vidékünkön. Szegényeknek jólesett, hogy a háború másfelé fordult; de én sokért nem adtam volna, ha mint káplár legényeimmel az L.-i nagyutcán végiglovagolhattam volna. Szintúgy híztam belé, ha apám jutott eszembe, ki azalatt ismét bíró lett, s ha majd a faluházánál kvártélyt kérek, talán nem ismer reám. Azzal vigasztaltam magamat, hogy a háborúnak egyszer csak vége lesz, s hogy addig talán mint őrmester jövök haza.

Vége is lett a háborúnak, csak hogy bizony nem kerültem haza akkor sem. Besoroztak ugyanazon ezredhez, melynél előbb voltam, de közlegénynek, és így minden kedvem elmúlt. Salzburg táján feküdtünk, és ily görbe ország nem huszárnak való. Restelltem, ha raportra vagy az exercírozáshoz lovagoltam és egy fertály óra alatt tízszer is le kellett szállani lovamról, hogy kaput nyissak, mert ott is minden gazda kerítéssel fogja körül földjét. Az is rosszul esett, hogy káplárból ismét közlegénnyé lettem. Pajtásaim között is sok volt elégedetlen. Közel feküdtünk a határszélhez. Egy más svadronból többen szöktek át Svájcba, s azt hallottuk, hogy azoknak most nagyon jó dolguk van, s így harmadmagammal én is ráadtam fejemet.

Míg attól féltem, hogy utolérnek, nemigen vettem fel. Hadd pucolja egyszer lovamat más is, gondoltam magamban, én bizony nem bánom, ha sem hadnagy uramat, sem a reitschult soha nem látom többé. De mikor végre biztosságban voltunk, s a határra visszanéztem, csak akkor jutott eszembe, mit tettem.

Talán, mint kapitányom ígérte, utoljára mégis káplár lehettem volna megint, vagy ezredünk Magyarországra rendeltetik, mint szintén többször beszéltek vagy szabadsággal eresztenek haza vagy legalább vén koromban mint obsitos kerülök vissza. Most mindennek örökre vége volt. Földönfutóvá lettem, hazámat nem láthatom soha többé az életben. Úgy elkeseredtem, hogy ha magam vagyok, talán visszamentem volna. De pajtásaim tartóztattak. Az ezredben az utolsó hetek alatt többen dezertáltak, s az ezredes mondta, hogy aki ezentúl elmegy, azt főbe löveti; és így magam is átláttam, hogy okosabb, ha itt maradok.

Egyébiránt nem volt fogyatkozásunk semmiben; az első paraszt, akihez jöttünk, jól tartott, s munka sem hiányzott. Éppen kaszáláskor jöttünk, s mikor a gazdák látták, hogy becsületes emberek módjára akarjuk megkeresni kenyerünket, felfogtak majd együtt, majd egyenkint, mi pedig kitettünk magunkért, csak azért is, hogy a sógorok lássák, magyar ember hogy győzi a munkát. Oly rendeket, mint ahol mi kaszáltunk, soha Svájcországban nem láttak még.

Így jöttem e házhoz is. Ipam, akkor persze nem jutott eszembe, hogy valaha még ipam legyen, kaszásnak fogadott fel. Mikor a kaszálást elvégeztük, kérdezett, nem maradnék-e nála aratásra is; később nem akart elereszteni, míg a szántást el nem végeztük; s mikor látta, hogy ahhoz is értek s marha körül nevedtem, megfogadott cselédjének. Igaz, a csépléshez nemigen érttem, de ipam azt mondta, majd megtanulom; én pedig meggondoltam, hogy itt mindenütt csépelnek, s hogy a télen át én is csak így kereshetem kenyeremet, s iparkodtam, amint csak lehetett, noha e tót mesterség megtanulása nehezemre esett.

Ipamnál jobb gazdát a föld kerektségén nem találhattam volna. Megkívánta a munkát, de aki elvégezte, annak jobb dolga nem lehetett sehol. Ha néha ránéztem, édesapám jutott eszembe. Még tartása is olyan; ha másképp öltözködik, beillenék bírónak akárhol az alföldön.

Sokat szomorkodtam, főképp eleinte. A teins úr dicséri a vidéket. Nyári időben csak megjárja, de mikor mindjárt Szent Mihály után havazni kezd, s az ember hat hónapig mást se lát, és néha kétszer napjában lapátolni kell, hogy csak a háztól az istállóig juthasson: aki meg nem szokta, elszomorodik. Az is bántott, hogy végre csak cseléd vagyok, és az fogok maradni teljes életemen át; és ha hazagondoltam, s eszembe jutott, mi jó dolgom lehetne ott szintén, sajnáltam néha, hogy mikor dezertáltam, nem fogtak el; akkor legalább főbe lőttek volna, s most vége lenne mindennek. De később megszoktam a vidéket és az embereket is.

A teins úr nem is hinné, mennyit kérdezősködtek Magyarországról, apámról és egész háznépéről: mennyi földünk van és hogy műveljük? Hány gyerek jár az iskolába és miként teleltetjük a marhát? Órákig nem untak hallgatni, és nekem oly jól esett, hogy ezekről szólhattam. Gyermekségmentől kezdve elbeszéltem egész életemet, és az egész háznép úgy ismeri L. határát, mintha esztendőig ott lakott volna. Ipam inkább csak a gazdaságról és a falu dolgairól kérdezősködött. Az, hogy nálunk egyszeri szántásba és sokszor csak karácsonykor vetnek, teljességgel nem fért fejébe, és az, hogy a ganajt tüzelőnek használjuk, még kevesebbé; valahányszor erről szóltam, nevetni kezdett. De Erzsi, akkor még nem hittem, hogy Szűcs Istvánné lesz belőle, Erzsi mindig a háborúra fordította a beszélgetést. Ha este apja a kályha mellett néha elaludt, órákig elbeszélgetett velem; hatszor is elmondatta ugyanazt. Tudni akart mindent minden csatáról, azon perctől, mikor a forposztokon az első lövés történt, addig, míg a halottakat és sebesülteket a mezőn összeszedjük; és katonaembernek nem kell más, mint hogy hallgassák, főképp úgy, mint Erzsi engem hallgatott. Ha kapitányomról szóltam vagy pajtásaim egyikéről, ki mellettem elhullt, szemei könnyekbe lábadtak; ha elbeszélésem között előfordult, hogy veszélyben forogtam, még lélegzete is elállt; s mikor odajöttem: hogy vágtuk magunkat ki a bajból, s hogy törtünk keresztül az ellenség sorain, egészen tűzbe jött; pedig Erzsi takaros egy leány volt ám!

Itt kemény telek járnak, és az első, melyet itt töltöttem, rendkívül hosszú volt; de nem untam el. Ennyi marha mellett egész nap elég dolgunk volt. Este jólesett a pihenés.

Nem hinné az ember, mily jól érzi magát az emeletes faházakban, főképp téli időben. Nálunk nem is tudják, mi a tél. Vannak zord napok, térdig érő havak és néha szánon is alig mehattunk tanyánkra; de ez mindössze is legfellebb egy hétig tartott, s akinek éppen kedve van, megbirkózhatik a fergeteggel is. De itt! Ha a szél azon oldalról fú, honnan a teins úr jött, legény legyen, aki csak az istállóig elmegy; bundával magam sem bírnám. Az ember azt hiszi, hogy a házat is elviszi mindenestől: csak úgy reszketnek falai és a nagy zsindelek, akármennyi kövel terheljük, mind mozognak. Mintha az egész ház dideregne. És hozzá mily hideg, mily rémséges hó! És ez így néha egész hétig is eltart. Nem látni tíz lépésre az ablakból. De éppen ilyenkor még inkább jólesik a meleg szoba. Mentől erősebben süvölt és füttyöl a szél, mentül jobban rezegnek az ablakok és kopognak az ajtók, annál jobbkedvű lesz az ember; körülbelül úgy érzi magát, mint várban, ha az ellenség lődözi, s azok, kik benn vannak, tudják, hogy nem veheti be.

Ez így tartott húsvétig, s már aggódni kezdtünk, mert a takarmány erősen fogyott; de végre eljött a talián szél, itt fönnek nevezik, s vele eljött a tavasz. Alig kezdett fújni, s a hó szemlátomást fogott, az ember azt sem foghatta meg, hová lett.

- Itt van a tavasz - mondta Erzsi, mikor vele a házban találkoztam; ugyanezt mondta gazdánk egy szomszédnak, ki, mikor a szél kezdődött, éppen nálunk volt, s a gazda a cselédeknek s ezeknek. Mindenki örült, még a marha is nyugtalankodni és bögni kezdett az istállóban.

És a tavasz csakugyan itt is volt, csak hogy nem volt köszönet benne.

Nálunk otthon a tavasz csupa gyönyörűség. A hó lassankint olvad el. Minden szép csendesen történik, az ember alig veszi észre. Csak a marha vidám bölgése és a magasban a

pacsirtasereg hirdeti a kikeletet. Az egész olyan, mintha a természet kipihente volna magát, és most hosszú álma után a nap meleg sugárainál csendesen felnyitná szemét és mozogni kezdene. Felébredt, de nem szökik fel egyszerre; minek is siessen, van elég ideje, hogy dolgát ősziig bevégezze. De itt, aki tavaszt nem látott, annak fogalma sem lehet róla. Ma még tél. A meredek sziklákon kívül, hol a hó meg nem áll, egy talpalatnyi folt sem látszik a fehér takaróból, s holnap az egész hegyoldal sötéten áll. Minden oly rögtön történik, mintha a természet érzene, hogy elkésett és most sietni kell, hogy a búzát s gyümölcsöt megérlelhesse, még mielőtt a tél ismét visszajő. Nálunk a hólevet felszívja a föld, legrosszabb esetben betölti a laposokat, és a vetés ázik ki; de itt száz patakban omlik le a hegyoldalon. Meg sem fogható, honnan jó s merre megy ez a sok víz. Most csak egy kis eret látni, mely a havon átszivárog, nem vastagabb a karomnál; egy félóra múlva helyette ott már patak folyik, mely egy malmot elhajtana. Az ember azt sem tudja, mihez fogjon. Ha hamarjában töltést hányt, hogy a vizet egy oldalon elfogja, egyszerre a másíkról még több jó, s nemcsak a vetést, hanem még a földjét is elviszi magával. Minden hegyen száz forrás ered, minden szikláról vízesések omlanak le, és az mind tarthatatlanul szalad s rohan a völgy felé, hogy a folyó, akármily magasra csinálják töltését, pár óra alatt kiárad s mindent elönt. És hozzá mily lárma mindenfelől. A szél, a víz s közbe-közbe a lavinák dörgése, mintha ágyúznának. Nem is lehet azt kikeletnek nevezni. Valóságos háború, melyben a tavasz a telet legyőzi, és ez, midőn visszavonul, mindent elpusztít.

Nagyobb baj itt közelében, Istennek hála, nem történt. Házunk jól fekszik. A lavinák ellen ama domb védi, s a víz is inkább két szomszédunk földeinek veszi futását; de annál nagyobb volt a nyomorúság lent. A falu egész lakossága és aki a távolabb fekvő házaktól segítségre mehetett, mind a töltéseken dolgozott, s mégis alig bírták a vizet árkában tartani. Évek óta nem volt nagyobb hó és ily rögtöni olvadás.

Néhány nap múlva itt is azonban már azt hitték, hogy túl vannak a veszedelmen. A víz apadni kezdett és már a munkához készültek: mikor csak egyszerre vasárnap délután, egy és két óra között, szörnyű dörgést hallunk, és kevéssel később harangozni kezdenek. Éppen a faluba akartunk menni ipam nénjéhez, ki ott lakik, a gazda, Erzsi meg én. Az öregúr úgy megszeretett, hogy vasárnapokon többnyire magával vitt. Csakúgy néztek, mintha a családhoz tartoznám.

- Félreverik a harangot - mondotta ipam; én is hallottam, de füstöt sehol nem láttam, és el sem képzelhetem magamnak, miért?

- Bizonyosan a lavina omlott le, melyről a szomszédal a minap szóltam. Ha ez történt, akkor jaj a falunak. Siessünk.

S amint ipam mondta, úgy volt. Látja a teins úr - folytatá gazdám, ujjával az alattunk fekvő völgy vége felé mutatva. - Ott, hol a völgy megszűkül, ugyanezen oldalon, melyen házunk áll, azért innen nem is látszik meg, egy mellékvölgy ereszkedik le. Tulajdonképp nem is lehet azt völgynek nevezni, nem szélesebb egy jókora vízszakadásnál; csakhogy, mielőtt a szerencsétlenség történt, ott a legszebb fű termett. Beszélték a faluban, hogy hajdanában, a legöregebb emberek is csak más öreg emberektől hallották gyermekkorukban, hogy mondom, sok esztendő előtt, e völgyecsken egy nagy lavina szakadt le, mely a fővölgynek egész szélességét elfogta, úgy, hogy a patak elzárva, a jégfal mögött tóvá nőtt, s mikor ezen gátat később keresztülzakította, az egész völgyet elárasztotta. Sokan nem is hitték és senki nem félt, hogy a szerencsétlenség még egyszer történhetnék, mert e keskeny völgy alján most jókora fenyves erdő állt, és ha a hó súlya tavaszkor egyes fákat kitört, az, hogy a lavina az egész erdőn keresztül mehessen, hihetetlennek látszott. Csak ipam rázta fejét, és mikor e tél

derekán a hőtömeg egyszer megmozdult, s egész sor fenyűt tört ki: azt mondta többször, hogy nincs oly erő, mely ily tehernek, ha az egyszer megindult, ellentállhatna.

Jövendőlése beteljesedett. Mihelyt a faluba értünk, megtudtuk. Soha oly zavart, minő ott volt, nem láttam. Egyik ide, amaz oda futott, egyik kapát s ásót fogott, s azt kiabálta a többieknek, hogy jöjjenek vele; mások azt mondták, hogy előbb a szomszéd faluba kell küldeni segítségért, vagy hogy úgylis mindennek vége van, mert ha a víz a lavinán keresztül, a faluban kő nem marad kövön; s legjobb, ha mindenki legalább marháját s amit vagyonából elvihet, biztosságba hozza. A templom előtt a felső molnár állt, mellette felesége s gyermekei. A lavina malma közelében szakadt le, ő mondta el az egészet.

Éppen a templomba készültek. Az asszony a gyermekekkel már a ház küszöbén állt, a molnár még csak imádságoskönyvét kereste. Akkor egyszerre borzasztó dörgést hall. Sötét lett, a ház falai megrendültek, s első pillanatban azt hitte, hogy a ház dőlt össze; de mikor kiszaladt, látta az egészet. A háznak nem volt baja, a lavina mintegy húsz lépésnyire esett le tőle, és csak a szénapajtákat zúzta szét. Földjeinek egy része el volt borítva, rétje, melyet a völgy végén bírt, víz alatt állt; mondá, hogy örökre koldus; és míg e szomorú történetet újra s újra elbeszélte, mert egyre kérdezték, addig gyermekei sírva simultak anyjukhoz; az embernek megesett a szíve, ha rájok nézett.

Nem is volt senki a faluban, ki a sok sírás és jajgatás között tudta volna, mit tegyen, csak ipam, a tiszteletes és egy öreg paraszt, ki egy évvel ezelőtt a szomszéd kantonban hasonló szerencsétlenséget látott és akkor csaknem ott veszett.

Az ily szerencsétlenségek itt is ritkák. Igaz, tavaszkor sokszor nem múlik egy óra anélkül, hogy lavinadörgéseket ne hallanánk; és azok néha oly helyen szakadnak le, hol senki nem gondolta volna, s akkor a hőtömeg egész házakat és istállókat visz el marhástól s emberestől együtt; de többnyire ismerjük útjokat, és mint nálunk a helységeket hátsabb helyeken építették, úgy itt a házaknak oly helyeket keresnek ki, hol a lavinának útjokban ne álljanak. De az, ami falunkat veszélybe hozta, nem is volt közönséges lavina; itt az egész roppant hőtömeg, mely a keskeny völgyben összegyűlt, egy darabban csúszott le, szétzúzva és maga előtt elsepelve mindent, mi útjában állt, felszaggatva még a földet is.

Miután a tiszteletes ipammal egy ideig tanácskozott, azt határozták, hogy ő majd a szomszéd faluk lelkészeinek segítségért ír, és a leveleket egy pár suhanc által, kiknek más hasznát úgysem vehetnék, elküldi; minden ép ember pedig fogjon csákányt s kapát, s lásson azonnal munkához, s így kimentünk. Én ipam mellett elöl, a többiek utánunk.

Ilyet nem látott a teins úr. A hegyoldal egy részét még hó takarta, csak ott, ahonnét a lavina jött, látszott ki a puszta föld, feltúrva, össze-vissza szaggatva. Hol előbb a legszebb legelőt ismertem, most roppant sziklák s jégdarabok hevertek. Az erdőből csak egy pár letört törzs maradt meg, a többi a lavina részint eltakarta, részint magával sodorta. Mindjárt a malom mellett egy roppant töltés, mely a völgy egyik oldalától a másikig nyúlt, magasabb e háznál. Hó és föld, jégtáblák és roppant szikladarabok, közöttük nagy fenyők, egész szálakban és széttörve, a molnár szénapajtájának félfedele, minden, mintha összegyúrták volna. A csákány is alig fogott rajta. Az ember elvesztette reménységét, hogy ezen valaha keresztül törhet, s mégis keresztül kellett törnünk, s pedig mentül előbb. A lavina a patakot úgy zárta el, mintha kötöttséggel gátolták volna. Egy csepp sem folyt keresztül. Alig múlt két óra, mióta a szerencsétlenség történt, s a völgy azon részét, mely e jéggát mögött feküdt, máris víz takarta; holnap tó lenne belőle, mely ha a jégfalon áttör, a falut, sőt talán az egész völgyet tönkre teszi.

Dolgoztunk is istenigazában. A sok hó és jég között csak úgy csurgott az izzadság homlokunkról. Estig a szomszédból is sokan gyűltek össze. Csak mintegy két öl széles rést akartunk törni, s így mindig csak egy rész dolgozhatott. A többi addig a malomba ment, hová a

faluból eleséget hoztak. Így múlt az első éjszaka, s a másik és az utána való éjszaka is. Szerencsére holdtölte volt, s folyvást dolgozhattunk, de a munka lassan haladt. A lavina széles helyet fogott el, s mentül mélyebbre jutottunk, annál keményebb lett. A víz is mindig nőtt, s vele természetesen a veszedelem. De munka között az ember mindent könnyebben vesz. Egyik a másikat buzdította. Ha egy elsikamlott s leesett, a többiek nevettek, s oly jókedvűen dolgoztunk, mintha csak mindennapi munkánkat végeztük volna.

Harmadnap déltájban a csatorna, melyet éppen a patak közönséges árka fölött a jégben vágtunk, legalább három öl mélységű lehetett; a víz is megnőtt; mindenki azt hitte, hogy estig a csatornával egy arányban lesz, s csak induljon meg egyszer, majd utat tör az magának.

A tiszteletes és ipam eleget mondták, hogy azt az oldalt, honnan a víz jó, senki ne bántsa többé, s csak a másikat vágjuk mélyebbre, hogy árkunk mentül lejtősebb legyen, s a víz annál nagyobb erővel rohanjon keresztül. De azoknak haszontalanul beszélt az ember. Az egyik azt mondta, még talán holnapig sem leszünk a víz irányában; a másik, hogy jobb lenne, ha mentül előbb jó; a többiek nem is hallgattak reánk. Dolgoztak mind, de mindenike, amint tetszett. Ipam maga lement az ásók közé, hogy rendet csináljon. De lehetett is azoknak parancsolni! Míg az ember az egyiket más helyre állította, addig a másik ott fogott hozzá a csákányozáshoz, honnan amazt elparancsolták, s egyszerre csak áttört a víz, szerencsére csak az egyik oldalon, másképp nem tudom, hány menekült volna meg közölünk. Alig kapaszkodtak fel, ki létrán, ki kötelen, mikor a víz a másik oldalon is berontott és nyílsebességgel keresztülrohanva csatornánkon, mint vizesés szökött le egyenesen a patak száraz árkának közepébe. Azt hittük, túl vagyunk minden veszélyen; túl is lettünk volna rajta, csak hogy éppen a nyílás előtt egy egész fenyő feküdt. Ipam régen észrevette és eleget mondta, hogy vágják széjjel; de akkorra halasztották, mikor majd jobban hozzáférnek, s éppen mikor hozzákészültek, jött a víz. Ezen egy fa nem sokat ártott volna, de az egész tó, mely a jégtorlasz mögött képződött, telve volt mindenfélével. Nagy jégdarabok, széttört fatörzsek, sőt egész fák úsztak benne. Már is egy más fenyő akadt az elsőbe. A víz mindent e nyílás felé vitt, és félni lehetett, hogy csatornánk ismét bedugul. Nagy ügyel-bajjal köteleket akasztottunk a fába, aki hozzáfért, belekapaszkodott, hogy azt a csatornanyílástól elhúzzuk; de alig fogtunk hozzá, mikor egyszerre csak kiáltást hallok, s amint visszafordulok, azt látom, hogy gazdám a vízbe esett.

Hogy történt, azt mostanig sem tudom. Meglőkték-e vagy elcsúszott, vagy a jég szakadt le alatta, mint többen mondták; elég az hozzá, hogy a vízben volt. Nem is sokat gondolkoztam, hanem utána mundúrostul. Mikor még Linz táján feküdtünk, úszni tanultam, többször átúsztam a Dunát, s most hasznát vettem.

Szegény ipam mindjárt elmerült. Mikor ismét felbukkant, ott voltam, gallérján fogtam. A víz is a nyílás felé húzott; nincs ember, ki annak ellentállhatott volna, s csak akkor láttuk, mi jó volt, hogy torkolatját a fa zárta el. Ebbe kapaszkodtam, s ha ez nincs ott, átrántott volna gazdámmal együtt, és senki nem hallotta volna hírünket. Segítség nem hiányzott. Köteleket hánytak. Egyiket ipam fogta, a másikat én, és ismét a többieknél voltunk. Az egész nem sokkal tovább tartott, mint ameddig elbeszéltem.

No, és most volt is ám öröm. Körülfogtak, megöleltek. Az egyik levetette kabátját és nyakamba akasztotta, a másik kalapot nyomott fejembe. Ha hagytam volna, talán karjukon visznek a malomhoz. S mikor odaértünk, újra kezdődött a hálálkodás. Ipam didergett egész testén, alig szólhatott szegény, csak nyakamba borult, s mondta, hogy soha nem fogja elfelejteni, amit vele tettem; a tiszteletes úr megszorította kezemet; és a többiek is mindenik kezet akart fogni velem, mindenik újra magasztalt. Eleget mondtam nekik, hogy nincs miért, mert úszni akárki megtanulhat, s ha úszni nem tudnék, mégis csak ott veszünk volna mindketten; de végre a dicséret mégis jólesik az embernek. Láttam, hogy szívből jó.

A lavina s az, hogy a fa még mindig a nyílás előtt fekszik, s csatornánk, melyben a víz befoly, bedugulhat, egy ideig nem jutott eszébe senkinek. Mikor pedig egy félóra múlva a molnár nehányad magával utána nézett, azon hírrel jött vissza, hogy azalatt a víz maga segített magán. Hogy mozdult meg a fenyűszál, nem tudom; de elég, hogy nem feküdt többé rossz helyen, s hogy a veszedelmen szerencsésen átestünk. Nem is volt már semmi baj, csak hogy huszármundúrom aznap tette utolsó szolgálatát. Ócska volt, az igaz, de tódással csak megjárta. De mikor most a levetkezésnél segíteni akartak, s az egyik jobbik, a másik bal ujját húzta, a vizes dolmány kettészakadt. A nadrág már ócska volt, mikor az ezredet elhagytam, az most csupa rongy lett. Itt a szabó becsületes ruhát, minőt a parasztok nálunk viselnek, nem tudott csinálni, s így végre nem maradt egyéb hátra, mint hogy én is ily fertelmes köntösbe bújjam. Tudom, ha otthon látnának, az egész falu gyereke ujjal mutatna reám.

Az első napokban restelltem e bugyogóban járni, melyet az emberek vállukra akasztanak, s mozogni sem tudtam és szégyenlettem is; de oly jó dolgom volt, hogy ezt is csakhamar megszoktam.

Mikor este hazajöttünk, és gazdám elbeszélte, mi történt, Erzsí sírva fakadt. Aztán nyakamba borult. Apja mondta, hogy teheti, mert nálam nélkül árván maradt volna, és az öreg csak úgy nevetett, mikor látta, hogy én is nyakon fogom leányát s összevissza csókolom, mintha ez már nem is lehetne másképp. Azóta úgy éltünk egymással, mintha testvérek lennénk, azaz én bizony más szemmel néztem reá. Munka idején kívül mindig együtt voltunk, s az öreg nem bánta, sőt úgy látszott, mintha öröme telnék benne.

Hej - így gondolkoztam sokszor magamban -, ha még odahaza lennék, vagy L. itt volna a szomszédban, tudom én, mit csinálnék. Erzsí egészen nekem való. Soha nem éreztem azt még Eszter mellett sem, mit most, ha e pirospozsgás leány arcára néztem. Vele nem is fogytam ki a beszédből, és szeméből kilátszott, hogy ha őt kérdeznék, neki sem kellene más. De mi haszna, mikor csak fogadott cselédje vagyok, csak nem kérhetem meg gazdám leányát. Sokszor gondolkoztam, nem lenne-e legjobb, ha elmegyek; de akkor eszembe jutott, hogy míg Erzsit el nem viszik, addig én sem mehetek el; s ha majd valaki elvette, akkor mért ne maradnék inkább gazdámnál, mint máshol, ha már úgyis szolgálnom kell. Nem tudtam elhagyni a házat; még talán akkor sem, ha azt mondta volna is valaki, hogy egyenesen hazamehetek; pedig egy jó idő óta többet voltam szomorú, mint víg. Erzsí kérdezte, miért búsulok. Gazdám is észrevette, de az nem szólt semmit.

Így jött pünkösd. Szombaton egész nap fenn voltam az almon, hogy a marha után nézzek. Estefelé, körülbelül ily tájban, csak talán valamivel később, hazajöttem. Az idő még szebb volt, mint ma. Az egész égen nem lehetett egy felleget látni. Még a fa levele sem mozdult, és a nagy csendességben csak Erzsí éneke hallatszott, ki a szolgálókkal a nagy ünnepre a házat tisztogatta. Gazdám itt ült a padon, éppen a tekintetes úr helyén. Mikor hazajöttem s elmondtam, hogy fenn az almon minden rendben van, ő Erzsit kiáltá.

- Hozz egy korsó sert s valamit enni - mondá leányához -, István fáradt.

Alig múlt néhány perc, már Erzsí egy nagy tállal és korsóval jött ki a házból.

- Mennykő leány - szólt az öreg nevetve -, már itt is van. Nem is késik az el, ha neked szolgálhat.

- Erzsí te - szólította meg a leányt, mikor az a korsót az asztalra tette -, ugye a sert nem a pincéből hoztad fel, hanem kikészítetted, mihelyt Istvánt jönni láttad; pedig előbb láttad, mint bárki más a háznál.

Erzsí elpirult, az öreg majd rá, majd rám nézett és mosolygott.

- No, most csak menj be, és végezd dolgodat - szólt jókedvűen -, aztán te is kijöhetsz hozzánk.

Erzsi elsietett. - Derék, becsületes leány - mondá az öreg utána nézve -, akárki veszi el, jól jár vele; nem gondolod-e te is, István?

Most én is zavarba jöttem, s csak azt mondtam, hogy biz én is azt hiszem!

- Ha neked volnék, el is venném - mondá ő.

Azt gondoltam, hogy az öreg csak tréfál, de azért mégis megmondtam neki, hogy bizony rajtam nem múlnék, s hogyha még otthon lennék, s apám házába vihetném, már régen megkértem volna; de hogy szegény cseléd létemre ily valamire nem gondolok.

- Azért én gondolkoztam róla - szólt gazdám -, igaz, cselédnek fogadtalak, de nem úgy viselted magadat, és nem is úgy tartottalak. Alig voltál két hónapig a háznál, máris észrevettem, hogy Erzsi szeretni kezd. Azt hiszed, az öregnek nincs szeme, vagy ha az egész dolog ellenem van, nem küldöttelek volna el? De láttam, hogy derék legény vagy, érted a gazdaságot, s nekem ily vő kell. Azt, hogy Erzsit saját házába nem viheted el, még szeretem. Úgyis csak ez az egy gyermekem van, legalább ez nálam marad halálomig. Így gondolkoztam én már a múlt télen is. S fogadok veled, hogy Erzsi észrevette, hol jár eszem. Azóta életemet mentetted meg. Saját életed veszedelmével tetted, úgy viselted magadat, mintha gyermekem lennél, és én nem hálálhatom meg jobban, mintha Erzsit neked adom. Jó, becsületes leány, s én nyugodtan bízom reád; mert az, aki apja után a vízbe ugrott, tudom, őt sem fogja elhagyni bajában. Ha akarod, Erzsi a tied, itt a kezem.

És az öreg odanyújtotta kezét, és én megragadtam, feleltem is valamit, de mit, azt akkor sem tudtam; hanem siettem, amint lehetett, a házba, hogy Erzsit megkérdezzem, mit mond hozzá. Ő sem sokat kérette magát; s nem múlt el egy félóra, s itt ültünk a fa alatt mind a hárman. Én Erzsi mellett, ki kezemnél fogva tartott, ipam szemközt velünk. Boldogult feleségéről szólt, az első időről, melyet vele e házban töltött. Miként rendezték el az egész háztartást, és mi boldogok voltak, mikor Erzsi született. Az öregnek, főképp mikor felesége haláláról szólt, könnyekbe lábadtak szemei; de mindjárt utána ismét jókedvűen a keresztelőről kezdett beszélni, melyet majd a házban tartani fogunk. E fák vének lehetnek, de boldogabb emberek, mint az este mi hárman voltunk, még nem ültek alatta.

Másnap, mint mondám, éppen pünkösöd napja volt, az egész falu megtudta. Aratás után pedig megtartottuk a lakodalmat, s hála Istennek, sohasem bántuk meg. De itt jó Erzsi ipammal. A teins úr maga megkérdézheti, úgy hiszem, ő sem panaszkodhatik, hogy magyarhoz ment.

S ezzel gazdám fölkelve a közlegők elébe sietett, én helyemről nézém találkozásukat. Rövid idő múlva Szücs István kisfiával, kit karjára fogott, ipa és feleségével visszajött, s nem írhatom le a szívességet, mellyel az öreg svájci és leánya fogadtak. Mindketten olyanok voltak, minőknek őket gazdám elbeszélése után magamnak képzeltem, s az este, melyet a becsületes háznép körében töltöttem, mély benyomást tett reám.

Az asszony, mihelyt hazajött, a konyhába sietett, hogy a vacsora készítéséhez lásson. Mi férfiak ismét a nagy juharok alá ültünk. Oly bizalmasan beszéltünk egymással, mintha régi ismerősök lennénk. Az átellenben levő hegyoldal azalatt elhomályosodott, a sötét fenyvesek, melyek majd nagyobb tömegekben, majd keskenyebb szalagokban a vidám zöld rétek s legelők között fölfelé vonultak, lassankint eltűntek, csak fenn a hegygerincen látszottak magas sudarak, élesen elválva a világos légtől. Az elszórt házak és szénapajták helyett, melyek a hegyoldalon s lenn a völgyben elszórva álltak, most csak itt-ott egyes fények voltak észrevehetőek. Minden nyugodt vala, mintha az egész természet álomba szenderülne; s csak az estharang, melynek gyenge hangjait a szellő felhozá, szakítá félbe a csendet.

- Most otthon is harangoznak - szakítá félbe Szűcs István a csendet, mely egy ideig közöttünk uralkodott. - Hej, vajon gondolnak-e ott most reám?

Erzsi vacsorához hítt, s késő éjszakáig együtt maradtunk. Az öreg felhozatta magyar borát, s újra elbeszélte megmentésének történetét. - Ha az úrnak hazájában ily bor terem, mint ez, és több ily legény van, mint István, akkor csakugyan magam is el szeretnék oda menni - mondá jókedvűen, újra megtöltve poharainkat.

- Van ott bor jobb is ennél - válaszolt Szűcs István - és legény is külön minden faluban. Nincs is több olyan ország széles e világon; de az mégis igaz, hogy becsületesebb ember, mint kend, ott sincs, és jobb feleséget ott sem találhattam volna. - S ezzel István fölkel, s úgy megszorítja ipa kezét, hogy mindkettőnek szeme könnyekbe lábadt.

Másnap jókor reggel elindultam. Az egész család a ház küszöbéig kísért, Szűcs István csaknem a faluig jött velem.

- Ha L.-re jő, hisz a teins úr megígérte, hogy elmegy - mondá, midőn elváltunk -, mondja meg édesanyámnak és Péternek, hogy jó dolgom van. Engem az Isten megáldott mindenképpen; de egy mégis csak fáj nekem, s fájni fog halálomig, hogy nem lehetek hazámban. Akármennyit veszítsen az ember, mindent vissza kaphat, még ha valakit szeretett és azt elhagyta, mint én szegény Esztert, később mást találhat helyébe, ki jobban illik hozzá; de aki hazáját vesztette el, azt sehol a világon nem találhatja fel többé.

Kezet szorítánk s elváltunk. Én a falunak vettem utamat; ő a hegynek fölfelé indult.

Néhány perc múlva szavát hallám:

Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenkor csak feléd nézek.

Megálltam s visszanéztem. Szűcs István már messze volt tőlem, de férfias hangja még sokáig hallatszott, mintha távol hazámból egy köszöntés szállna felém.

PUSZTALAK

A nagy síkon, mely a Tisza és Duna között terjed el, körülbelül egyforma távolságban mind a két folyótól, még távolabb minden országúttól és várostól, fekszik Pusztalak, a megyei összeírás és geográfiai kézikönyvek szerint egyike az ország nagyobb pusztáinak, de melyet mindenki, kit mostoha sorsa a homokbuckák és lápok közé vezetett, melyek azt minden oldalról környezik, tisztességes falunak tartana; még hegyestornyú templom sem hiányzik, s ha van valami, mi azt a szomszéd helységektől megkülönbözteti, ez csak az úri lak és kastélyok nagy számában áll, csaknem azt mondhatnám, Pusztalak minden épületei között nem találni egy parasztházat.

Van gyékény és nádfedél akármennyi és sok helyen, hol a vakolás beesett, meglátszik, hogy a falak vályogból vagy vert földből készültek; de a tornác előtt álló oszlopok, a kettős ajtó, mely egyenesen a konyhába vezet, s ha más nem, egy pár zöldre festett zsalu vagy egy félig bedőlt fa-staketa a legszerényebb épületnél is arra emlékezteti az embert, hogy gazdája magasabb igényekkel építé házát.

Egész Pusztalak a legtisztább magyar kuriális stílusban épült, s ki ezt az építési rendszert tanulmányozni akarná, nem tehetne jobbat, mintha odautazva, mindazon házakat lerajzolná, melyek kissé rendetlenül, de nem nagy távolságban egymástól a szépen befehérített templomot körülállják.

Egyszerű emeletes házak, melyeknek fedele valószínűleg éppoly magas, mint az aranysárgára festett falak; alházak, melyeknek fedelét közepén magas kúp ékesíti, olyanok, melyeknek fedele két kúppal végződik, míg mindjárt mellette görög peristylen gyönyörködhetünk. Egy ház fehér, a másik zöld, a harmadik kék oszlopokkal díszlik; míg itt-ott egy még bevégezetlen vagy régtől óta elhagyott lakház, vakolatlan falaival az emberi dolgok mulandóságára s legszebb terveink kivihetlenségére emlékezteti a halandót.

Ha magyar ember Pusztalakra jön, első tekintetre látja, hogy compossessoratusba jött, azon helyek egyikére, melyeket hajdanában respublikáknak is neveztünk, s hol meglehetősen sok szabadság, de egyenlőség csak annyiban létezett, amennyiben e kúpos és nádfedélű házak tulajdonosai mindenkinek megvolt a maga pere; és Pusztalak e tekintetben annyira nem tartozott a kivételek közé, hogy a sok ezer holdra menő határon talán nem volt egy talpalatnyi föld, mely iránt kuriális, repozicionális, metális, szukcesszionális vagy más valami per nem folyt volna.

A pusztalaki közbirtokosság mint testület perlekedett szomszédaival, s perlekedett maga között a kúria, az alispán, a szolgabíró előtt, házról házra folyt a vita, ivadékról ivadékra, az év minden szakában. A természet - úgy látszik - oly finom jogérzettel ajándékozta meg e nemes közönséget, hogy az soha kielégítve nem érezheté magát; a pusztalakiak farsangkor is minden társadalmi élvezetek helyett csak abban találták boldogságukat, hogy a törvényes igazságnak teljes diadalt szerezzenek.

Csak két ház volt az egész pusztán, mely e részben kivételt tett. S ámbár a két család leányágon osztályos atyafi volt, s birtokuk majdnem egy mérföld hosszában csak egy mezsgye által választatott el, sőt kuriális telkők egymásnak tőszomszédságában állt, Latkóczy István és Pétery Jakab harminc esztendőig minden baj s kellemetlenség nélkül éltek egymás mellett; mintha Latkóczy marhája sohasem ment volna át Pétery határára s Pétery úr apró marhája nem tett volna soha kárt Latkóczy udvarán, és majd az egyik, majd a másiknak béresei soha

nem szántottak volna egy barázdát a szomszéd földjéből a magokéhoz mi által még a mezsgye is elveszté egyenes vonalát.

Az egész közbirtokosság bámulta majd Latkóczy tudatlanságát, ki fiatalabb korában katona lévén, a törvényhez mit sem ért, majd Pétery könnyelműségét, ki gyermekeinek érdekeivel nem gondol, s ősi birtokát gonoszul el hagyja veszni, de mindhiába, a szomszédok nem vesztek össze, és oly könnyen megegyeztek egymás között, mintha törvényes igazság és bíró, ki arról ítélt, nem is léteznék az országban. Még az asszonyok is megfértek egymás között, és Vértesy János és Érczi Antal, a két családnak érdemes ügyvéde, mint hadseregek béke idejében, csak azért húzták fizetésüket, mert előkelő nemescsaládtól az illedelem is megkívánja, hogy állandó ügyvédje legyen.

A két háznép példás egyetértésben élt sok évekig egymás mellett, s úgy látszott, mintha még a halál sem szakíthatná szét a szoros viszonyt, melyben életökben álltak, mert miután Latkóczyt eltemették, Pétery olyan rövid idő múlva halt meg utána, hogy sírköveik is tőszomszédságban állnak, s ha a nagy ítélet napján végre a pusztalaki temető halottjai is föltámadnak, az első, kivel Latkóczy találkozik, ismét csak Pétery lehet, s ez valószínűleg ismét ugyanazt mondja neki, mivel őt, ha bajban voltak, mindig vigasztalni szokta: No, semmi baj, csak hogy ismét együtt vagyunk, pajtás.

Mind a két házban özvegy maradt, s ezek is folytatták a régi viszonyt, sőt úgy látszott, mintha az a férfiak halála után még szorosabbá vált volna. A két özvegy csak egymásban találta vigasztalását. Ki Péterynevel szólni akart, azt többnyire Latkóczynénál találta, ha Latkóczynét keresték, Péterynehez kelle menni, s ámbár kertjeiket csak egy ösvény választá el, mindketten nem egyszer sóhajtoztak azon, hogy házaik oly távol állnak egymástól, főképp, miután a remény, mellyel magokat előbb kecsegtették, hogy a két ház idővel úgy is eggyé lesz, napról napra inkább eltűnt.

Péterynek fia, Mátyás, meghaladta huszonkettedik évét s Latkóczy Klára elérte a tizenhetediket; a birtokot, amint mondtam, csak egy mezsgye választá el, kertjeik között még a sövényt is elhagyták, s minden ember átlátta, hogy e fiatal embereket maga az Isten egymásnak teremtetten, csak nekik magoknak nem jutott eszökbe, és ha mások emlékeztették is rá, nem mutattak semmi kedvet.

Mátyás eleget hallotta, hogy Klárinál szebb leány az egész vidéken nincs, el is hitte szívesen, csak hogy éppoly kevésbé gondolt vele, mint Klári azzal, hogy Mátyást mindenki derék legénynek mondta; csaknem bosszankodtak mindketten, ha anyjuk erről kezdte beszélni, hisz ők úgymint ismerik egymást, évek óta élnek egymás mellett, nincs titkok egymás előtt, testvérek nem szerethetnék egymást inkább, hát minek való mind e beszélgetés.

A fiatalok e hidegsége vagy közönyössége az anyáknak sok szomorú órát okozott. Nem volt azonban senki, kire a fordulat, melyet a dolgok vettek, nagyobb hatást gyakorolt volna, mint a Péteryek ügyvédjére, Vértesy Jánosra. Azon mértékben, melyben a remény, hogy Mátyás és Kláriból pár lesz, elenyészett, az öregúr egészen megváltozott. Újabb időben sok dolog változott, főképp Magyarországon, alig találunk osztályt, mely, miután századunk mindent kiegyenlítő keze rajta átment, nem tűnnék föl más alakban, mint azt apáink látták; de minden osztályok között csakugyan egy sem ment át nagyobb metamorfózison, mint az ügyvédeké, s ki a divatosan öltözött, újságokat olvasó, kellemes társalgású urakat, kik közül némelyik minden ügyvédsége mellett táncolni is tud, rókatorkú vagy fekete attilás elődeikkel összehasonlítja, az csakugyan meg fogja vallani, hogy haladtunk. Valamint a Corpus Jurist száz könyv közül első tekintetre megismertük, úgy az ügyvéd, ki egész életén át ezen könyvvel foglalkozott, kivált a többi emberek közül. Öltözetéből, járásából, mozdulataiból, főképp minden szavából kitűnt, hogy prókátorral van dolgunk. Az ember oly egészen eggyé vált

hivatásával, hogy ránézve nem is gondolhattunk másra, mint akcióra vagy replikára, s a beszélgetést akarunk ellen peres dolgokra fordítottuk. Oly időben, hol az egész családnak sorsa ügyvédnek hívségétől és ügyességétől függhetett, az ügyvéd nagyobb befolyást gyakorolt a családnak cselekedeteire is, s ha voltak esetek, sőt számos esetek, hol ez állásával visszaélt, legalább nem hiányoztak olyanok sem, hol az ügyvéd a családdal annyira ugyanazonította magát, hogy jogviszonyainak föltartására nézve sokkal szigorúbb és féltékenyebb vala azoknál, kiket ezek egyenesen érdekeltek. Ez utóbbiak közé tartozott Vértessy János is, ki kopott rókaprémcs, hosszú dolmányában, melyet, a kánikulát kivéve, mindig viselt, alacsony kalapjában és a deák törvényes axiómák miatt, melyeket beszéde közé vegyített, néha nevetségesnek látszhatott, de ki egész életén át a törvény tekervényes útjain járva, azért oly talpig becsületes ember volt, minőt keresni kell, s kinek a Pétersy-család jogai inkább szíven feküdtek saját vagyonánál. Az öregúr, ki fiatalabb korában a fél megye peres dolgait vitte, régtől óta fölhagyott terjedtebb praxisával, s Pusztalakra visszavonulva, hol magának egy kis birtokot szerzett, csak még néhány családnak ügyeit kezelte, közöttük a Pétersykét, kikkel ifjúsága óta a legszorosabb barátságban élt, s kiknek érdekeit, mióta Pétersy Jakab halálos ágyán nejt s gyermekeit reá bízta, még inkább szíven hordá.

Mióta özvegy Pétersynétől hallotta, hogy fia és Klári semmi különös hajlandóságot egymáshoz nem mutatnak, Vértessy mintha nyugtát vesztette volna el. Fél napokig járt körül a Pétersyek birtokán, többnyire azon barázdát követve, mely azt a Latkóczyak részétől elválasztá. Méregetve szemével a vonalt, megnézve minden egyes fát és emelkedést, különös figyelmet vetve a lapokra, melyekben nád terem. Sokszor a boltozott szobába zárkózott, melyben a levéltár tartatott, s ha a cselédek az ablakon benéztek, látták őt poros irományok között vagy a nagy földabrosz előtt, melynek vonalait plajbászával nézegeté, majd jegyzéseket téve, melyekkel ismét ki a mezőre ment, hogy ott nagy lépésekkel a rátának szélességét bejárja, mi között időről időre megállott, és nagy elégedetlenséggel rázta ősz fejét.

Maga a csősz és hajdú is észrevevék, hogy az öregúr valami nagyon töri a fejét, ő azonban nem szólt senkinek s Pétersyné kérdését sokáig azon megjegyzéssel utasította vissza, hogy maga idejében majd minden ki fog sülni. Végre ez az időpont eljött. Vértessy az özvegyet a levéltárba vezette. Itt az eredeti osztálylevelet, mely szerint a pusztalaki birtok 1730-ban a két család között felosztatott, s minden azóta a birtokról készült irományokat fölolvasta, hosszasan megmagyarázta a térképet és sok deák törvénnyel és decisióval bebizonyította azt, hogy a Latkóczyak és Pétersyek birtokának tökéletesen egyenlőnek kell lenni, holott a Pétersyek, mit ő Isten s világ előtt bebizonyíthat, jelenleg hét holddal és egy fractával kevesebbet bírnak, nem is említve azt, hogy a Latkóczyak a nádlás alkalmával, melyet a közös tavon gyakoroltak, sokkal kijebb terjeszkedtek, mint jog szerint tehették volna; hogy saját határukon csárdát állítottak föl, s a Pétersyek rátáján több utat használnak, melynek a térképen legkisebb nyomát sem találni, mi mind együttvéve azon sérelmekkel, melyeknek az oklevelek bővebb megvizsgálása után talán nyomára lehetne jönni, a nemes Pétersy-családnak oly károsodásával jár, hogy azt többé eltérni nem lehet.

Midőn Pétersyné megtudta, hogy mindössze csak hét hold forog kérdésben, melynek egy része futóhomok, egészen megnyugtatta érzé magát, s azzal vigasztalta Vértessyt, hogy a károsítás valószínűleg nem is szándékosan történt, s hogy ő adandó alkalommal szólni fog Latkóczynéval, mire Vértessy ez egyszer megnyugodott, és csak arra kérte asszonyát, hogy a dolgot mentül előbb rendbe hozza.

De Pétersyné mint békeszerető asszony részint restellte, részint nem tartotta érdemesnek szólni. Hisz ő tulajdonképpen azt sem tudja, miként kezdje a beszélgetést, és Latkóczyné talán még rossz néven vehetné, pedig ő azért mégis legjobb barátnője, és az egész hét hold nem ér annyit, hogy miatta háborúságot kezdjen.

Mindezen okok más embert talán megnyugtathattak volna, de hol jog és törvény forgott kérdésben, Vértesy nem tekintett semmire: s a gondolat, hogy a Pétery-birtok azon idő alatt, melyben ő a családnak ügyeit vezette, kisebbé vált, hogy a vad körtefa, mely a földabrosz és osztálylevél szerint a két birtok közötti egyik határpontot képezte, most a Latkóczyak rátáján belül áll, nem hagyta őt nyugodni. Addig zaklatta asszonyát, oly komolyan inté azon kötelességére, hogy ő mint özvegy a család jogain csorbát ejteni ne engedjen, annyira ijesztette elnézésének lehető következtetéseivel, mert ugyanazon joggal, mellyel a Latkóczyak hét holdat szántottak a magok rátájához, 17 vagy 107-et vagy 1777-et tulajdoníthattak volna el, és ha az ember nem mozog, nem tudja soha, mihamar válhatik valami úzussá, míg végre fölhatalmazá, hogy a Latkóczyak ügyvédével s ha szükséges, magával Latkóczynéval szőljön s az egész ügyben saját belátása és lelkiismerete szerint járjon el.

Vértesynek csak ez kellett. A gondolat, hogy a Pétery-családnak letiport jogait ismét helyreállíthatja, fölbreszté fiatalabb éveinek egész tevékenységét, s midőn a levéltárból egyenesen Érczi Antal házához indult, fejében a Hármaskönyv rég nem használt elvei, a törvényeknek egész serege s minden idevágó kúriális decisió, mint csata előtt a fegyveres seregek, talpra keltek, hogy a Latkóczyak ügyvédét, ha csak moccanni merne, visszaverjék, porba döntsék, megsemmisítsék. A fogadás, melyet Vértesy ezen érdemes kollégájánál talált, olyan vala, minőre ez hasonló esetben Vértesynél számolhatott volna. A Latkóczyak régi úzusra hivatkoztak, említék, hogy tulajdonképp ők a károsultak, mert az első osztály alkalmával nekik rosszabb föld jutott, s hogy ad rectificationem procedálhatnának. Mire Vértesy ünnepélyesen kijelenté, hogy teéns Péteryné asszonyság és ő maga is ellenségei minden pernek, de hogy azért jogaikat védeni fogják, s hogy mi a jogtalanul használt utakat illeti, azokat még ma fölárlkoltatják. Érczi még hangosabban válaszolá, hogy ők meg be fogják húzatni.

Mind Vértesy, mind Érczi még aznap teljesíték ígéretöket, s midőn az előbbi még aznap estve Latkóczynéhez ment, hogy az árok behúzása ellen panaszt tegyen, ez neki azt válaszolá, hogy ügyvéde csak kötelességét teljesíté, s hogy ő nem is foghatja meg, miként juthat valakinek oly bolondság eszébe, hogy az utat, melyen réjtjére jár, elzárja.

Latkóczyné sértve érzé magát leginkább azáltal, hogy Péteryné, ha már panaszra volt oka, azt nem személyesen, hanem ügyvéd által akarta végezni, de minden hevessége mellett a gondolat, hogy azokkal, kikkel egész életén át oly barátságban élt, perbe keveredjék, fájt neki, s azért még aznap estve átment a szomszédba, hogy Péterynével személyesen szőljön. Talán Latkóczyné hangosabban szólt, mint a szükség kívánta, mi által ismét Péteryné érezte magát sértve, vagy talán félt vitatkozásba ereszkedni, de egyedüli válasza az volt, hogy ő mint asszony törvényes dolgokban nem járatos, de hogy fiának jogaiból semmit nem vétethet el. Mire Latkóczyné csak azt felelé, hogy szegény leányát ő sem hagyja el, bármily szomorú dolog is, hogy ily kicsiségen perre kerülnének. Péteryné pedig csaknem elijedve a gondolattól, bizonyossá tévé szomszédját, hogy ennyire semmi esetre sem mennek a dolgok, s hogy ők mindamellet a régiek fognak maradni.

S midőn az asszonyok elváltak, bizonyosan ez volt szándéka mindkettőnek; de hiába. Vértesy meg akarta mutatni, hogy mikor az utat fölárlkoltatta, ő nem volt bolond. Érczi nem akart engedni semmiben. Árok ásattak és húzattak be; szekerek zálogoltattak, tilalomtörések és behajtások történtek. A közbirtokosoknak egy része a Péteryeket, másik a Latkóczyakat pártolá, s ha a szomszédok találkoztak, a beszélgetés akarát ellen e tárgyra fordult s élesebbé vált; míg végre a szomszédok mindig ritkábban s utoljára éppen nem találkoztak többé, s még mielőtt a nádlás ideje bekövetkezett, melyre az ügyvédek különösen készültek, mert Vértesy ez alkalommal akarta a jogos állapotot helyreállítani és Érczi az úzust bebizonyítani, a két egykor oly baráti ház között valóságos ellenségeskedés uralkodott.

Vértessy működésének ez eredményét látva, maga is elszomorodott. Nem saját esztelensége, hanem az emberek rosszasága miatt. Hisz ő csak szoros kötelességét teljesíti, s miként gondolta, hogy Latkóczyné, ha tőle oly valamit követelnek vissza, mi jogszerűleg másé, ennyire neheztelni fog. De a kocka el volt vetve; s ha Vértessy most egész befolyását arra fordítaná is, hogy békét szerezzen, nem állt hatalmában. Az asszonyok annyira el voltak keseredve egymásra, annyira meg voltak győződve ügyöknek igazságáról, hogy többé semmi áron nem engedtek volna; az atyafiságos barátság helyett atyafiságos gyűlölet támadt köztük, s Péteryné, ki előbb a pernek említésénél is már megijedt, most alig várta megkezdését, hisz akkor legalább ki fog sülni, az a Latkóczyné milyen asszony.

Mind a két háznak egész életmódja megváltozott. Péteryné, ki előbb bosszankodott, ha Mátyás máshová, mint Latkóczyékhoz ment, most maga fogott hozzá a szomszédok látogatásához, s főképp oly helyekre, hol a háznál leány volt, fiát is elvitte magával; mikor pedig a farsang eljött, csaknem kényszeríté őt, hogy a szomszédban, ha majd hírét hallják, bosszankodjanak. Latkóczyné pedig megnyitotta házát az egész környéknek, mert hisz szegény árva leányának ismerkedni kell, s Péteryné a sok vendéget látván, talán megpukkad mérgében.

Házasságról természetesen szó sem volt többé; Latkóczyné előre örült a pillanatnak, mikor leányát másnak adhatja, és a szép birtok, mely után Péteryné annyira áhítozott, más kezekre jut, míg ez utóbbi csaknem mindennap megdicsérte fiának okosságát, hogy nem szeretett Kláriba. A legcsudálatosabb a dologban az volt, hogy a fiatalok, kik midőn anyáik a házasságot annyira kívánták, a legnagyobb közönyösséget mutatták egymás iránt, most sokkal többször gondoltak egymásra, mint előbb.

Mátyás, ki csak huszonkét éves lévén, mint kiskorú, anyjának eljárását nem akadályozhatta, rosszalta, sőt szégyenlette az egészet, s nyíltan kimondá nézetét. Teljességgel nem fért fejébe, hogy azon barázda, melyet Latkóczyék béresei pár öllel beljebb szántottak, közte s Klári között áthághatatlan akadály lehetne, s nemcsak nem kerülte, sőt keresé az alkalmat, mellyel neki barátságát bebizonyíthatá. Klári pedig, valahányszor anyja a Péteryek ellen kikelt, fölszólalt Mátyás mellett, ki az egésztől nem tehet semmit, és utoljára is a legbecsületesebb fiatalember az egész környékben.

Csak mióta oly ritkán találkoztak, mióta Mátyásnak néha félnapokig leskelődni kelle, hogy Klárral valamely harmadik házban összejöhessen, mióta Klári néha egy óráig állt a közös ösvény mellett, mely a kerteket elválasztá, míg véletlenül Mátyással találkozott, azóta érezék, mennyire összeszoktak gyermekségök óta, s mennyire jól esik nekik, ha egymással beszélgethetnek. Mátyás soha nem tudta eddig, hogy Klári oly szép leány; s az utóbbinak úgy látszott, mintha Mátyáson egy idő óta nagy változás történt volna. Hiába, arra, hogy jó tulajdonainkat észrevegyék, semmi nem szükségesebb egy bizonyos távolságnál, a baj csak az, hogy ezen optikai törvény nem terjed ki a rossz tulajdonságainkra is, s hogy ezekre nézve a szemnek élessége a közelséggel nő. Így történt, hogy míg azok, kik távolabb állanak, az arcnak angyali szépségét bámulják, a legközelebbieket a vörös bibircsó miatt sóhajtoznak, melyet az orron észrevesznek.

De hagyjuk az elmélkedéseket. Ott, hol két fiatal egymásba szerelmes kezd lenni, sőt néha házasságról is gondolkozik, a reflexió nincs helyén. Úgyis Mátyás és Klári nem sokat gondoltak az okokkal. Érezék, hogy naponként inkább szeretik egymást, s azóta mindketten sokkal boldogabbak.

Nagy baj e világon, melyet, aki életében szerelmes volt, sőt az is, aki nem volt szerelmes, de kinek a jövedelmei szerint szerelmesnek kellett volna lenni, nagy kellemetlenségére tapasztalt, hogy az emberek és főképp az emberi nemnek azon extraktusa, melynek első példányát mint

oldalbordát vonták ki ősapánk kebléből, szerelem dolgában nemcsak a valót veszi észre, de a valónál mindig még többet is, s így nem csudálhatni, hogy mind Latkóczyné, mind Péteryné a változást, mely gyermekeiken történt, hamar észrevették. Az utóbbi csak bámult fiának következetlenségén, s az egész dolgot még akkor sem értette, mikor Vétesy neki megmagyarázta, hogy a kölcsönös szeretet a gyermekekre bizonyosan az apáktól származott és talán nem támadott volna soha, ha mindketten leányok volnának. De Latkóczyné dúlt-fúlt. Előbb a gonosz Péteryné el akarta perelni jószágát, s mert ezen úton célt nem érhetett, most el akarja csábíttatni leányát, hogy így jusson a birtokhoz. Ő, Latkóczyné, világosan belátja az egész trafikát, de majd megvállik, oly könnyen járnak-e keresztül eszén, mint Péteryné asszonyom hiszi.

Latkóczyné először ahhoz az eszközhöz nyúlt, mellyel Éva óta asszonyokkal legkevesebbre mehetni, azaz eltiltá leányának, hogy Mátyással szóba álljon. Vesse szemét bárkire, szóljon bárkivel, menjen bárkihez, csak Péter Mátyáshoz ne, ez volt a szigorú parancsolat, de hogy célját még biztosabban elérje, egyszersmind arról is gondoskodott, hogy Mátyásnak helyét más töltsse be. Érczi Antal ügyvédnek elmélete szerint, kinek nézetei egy idő óta mindenben követték, a szerelem, valamint a skorpió sebeit csak azzal lehet gyógyítani, mi a sebet okozta, s azért a sebek olyanoknál, kik magoknak az egyedül célszerű orvosságot meg nem szerezhetik, veszedelmesekké válhatnak; kire, mint Klári kisasszonyra csaknem ötezer hold pusztai birtok néz, annál nincs mit félni. Nevezzék akárminek, ha ő maga tíz kéroót nem hoz a házhoz, kik közül mindenik Péter Mátyásnál többet fog érni.

És Érczi Antal úr csakugyan elhozta kéroóit; mások közbenjárása nélkül jöttek, mert szép vagyónú leány körül a kéroók éppoly kevésbé szoktak hiányozni, mint fizetéses hivatal körében, és az meglehet, hogy mindezen kéroók Péter Mátyásnál sokkal többet értek, csakhogy Klári másképp gondolkozott. Mióta Mátyást ismerni tanulta - mit kétségen kívül anyjának köszönhetett, ki őt tilalma által az egész férfinemtől mintegy külön választá -, ő nem szerethetett mást, s furcsa dolog, mentül inkább lármázott anyja, annál hangosabban dobogott szíve Mátyás mellett. A szerelemben sok van a puszkapor tulajdonságaiból, mely, hol szabad tért talál, egyszerű lobot vet, s hatalmassá csak akadályok által válik.

Talán Latkóczyné nem ismerte a szerelem e természetét vagy azt hitte, hogy valamint a puszkaporral, úgy a szerelemmel arra célozhatunk, amerre legjobbnak tetszik, annyi azonban bizonyos, hogy ő Klárinak egész magaviseletében csak megátalkodott makacsságot látott, melynek engedni nem lehet, nehogy Péteryné végre mégis célt érjen. Azonkívül Latkóczyné, mint sok asszony, ha azon koron, melyben maga szerelmes lehetne, egyszer túlhaladt, leánya számára annyira beleszeretett Ormos Gyulába, hogy csaknem anyai kötelességének tartá, ha Klárit, miután ő saját szerencsájének belátására elég ésszel nem bír, arra kényszeríti.

Latkóczyné el volt határozva, hogy leányát csak Ormos Gyulának s másnak nem adja. Ormos Gyula azon ildomos emberekhez tartozott, kik megelégszenek, ha a vár helyett legalább parancsnokát nyerhetik meg és kevesebb dicsőséggel, de éppoly biztosan birtokához juthatnak. És így Klári, ki természetesen valamennyi kéroói között éppen Ormos Gyulát utálta leginkább, nagy aggodalmakkal nézett a jövőnek elébe. De bármennyit törte fejét, sem neki, sem Mátyásnak, kivel majd a sövény mellett, majd a közbirtokosok valamelyikének házánál összejött, nem jutott semmi eszébe, mi által bajukon segíthetnének.

Mióta a két ház összeveszett, Pusztalakon nem fogyott el a mulatság. Mentül inkább visszavonultak a családok előbb a többi közbirtokosoktól, annál inkább foglalatostkodtak ezek most bajaikkal, s hónapokig mind e kúpos és emeletes kastélyokban csak erről folyt a beszéd. Egy rész inkább Latkóczynét, a másik Péterynét vádolta, de anélkül, hogy azért összevesztek volna. Az emberek ily alkalommal mindig rendkívül engedelkenyek egymás iránt, s csupa

udvariasságból, ha éppen úgy kívántatik, egy helyett kettőt szidnak. Mátyást és Klárit mindenki sajnálta, csak hogy mindez a dolgon éppoly kevésbé segíthetett, mint az, hogy az öreg Vértessy, ámbár most is teljesen meggyőződve, hogy a hét holdat, mely a Péterytől elszántatott, minden bíróságnál visszanyeri, midőn látta, hogy az egész Latkóczy-birtok idegen kezekre juthat, kezde gondolkozni. Érczi Antal csaknem gúnnal utasítja vissza ajánlatát, hisz nemsokára lesz Latkóczyék házában is férfi, ki a család jogait védelmezni tudja.

Így álltak a dolgok, midőn Mátyás egyszer estve a kertben szokott helyén Klárára várt. Egy sűrűség volt ez mindjárt a sövény mellett, mely ugyan a múlt télen kiigazított, de melyen a fiatal Pétery az erős karók és új fonás ellenére, mihelyt kedvesét közelíteni hallá, oly könnyen mászott keresztül, mintha sima úton járna. Közel e sűrűséghez a Latkóczyak kertjében egy út vezetett volt, mely csaknem a sövényig jött, s melyen, ha elsötétedett, Klári jönni szokott. Május vége vala, a sűrű lomb között csalogányok énekeltek, s a borús égen csak itt-ott látszottak egyes csillagok. Vannak pillanatok, hol még a falusi nemesember is, habár soha francia regényt nem olvasott is, s a vidéken a legjobb agarásznak tartatik, ideges állapotba jöhet; Mátyás is, mikor egy negyed a másik után elmúlt és Klári még mindig nem jelent meg, végre nem tudta, mit csináljon.

Könyvekben a szerető ily alkalommal hallgatja a csalogányok énekét és az úti szellő suttozását, nézi a csillagokat, beszívja a langy nyári levegőt, mely őt illattengerként környezi és gyönyörködik, midőn kedvesét mindezekhez egyenként hasonlítja; a gyakorlati életben az ember ily körülmények között könnyen elveszti türelmét, s én még azért sem állhatnék jól, Mátyás nem káromolta-e egy kissé azon akadályokat, melyek miatt Klári szavát nem tarthatja, midőn lépteket hallott.

Az öröm, melyet szívében gerjesztett, azonban nem tartott sokáig.

A könnyű lépések, melyekkel kedvese máskor közelíteni szokott, majd gyorsan haladva, majd megállva a legkisebb nesznél, hogy azután inkább siessen, e rendetlen lépések helyett, melyből szinte kihallani a szívnek küzdését, mely nem tudja, továbbhaladjon-e, és mégis érzi, hogy mennie kell, Mátyás egy pár sétálónak nyugodt, kényelmes lépéseit vette ki, és hogy soká bizonytalanságban ne maradjon, Latkóczyné és Érczi úr szavát ismeré meg. Mátyás a sövény mögé vonult, melynek magasságát ez egyszer áldá, s míg a szomszéd kertben sétálók nem távol tőle egy padon helyet foglaltak, legnagyobb kényelemmel végighallgatá beszélgetéseket.

Hogy Latkóczyné prókátorával a perről szólt, s aközben róla és anyjáról nem igen kedvezőleg nyilatkozott, ezen Mátyás nem indult meg, de annál inkább azon, midőn hallá, hogy Klárit már a jövő héten elviszi vagy a parádi vagy a füredi fürdőbe, mert ennyi bosszúság által megromolt egészsége fürdőt kíván, s innen elmegy vele Pestre, Bécsbe, akárhová, és nem is jön többé vissza, míg Ormos Gyula nem vette el. Mire Érczi Antal válaszolá, hogy ez csakugyan bölcs gondolat, mert másképp végre is csak az fogna történni, mit megakadályozni akartak, s mitől Latkóczynét csak különös gondviselés mentette meg eddig is.

Latkóczyné nem bámulhatott inkább, mint Mátyás, midőn hallá, hogy különös gondviselésre vala szükség Latkóczyné hatalmának fönntartására.

- De gondolja meg nagysád a helyzetet - szólt az ügyvéd halkabban. - Klári kisasszony szerelmes. Nagysád nem foghatja meg: miért? én sem; de a szerelem oly dolog, mint a jog; készítenek törvényt akármennyit, ismerjük a gyakorlatot még oly jól, és mégis oly esetek fordulnak elő mindig, melyekre sem a törvény, sem a gyakorlat nem illik; s így vagyunk mi is; Klári kisasszony minden valószínűség ellenére mégis csak Mátyásba szerelmes, és az úrfi, úgy látszik, éppen mióta nagyságod és Péteryné asszony minden házassági gondolatokat fejükből kivertek, azt saját fejébe vette. A magyar törvény az anyai tekintély fönntartásáról igen rosszul gondoskodott. Ha a kisasszony Pétery Mátyással megszökik, és valami pap előtt megesküszik,

a házasság érvényes, akármit mondjunk ellene. A kérdés csak az, vajon a szökés lehetséges-e, és én csakugyan azt hiszem, hogy a két kúria fekvését tekintve nemcsak lehetséges, de nagyon könnyű is. És én csakugyan alig foghatom meg, hogy ez a fiatal embereknek még nem jutott eszökbe. Ha például Mátyás kisasszonyunkat nagynénjéhez, Latkóczy Margithoz vezeti...

Latkóczyné e névnél hevesen szavába vágott. - Nagyságod neheztel rá, s igaza is van - szólt Érczi nyugodtan -, mit elegyedik oly dolgokba, melyek őt nem illetik, s mit bosszantja nagyságodat leveleivel, melyekben a gyűlölt összeköttetést ajánlgatja. De Klári kisasszony őt rendkívül tiszteli. Gyermeksége óta arra tanították, mert Margittól szép örökség vár rá, és nem is soká fogná ellenezni, ha neki Mátyás azt ajánlaná, hogy őt nénjéhez viszi. S legyen csak egyszer házánál, és a házasság annyi, mint bizonyos. Nem is léphetünk föl ellene, úgyis az egész világ romlottságában a fiatal párt pártolja.

Latkóczyné és érdemes ügyvédje még hosszabb ideig szóltak a tárgyról, míg végre fölkeltek, és a házhoz visszasétáltak.

Mátyás nem tudta, mit csináljon örömeiben. Annyi haszontalan tépelődés, gondolat és aggodalom után, most végre egy remény, egy biztos kilátás nyílt előtte, s az utat, mely őt biztosan célhoz vezeti, legnagyobb ellensége mutatta neki, s vajon lehetett-e még kételkedni Klára szerelmében?

Egyetlen kívánsága az vala, hogy kedvesével még ez este beszélhessen, de úgy látszott, mintha ennek ez egyszer nem kelle teljesülésbe menni. Azt a helyet, hol máskor Klári jött, ma anyja használta sétálásra, s tulajdonképp minden valószínűség szerint Klári ez este többé nem jöhet. Nagy szerencse, mert ha ez nem lenne, sok szép és nagyszerű dolog nem történnék a világon, hogy egyesek minden valószínűség ellenére hisznek és remélnek. Ezek közé tartozott ez egyszer Mátyás is. Még ma este akart szólni Klárral, érzé, hogy még ma este kell szólnia, hogy fog szólni vele s dobogó szívvel várt a bokrok alatt.

Végre nem tűrhethén nyugtalanságát, tovább áthajolt a sövényen, maga sem tudta, mit akar, csak hogy ezzel is közelebb juthatott Klárhoz, s legalább a falakat látni, melyek között ő él. A ház sötéten állt, csak az ebédlő ablakai voltak kivilágítva, s midőn halk lépésekkel közelített, világosan látta Latkóczynét és ügyvédjét, kik, mint látszott, jóízűen vacsoráltak. Klári úgy ült, hogy kívülről nem vala látható.

Helyzete nem tartozott a kellemesek közé. Ha valaki kedvesével szólni akar és azt vacsoránál találja, az étvágy, amellyel Érczi uram a sültet és káposztát emésztí, s a kényelem, mellyel a török mogyorókat föltördelte, mikkel a vacsora végződött, más embernek a türelmét is kifárasztotta volna; de Mátyás mindamellett nem mozdult helyéből, s miután a vacsora végével a társaság elvált, s az egyes ablakokban gyertyák jelentek meg, addig várt, míg végre előérzete teljesült, és Klári csakugyan a kertbe jött.

Azért jött el, mert, mint mondá, meg volt győződve, hogy Mátyás már régen hazament, vagy neki is azt súgta belső érzete, hogy kedvesét még itt fogja találni, azt maga Mátyás sem tudta meg, még később sem. Vannak dolgok, melyeket asszonyok még kedveseiknek sem vallanak meg soha, s csak az ismeri a szerelem egész boldogságát, ki ezeket nem kutatja. Bizonyos csak annyi, hogy Klári, midőn Mátyást meglátta, nemcsak vissza nem szaladt a házba, sőt attól távozott.

Sokáig beszéltek egymással. Mátyás elmondá a hallottakat, kérését, reményeit. Klára megijedt, azt mondta, hogy sohasem egyezhetik bele, kétkedett, ingadozott s végre mégis megígérte, hogy ha anyja őt csakugyan kényszeríteni akarná, inkább mint hogy Ormosé legyen, még erre is képes lehetne. Egyszóval a hosszú tanácskozásnak csak az volt eredménye, hogy egy új

tanácskozmány ideje tűzetett ki, de azon különbséggel, hogy a tanácskozók még inkább szerették egymást, mikor elváltak, mint mikor tanácskozni kezdtek.

Másnap Latkóczyné Klárának tudtára adta, hogy pár nap múlva fürdőbe mennek, s ez alkalommal annyit beszélt Pétery ellen s mindarról, mit ő azon esetben, ha Klári Ormost ezentúl is visszautasítja, tenni fog, hogy a szegény leány, mikor este kedvesével a kertben összejött, már csaknem egészen el volt határozva.

Harmadnap a beszélgetés Latkóczyné és leánya között megújult, s ha lehet, még kellemetlenebb módon folyt.

A negyedik reggel Latkóczyné leánya szobájában csak egy levelet talált, melyben Klári megírta, hogy ő anyját mint legnagyobb jótévőjét véghetetlenül szereti, de hogy a méltatlankodásokat, melyeket rajta elkövetnek, többé nem tűrhetvén, Margit néniéhez ment, és ott is fog maradni mindaddig, míg anyja azon rossz embert, ki mindennek okozója, a házból nem küldi el. Ami pedig Ormos Gyulával való házasságát illeti, ő ugyan haláláig mindenben csak édesanyjának akar engedelmeskedni, de ez egyben nem teheti, mert szívét és szavát Mátyás bírja, kinek társaságában ment el most a háztól és kinél más soha nem lesz férje e világon.

Latkóczyné első pillanatban nem tudta, mit csináljon haragjában, de miután később megdöngölte, hogy a dolgot nem változtathatja meg, s hogy a történt botrányt csakugyan másképp, mint ha Mátyás Klárit elveszi, helyrehozni nem lehet, főképp, hogy Péterné sem tudott semmit az egésztől, és nálánál még inkább bosszankodik, megnyugodott, és midőn Margit néni Pusztalakra jött, nehézség nélkül adta beleegyezését a házassághoz, mely a két család között támadt pernek örökre véget vetett.

Péterné kissé tovább neheztelt, de annyira szerette fiát, hogy boldogságát látva, ő is alig várható már a menyegző napját. Kevés hónap múlva Mátyás és Klárából a legboldogabb pár lett, melyet Pusztalak valaha látott; és a két ház a rövid villongások után még szorosabb barátságban élt, mint előbb. Még Vértesy és Érczi is kibékültek egymással. Az előbbi ugyan halála napjáig meg volt győződve arról, hogy a nemes Pétery-család birtokából több mint hét hold elszántatott, az utóbbi pedig halála napjáig hitte, hogy a károsításon, melyet a Latkóczyak az első osztály alkalmával szenvedtek, ad rectificationem divizionális per által kellene segíteni, de bármily hevesen folyt is a vita, ők úgy összeszoktak, mint a Latkóczy- és Pétery-családok levéltárai, melyek, mióta a házasság megtörtént, egy szekrényben tartattak.

Hisz úgylis a pernek e két család között örökre vége van, s mi legszebb, az eredményt csak a két család ügyvédeknek köszönhetik; mert ha Vértesy a két özvegyet össze nem veszíti, gyermekeik talán sohasem szeretnek egymásba, és ha Érczi Mátyást nem hozza arra a jó gondolatra, hogy Klárit Margit nénihez szöktesse, s anyja a kisasszonyt fürdőbe és Pestre viheti, ki tudja, mi történt volna. A legcsudálatosabb az, hogy e házasságban, melyet prókátor hozott össze, soha perlekedés többé nem fordult elő.

MAGYAR ÉLET

Töredék

Azon időben, mikor a magyar háznak még nem voltak kapui, s ha váratlan vendégek jöttek, a szakács- és gazdasszonyon kívül senki nem bosszankodott; mikor névnapokon, lakodalom vagy vadászat alkalmával néha négyen is elháltunk egy szobában, s az is, kinek csak pamlagon vagy a földön jutott ágy, talán keményebb, mint kívánta, talán oly puha, hogy a dunnák és vánkások között alig találta fel önmagát, szinte oly meglepődötten pihent, mintha az első angol kárpitos készítette volna nyughelyét; mikor a külföld kényelmét legalább a Tisza mentében kevesen utánózták, s a komfort - engedelmet az idegen szóért, melynek magyarosítására a magyar tudós társaság még eddigelé felhíva nem érzé magát, s a magyar írók még kevésbé - s a komfort, mondom, nem ruganyos székekben s abban, hogy mindenkinek tág helye legyen, hanem abban kerestetett, hogy jól férjünk meg egymás mellett; mikor úri házakban az ebéd ideje egy, a vacsoráé nyolc óra volt, s lefeküdtünk jóval éjjél előtt, mert apáinktól hallottuk, hogy csak az éjjél előtti álom erősít; mikor kevesebb újságokat járatunk s elég házat ismertem, hol Káldi bibliáján, a Corpus juris-on s Himfy szerelmei-n kívül legfeljebb még egy Rontó Pál-t vagy Murányi Venus-t találtunk, s a magyar nem könyvekkel magányosan, hanem katonanép módjára lóháton s csapatonként harcolt az élet nagy ellensége, az unalom ellen; mikor az alkotmányban kevés, de az életben sok egyenlőség létezett, mert a szegényebb kevesebb szükségeket ismerve, nem szorult senkinek kegyeire, s a vagyon előtt nem hódolt meg, a gazdag népszerűséget kívánt, s a népszerűség - ritka kitűnő egyedeket kivéve, kik azt szájokkal keresték - Magyarországon csak a szív által vala megszerezhető, s ritkábban jutott azoknak, kiket az egész vármegye okosoknak, mint annak, kit jó, becsületes embernek mondott; mikor a Tisza szabályozásáról még szó nem vala, de e nép, mint rétjeink, melyekről az ár május vége felé minden évben önként visszavonult, egyenességében oly reményzölden állt, hogy ránézve senki görbébb országban nem kívánhatta magát - nem régi, de, fájdalom, elmúlt időkben, sokszor fordultam meg Daliásyék házában.

Talán ismeretlen e név olvasóim előtt, de a házat bizonyosan ismerik, s ha ezt és gazdáit nem látták is soha, mégis ismerős körben fogják érezni magokat, ha rólok szólok; hiszen embereknél, mint a fánál, az eredetiség többnyire csak eltörpült egyedek tulajdona. Az egészséges csak, mely jó földben nőtt, s szabadon terjeszté ágait, első tekintetre csak korában és helyzetében különbözik egymástól, erős s egyenes mindenik, s megpihenhetünk árnyéka alatt - s ilyenek voltak Daliásyék.

Pest s Kolozsvár, Kassa s Debrecen, a Hegyalja s Érmellék között fekszik a ház; legalább sokan, kik e helyek egyikéről a másikra utaznak, erre veszik útjokat. A megyét s járást megnevezni fölösleges, elég ha azt mondom, hogy Daliásyék lakása nem messze volt a Tiszától, áldott rónaságunk azon legszebb részén, melyet távolról kék hegyek kerítenek. - Magán a házon nem vala semmi különös. Középső, legrégibb része a XVII. század első felében épült, s mint majdnem minden akkor készült úri lakások, kis négyszögű szeglettornyokkal vala ellátva. Később a század vége felé, a jelen birtokosoknak apja a budai vár és gödöllői kastély mintája szerint, melyek akkor a jóízlés ideáljainak tartattak, a ház közepén francia ízlésű kúpot készíttetett, s a főépületet szárnyakkal toldá meg, melyeknek tetői ismét kúpokban végződtek. - Az egész egy nagy négyszög volt, melynek hátulso oldala hiányzott, s mely sem a művészet, sem a szabályosság követeléseinek meg nem felelt, de a rend- s kényelemnek színét annyira magán viselte, hogy körében mindenki otthonosnak érezte magát.

S minő a ház, olyan vala kertje is. A széles gesztenyefasor, mely a több mint száz holdas kertet közepében kettévágta, s a kereszt-fasorok, melyek ezzel egyenes szögekben összejöttek s az egész kertet egyforma négyszögekre osztották, szintén nem feleltek meg az újabb ízlésnek, de volt-e kellemesebb sétahely, mint e lombos fák árnyéka alatt, melyeknek csúcsai a nagy rónaságon mérföldekre meglátszottak, s melyeknek árnyékában Daliásy Dávid szilárdságát helyeseltük, ki a tanácsot, hogy az egyenes fasorokat kivágva, kertjének angol formát adjon, mindig visszautasítá. - Építsen s ültessen minden ivadék, de ne rontsa azt, mit apái tettek - így szólt többször ily alkalommal. - Mondják, hogy egyenes fasoraim nem eléggé természeteseek, meglehet másnak, de én sokkal természetesebbnek, szebbnek találom, ha a fák, melyeket nagyapám ültetett, addig legalább, míg e birtok családunk kezében marad, azon helyen nőnek föl, melyen ő akarta, mintha e kertben tekervényes utakat csináltatok. Megengedem, haladnunk kell a korral, de nem hiszem, hogy messzire jussunk, ha minden ivadék lerontva azt, amit talál, egészen új pályára lép. - Ezek valának Dávid úrnak nézetei, nemcsak a kertre, de minden egyébre nézve is. Ő konzervatív volt a szó legszorosabb értelmében, mert a régihez nem annyira meggyőződése, mint érzelmeivel ragaszkodott; mert elveit nemcsak köztanácskozáson, hanem az élet minden viszonyaiban követé, s a régi állapotok fönntartásában nemcsak személyes jogot, hanem szoros kötelességet látott, azért volt oly következetes nézeteiben. Sokan makacsságnak nevezték ezt, s gyűlés alatt nehezteltek e konzervativizmusra, melyet semmi nem bír kimozdítani helyéből, de gyűlés után mindenki kibékült vele; s főképp, ki őt házában látta, bevallá, hogy csakugyan kár volna, ha akár Dávid úr háza, akár ő maga megváltoznának; a gazdának férfias alakjához éppen úgy illett régi szabású köntöse, mint a tágas házhoz a régi jó szokás, s az embernek már akkor is jólesett, ha az összevissza zavart világban, melyben már huszonöt esztendő óta élünk, valami tisztán magyart, ismét valami olyant látott, mi eredetiségét megtartá, s ez úgynevezett átmeneti korszakban régi helyén maradt.

Daliásy Anna, a tábornok felesége, ki, miután férje meghalt, e házban korlátlanul uralkodott, s annak mostani gazdait istenfélelemben s a haza szeretetében fölnevelte, reá nyomta saját egyéniségének bélyegét, mely azóta is fenntartá magát.

Ha a nagyasszony tíz esztendővel halála után visszajönne, szintazon rendben találna mindent, mint ő hagyta el. A kertben fölállított pihenők, a szobák bútorzata s a cselédség nem változott, csak vénült azóta, s ugyanezt mondhatni a gazdákról is. Daliásy Dávid és János szintén oly egyetértésben éltek, mint mikor még boldogult édesanyjuk ismerőseinek azt szokta mondani, mily rendkívüli szerencsének tartja, hogy a két fiú úgy szereti egymást, mert ha összevesznének, ő, Daliásyné Anna, csakugyan nem tudná, melyikkel tartson, annyira jó gyermek mind a kettő.

Ámbár Dávid úr az ötvenet régen meghaladta és János úrfi igen közel jár hozzá; egyikök sem házasodott. Míg anyjuk élt, talán az ő kedvéért; mert ily tűzről pattant gazdasszony elég egy a háznál. Később János a házasodást Dávidra mint az öregebbre, ez éppen fiatalsága miatt Jánosra akarta hagyni; míg utoljára mindketten nőtelenek maradtak, és közös egyetértéssel egy távol rokonnak gyermekét örökösüknek fogadva, a család fenntartását reá bízták. De e példás egyetértés ellenére alig találni testvéreket, kik a Daliásyknál inkább különböznének egymástól. Dávid úr, ki a megyei gyűléseken kívül egész életét a pusztán tölté, mi külsejét illeti, a magyar falusi nemesember ideáljának vala mondható. Kissé öszültek a fürtök, s a magas alak lassanként elveszté karcsúságát, de egész termete annyi erőt, napbarnított arca annyi egészséget, s a vidám mosolygás, mely arcát, mint átfutó napsugár néha földérité, annyi jóságot mutatott, hogy a benyomás, melyet Dávid úr mindenkre tett, talán most kellemesebb vala, mint fiatalabb korában. A nyugalom, mely egész magaviseletét jellemzé, a lassúság, mellyel szólt s mely fiatalabb korában erőltetettnek látszott, most illett egészen személyéhez.

Dávid a szó teljes értelmében testben-lélekben derék ember volt, azon általános jóakarat s megelégedés kifejezésével, melyet honunkban talán csak oly emberek arcán látunk, kik életöknek nagy részét szabad ég alatt, gazdaságban és vadászaton töltötték.

Azon látogatásom alkalmával, melyről szólok, a kert élvezetéhez nem vala alkalmunk. A fülemilék helyett, melyek tavaszkor Daliásyék kertjében, mint mérföldekre az egyetlen árnyékos helyen, összegyűltek, varjúseregek tanyáztak, s a hosszú fasorok sötéten terjeszték ki lombtalan ágaikat. December kezdete vala, s agarászatra gyűltünk össze, de a ködös idő s néha kissé csípős szél ellenére, mely a kórókat a mezőn kergeté, soha vígabb társaság nem nyargalt nyúl után. Éppen mert naponként fagytól féltünk, mely örömeinknek véget vetend, ha reggel fölkelve ismét puha földet találtunk, váratlan örömként élveztünk minden vadászatot, s ez nevelé jökedvünket. A vadászat után mily ebédek vagy inkább mily étvágy, minőről csak vadásznak lehet fogalma; s ebéd után mennyi tréfa s jóízű beszélgetés, melynek tartalmát még regényíró sem tartaná érdemesnek kinyomatásra, ámbár az életnek e hű festői a tartalom nélküli beszélgetéseket, melyek a társas élet nagy részét teszik, bámulatos hívséggel adják néha vissza; beszélgetések, melyekből nem tanultunk semmit, de melyek között mindenki elfelejté kellemetlenségeit, s később az eseménydús tarokk-asztal, a vacsora s az álom, minőt csak erős testi fáradtság után találunk. Jól tette, ki a kéjkeresést kéjvadászatnak nevezte, a kéjhez csak vadászva jutunk. Fáradni anélkül, hogy azok ellen, kik velünk egy cél felé törnek, elkeserednénk, csak erőnk- és ügyességünknek köszönni minden sikert, megküzdeni akadályokkal s érezni, mint erősödünk erőnk használata által, pihenni, ha elfáradtunk, de csak hogy új erőfeszítéshez készüljünk, nincs nagyobb öröm a világon, s vadászokon kívül kevesen ismerik ezt.

Egy délután - a vadászat aznap tovább tartott, mint máskor s csak gyertyagyújtáskor ültünk az ebédhez - együtt ültünk a nagy teremben. Az egész társaság rendkívül jó kedvben vala. Hat nyulat fogtunk, az agarak nagy része fölülmúlta önmagát, s a jó bakator, mellyel házi urunk tartott, mely egy vén táblabíró állítása szerint oly hatást teve reá, mintha azon meleg napsugárokat inná, melyek a szőlőt egykor érlelték, mindez együttvéve rózsaszínben tüntette föl előttünk a világot; s a szél, mely a teremnek észak felé fekvő nagy ablakait időről időre megrázta, s a hír, melyet a huszár a kávéval együtt hozott, hogy keményen fagyni kezd, csak azon hatást tevé reánk, hogy a kandalló nagy tüze körül még otthonosabban éreztük magunkat. De öt óránál többet töltöttünk lóháton, s fáradt embernek, főképp ebéd után, nem esik semmi jobban, mint ha gondolatjainak szabad pályát engedhet, vagy helyesebben kifejezve, ha azon álom és éberség közötti állapotot élvezheti, s még beszélni sem kénytelen. Bár a társaság nagy vala, hosszabb ideig tökéletes csend uralkodott, melyet csak a tűznek pattogása s a mindig inkább növekedő szél zaja szakított félbe. Egy rész pipája füstjén álmélkodott; mások a szoba mennyezetére függeszték szemeiket, melyen kék egen, könnyű fehér fellegek közt egy nagy fekete sas vala látható, körmei között tartva a nagy kargyertyát; többeknek figyelmét kizárólag a kandallóban vígan pattogó tűz vonta magára; néhányan közülünk pedig annyira elmélyedtek gondolataikba, hogy még szemöket is behunyták; csak a megyének volt főadószedője nyugtalankodott székén.

E szegény ember talán az egyetlen vala, aki társaságunkban rosszul érezte magát. Négy mérföldre jött csak azért, mert hallá, hogy magát ez alkalommal jól kibeszélheti, s miután megérkezett, fél négyig kelle várnia, míg valaki hazajött, kivel szólhasson. Ebéd fölött, hol a beszélgetés csak a vadászatról folyt, nem jutott szóhoz, s ebéd után nem talált hallgatókra.

Elmondott mindent, mi egyeseknek érdekes vagy kellemetlen lehetett, még a lovakról s agarakról is kezdte beszélni, mind hasztalan, egy-két rövid válasz után a beszéd félbeszakadt, míg kétségbe esve társalgói tehetségén, azzal vigasztalá magát, hogy pipájával beszélt, s fönnszóval gondolkozott inasáról, ki kostökébe rossz dohányt töltött, s éppen azon pipáját

felejtette el, melyet legjobban szeret. Végre elunta ezt is és elhallgatott, időről időre óráját nézve, s füléhez tartva azt, valószínűleg nem annyira azért, hogy magát járásáról meggyőzze, mint inkább, hogy ketyegésén gyönyörködjék.

De mindennek megvannak a maga határai, főképpen a rezignációnak, s a perceptor, miután fölkelt, s pipáját letéve szivarra gyújtott, a kandalló mellé állt; egy ideig megküzdve szivarjával, azt haragosan a tűzbe dobta, s határozottan kijelenté, hogy az is bolond volt, ki a szivart először kigondolta, mert mindenik vagy nem szelel, vagy oly sebesen ég, hogy nem is érdemes rágyújtani, s miután az ablakon kinézve, ámbár oly sötét vala, hogy egy lépésre sem láthatott, azon véleményét kiáltá ki, hogy a vadászatnak ez idénre vége van már, mert erősen megfagyott, s mind e kísérletek sikertelenek maradtak, azon elhatározással jött vissza helyére, hogy bármibe kerüljön, ő a hallgatásnak véget vet.

Egy ideig majd rám, majd másik szomszédjára fordítá szemeit, végre az utóbbihoz fordult, egy fiatal főbíróhoz, ki reggel lováról leesett, s kivel ebéd fölött addig tréfáltunk ez esetről, míg végre észrevevők, hogy neheztelni kezd - s a legrészvevőbb hangon kérde őt, vajon csakugyan nem ütötte-e meg magát, mert vannak esetek, hol a fájdalom ily alkalommal csak későbbben érezhető.

A főbíró bosszúsan néze reá, s mondá, hogy nincs semmi baja.

- Hála istennek - szólt ez -, mert hallám, roppant esés volt és...

- Tízszer mondtam az ebédnél - szólt ez, midőn haragosan fölkelt, s a kandallóhoz ment -, én nem estem le lovamról. El kapott, s egy disznótúrásban fölbukott velem; akik látták, megmondhatják, s ha tréfálni akartok, úgy hiszem, elég ideig tartott a tréfa ebéd alatt.

- Ments Isten, hogy tréfáljak - mondá ismét az előbbi engesztelőleg. - Akár fölbukott a teins úr, akár csak úgy esett le lováról, mint a többi uraktól hallottam - én részemről azt hiszem, hogy ki a földdel oly sebesen érintkezésbe jön, maga sohasem ítélné meg, hogy mi történt vele; de akár fölbukott, akár leesett, a dolog egyaránt veszélyes és baráta...

A főbíró, ki ha hiúságát megsértették, úgysem tartozott a türelmes emberek közé, s talán semmiért sem neheztelt inkább, mint ha valaki gyenge lovasnak tartotta - hiszen természetes, mindenki ott félti hírét leginkább, hol az leginkább veszélyben forog -, főképpen miután észrevéve, hogy a társaság egy része mosolyog; hangosabban kezd beszélni; s ámbár a háziúr engesztelőleg közbeszólalt, úgy látszott, új s nem éppen kellemetes vitának megyünk elébe.

- Én részemről nem akarom senkinek elrontani mulatságát - mondá a főbíró keserűbben -, de ha valaki azt mondja, hogy lova fölbukott, és mások azt nem hiszik, nem tudom, miben különböznék ez attól, ha állításaink más tények iránt kétségbe vétének; ezt pedig minden becsületes ember sértésnek tartja.

- Hogy beszélhetsz így, öcsém - szólt itt közbe egy vén táblabíró, ki, mert hófehér fűrtjei ellenére erdélyi lován minden agarászaton velünk volt, köztünk, fiatalabbak között nagy népszerűséggel bírt. - Nem ismered Gondory barátunkat, fejemet merném tenni rá, hogy minden sértési szándék távol vala tőle.

- Ezt kissé nehéz föltenni - mondá a szolgabíró nyugalomra erőltetve magát.

- Csalatkozol, öcsém - szólt az öreg -, nemcsak beszélgetés között, de ha írunk is, mindég nagy része van a véletlennek. Baj ez talán, mert egyes szónak sokszor nagyobb következése van jövőnkre, mint a kötelezvénynek, melyet senki anélkül, hogy párszor elolvasná, aláírni nem szokott, de miután ez úgy van, s miután minden társasági örömről le kellene mondanunk, ha ez másképp lenne, ha minden szót, mely megfontolás nélkül mondatott, latra teszünk. Sőt én még

oly esetet is tudok, hol valaki egy másvalakinek kellemetlen tárgyat csak azért hozott szóba, mert nagyon is erősen föltette magában, hogy azt említeni nem fogja.

- Mondja el, urambátyám, mondja el - hangzott a terem minden oldaláról. Egy rész csak azt kívánta, hogy a beszélgetés más irányt vegyen, mások a történetet akarták hallani, mert az öreg táblabíró kimeríthetlen vala anekdotáiban s a legmulatságosabb elbeszélőnek tartatott, a legtöbben csak Gondoryt akarák bosszantani, ki, ha az öregúr valamely történethez fogott, hosszabb ideig hallgatásra volt ítélve; mert tudni kell, hogy a perceptor minden jó, tiszteletre méltó tulajdonai mellett, melyekkel mint tisztviselő bírt, nemcsak köztünk, hanem egyáltalában kevés népszerűséget szerzett magának, s mint sokan mondták, a nagy ládához vala hasonló, melyben a megye pénzét húsz évig őrzé, mely teljesen megfelelt céljának, mert az őrzés alatt tartott összegből egy fillér nem hibázott, de csak útban áll a szobában; oly ember, kiről egész éven át csak egyszer, a kasszavizitáció napján tudta meg a közönség, hogy jó tulajdonai is vannak.

- Talán el is mondtam már egyszer - szólt a táblabíró, ki ámbár igen szívesen beszélt, mégis minden ily alkalommal kissé kérette magát -, s az egyszerű történet azokat, kik a személyeket, kikről szól, nem ismerik, valószínűleg nem is fogja érdekelni.

- Hát írd le személyeidet - szólt a háziúr biztatva.

- Éppen nem értek hozzá - monda az előbbi -, s történetem főszemélye olyan, kit híven ecsetelni nem is lehet.

- Annál érdekesebb - szólt Jenő -, regényekben annyi élehetetlen ember leírását találtam, hogy végre is az a gondolat támad bennem, hogy legéleltrevalóbbak azok, kiket leírni nem lehet. Az, akinek esete eszembe jutott, bizonyosan nem tartozott ezek közé, valamint egyáltalában az egész kis történet, mely emlékeim között egyszerre fölmerült, a jelen helyzettel semmi hasonlósággal nem bír.

- A történetet mondja el, urambátyám, a történetet - hangzott újra minden oldalról, s az öreg táblabíró a falhoz támasztva hosszúszerű tajtpipáját, ekként kezdé elbeszélését:

A NEVELŐ

Szüleim házánál volt egy nevelő. A dolog, mint már ebből láthatjátok, nem a legújabbak közé tartozik, ámbár mégis későbbi, mint némelyek talán gondolják, mert az illető nevelő nem az én, hanem legalább tíz évvel fiatalabb öcsém nevelésével bízott meg, s éppen akkor jött házukba, midőn én a tanuláson, mint Izrael népe a Vörös-tengeren, anélkül hogy csak ruhái megnedvesedtek volna, már átalmentem, s most a túlsó parton áldám Istenemet szerencsés megmentésemért. E nyilatkozattal szegény, Istenben boldogult Czinkotay Ezékiel hamvainak tartoztam, nehogy itt, hol őt oly kevesen ismerték személyesen, még az a csekély előmenetel is, melyet a tudományokban tettem, neki tulajdoníttassék, mint annyi más hiba, miben éppen olyan ártatlan vala, mint nevelésemben, mert ha ismertem embert, kinek hibái nem voltak, bizonyosan ő volt az.

Van a németeknek egy regéje, mely szerint valaki - nem tudom hamarjában, hogy hívták - a saját árnyékát az ördögnek adta el. Elein örült, hogy oly egészen haszontalan dologtól jó áron megszabadulhatott, de később tapasztalta, mennyire nélkülözhetetlen az, hogy árnyékoldalunk legyen, ha az emberek között élni akarunk. Hibák nélkül nem boldogulunk a világon, s néha - legalább világi előmenetelünk szempontjából nézve a dolgokat - jobb, ha tíz rossz tulajdonságot hányhatnak szemünkre, mint ha valamely erényt rendkívüli mértékben bírnak. Valamint házi bútoraink középserű nagyságú emberek számára készíttetnek, s ki ennél

nagyobb, szintoly kényelmetlenül érzi magát alacsony ülésen, mint az, ki székén csak lábhegyeivel éri a földet, így van az az életben is. A többségek uralkodása mint politikai tan új lehet, az életben rég nem követnek mást, s kinek önerejével kell szereznie állását, azt alig érheti nagyobb csapás, mint ha oly tulajdonokkal bír, melyeknek megítélésére a mérték hiányzik. Ez volt szegény Czinkotaynak szerencsétlensége is. Czinkotay a debreceni főiskola mintadeákjának tartatott s joggal. Soha szorgalmasabb, szelídebb fiatalember a kollégium épületében nem lakott talán. Tanítói az iskola egykori díszét látták benne, s tanuló társai, akik akkor - mint valószínűleg most is - az egyes diákok fölötti véleményekben a tanári kollégiumtól többnyire különböztek, legalább teljesen méltányolták érdemeit. Hogy köztök - mert Czinkotayval együtt valék Debrecenben - nem ő vala a legnépszerűbb, természetes; nagy népszerűségek iskolában, mint az életben, részség pillanataiban szereztetnek, s a tisztességes tógátus, ha kvaterkázunk, távol maradt, s nem vett részt kissé lármás multságainkban, sőt még tűz alkalmával is, hol a diákság a lángokat ledorongolva, Debrecen városát annyiszor megmenté a végromlástól, nemigen tüntette ki magát, egy esetet kivéve, hol velünk jött s ha a tűznek továbbterjedését nem akadályozta is meg - legalább mint pajtásaink mondták -, haját s kabátját égeté meg a szomszéd ház helyett, de mindamellett valamennyien becsültük őt. Nem volt senki, ki kisdíákjait jobban oktatta, vagy kivel egzámenre szívesebben készültünk volna, s ha nem vett is részt örömeinkben, legalább soha nem akadályoztatá azokat. Czinkotayból mindenestre kitűnő ember lesz. Ez volt az általános vélemény, s alig tudok esetet egész iskolai pályám alatt, hol diáktársunknak azt, hogy szorgalmatos s az iskolai törvényeket soha meg nem szokta szegni, oly tökéletesen megbocsátottuk volna, mint neki.

Mikor atyám a tógátusok e remekét második fia nevelőjének szerezte meg, a tanárok egyenként gratulációkat írtak anyámhoz, s mindenki irigylé apám helyzetét, ki befolyása által, mellyel a debreceni traktusban bírt, fiához ily nevelőt fogadhatott - sőt még finom célzások sem hiányoztak Debrecenben lakó nagynéném részéről, ki többször sajnálkozását jelenté ki, hogy apám tíz évvel elébb nem talált hasonló nevelőt, mi által idősebb fiának nevelése is sokkal inkább sikerült volna.

Czinkotay csaknem diadalívvel fogadtatott házunkban; a cselédség, a falu, az egész környék feszült figyelemmel várá a magasztalt férfiút, ki, mint ügyvédünk ír, csak huszonnégy éves, de kétszer annyit tud, mintha kétszer oly idős lenne, mit maga a számtartó rendszeresen kiszámítani nem tudott, s midőn a kocsi, mely a nagy vendéget s kicsiny ládáját elhozá, udvarunkba zörrent, talán csak öcsém szíve nem dobogott örömmel elébe. Ez, mint a beteg, kihez rokonai nagy hírű orvost hívtak; remegve néz föl a hatalmas férfiúra, kitől környezetének véleménye szerint megmentése függ, de kinek látásánál a nehéz műtét minden szörnyei jutnak eszébe, melyen keresztül kell mennie. De nem múlt egy hét, s az egész háznak véleménye tökéletesen megváltozott, azaz öcsém s új nevelője között a legfesztelenebb viszony állott be, egész háznépünk előtt pedig a tudomány iránti tisztelet ismét sokkal alábbra szállt. Maga atyám, ki soha nem panaszkodott semmi ellen, nem vala egészen megelégedve, anyám szidta a debreceni tanárokat; a cselédek sóhajtoztak; miután az úrfi, mióta új nevelője eljött, még pajkosabb lett, s tulajdonképpen nem tanult semmit a világon: nem mintha Czinkotay kötelességét elhanyagolta, vagy azon dicséretet nem érdemelte volna meg, melyben Debrecenben részesült, a szerencsétlenség csak az vala, hogy egyes jó tulajdonok igen is nagy mértékben voltak meg benne.

A szerénységet ki ne számítaná az erények közé? Míg iskolába járunk, s évenként az egzámenkor mindenkit megkérdeznek, mit tud, e szép tulajdon még annak is, kit Isten vele fölruházott, keveset árt. Az életben az másképpen van. A szerénység - mint egy vén francia emigráns, kit a forradalom Magyarországra vetett, s ki évekig lakta házunkat, mondta - valóságos kincs, magas állású vagy gazdag embereknek legszebb ékessége, de sokkal drágább,

mint hogy szegény ember vele élhessen. Képtelenség azt követelni az emberektől, hogy az életben, hol mindenkinek annyi dolga van, magunk által titkolt jó tulajdonainkat fölkeressék. Kinek van elég ideje arra, hogy minden darab pénzt, mely kezein keresztül megy, egyenként megpróbáljon, elfogadjuk (nach dem Gepräge), s így van az emberekkel is; ki önmagát kevesebbnek mutatja, mint amit ér, az tulajdonítsa önmagának, ha többre nem becsülik. Czinkotay érzé e reflexiók igazságát, melyeket az öreg emigráns éppen hozzá intézett; de mit használt, a szerénység vérében volt, szokásaiban, jellemében, valóságos betegsége szegény Ezékielnek, s mennél inkább tapasztalá annak rossz következéseit, mentől inkább meggyőződött, hogy önmagát nevetségessé s mások előtt kellemetlenné teszi, annál inkább nevedett baja, mert minden ügyetlenség, melyet elkövetett, növelé önbizalmatlanságát, s mentől inkább észrevé, hogy nevetik, annál nevetségesebbé vált zavarában.

Czinkotaynak egész élete azon pillanattól, melyen házunk küszöbén átlépett, nem vala egyéb hosszú zavarnál. Ha öcsémet csintalanságaiért meg kelle dorgálnia, ő jött zavarba; a gondolat, hogy ha a terembe lép, minden szem feléje fog fordulni, már nyugtalanságba hozta őt, s inkább szobájában tölté az estét, mint hogy magát, ha családi körünkbe lép, meghajtsa; ha pedig ebéd után a teremben egyszer leült, ott maradt néha estéig, csak hogy magát anyám kérdésének: »Hová megy, Czinkotay uram?« ne tegye ki. Ha valamire szüksége vala, inkább tízszer ment maga, mint hogy egy cselédet megszólítson, s öreg gazdasszonyunk mindig azt állítá, hogy Czinkotay megrakott asztalnál, ha minden tállal külön nem kínálják meg, éppen oly bizonyosan meghalna éhen, mint ha a háziasszony megkínálja, tízszer is ennék egy tálból. Azon emberek közé tartozott ő, kik valamint semmit nem indítványoznak, úgy semmit visszautasítani nem tudnak, nem mintha meggyőződésök hiányzanék, de mert meggyőződésök kimondására hiányzik bátorságuk. A dolog maga talán nem oly ritka, mint látjuk, s francia emigránsunk mindig azt állítá, hogy az egész forradalom, mely őt hazájából elűzé, más irányt vett volna, ha azok, kik a jó ügyet pártolák, nem lettek volna annyira emberrassirozva, azonban Czinkotay fölülmúlt mindent, mit e tekintetben láttam vagy hallottam.

Talán soha ember nem élt a világon, kitől minden sértési szándék annyira távol vala, mint Czinkotaytól. A szegény tógátus csupa nyájasság, csupa szolgálati készség vala mindenki iránt, nem tudott megtagadni semmit senkitől, s mint maga megvallá, csak azáltal szokott a pipázáshoz, mely ellen elébb ellenszenvet érzett, mert a szívességnak, mellyel majdnem minden házban pipával megkínálták, ellentállni nem tudván, miután pipáit homloka izzadságában szívta, s leírhatatlanul rosszul érzé magát, végre megszokta. S mégis igen sokan voltak a megyében, kik őt gonosz, satirikus embernek tarták, s általa - s pedig sok esetben teljes joggal - sértve érezték magokat. Mint tolongás között az, ki leginkább vigyáz, s ha valakit csak könyökével érintett, hajlongva bocsánatot kér, valószínűleg legtöbb embernek hág tyúkszemére, s legtöbb izgágába keveredik, ez vala az ő sorsa; az a gondolat, hogy valakit sérthetne, szüntelen zavarban tartá őt, s néha csak azért, mert éppen a legkellemesebb beszéd tárgyat akarta szőnyegre hozni, éppen a legkellemetlenebb beszélgetésekre adott alkalmat. Így történt, hogy egy szomszéd megyének prevaricatiók végett hivatalából felfüggesztett főadószedőjével egyszer egy egész óráig a hivatalnokok becsületességét magasztalá; máskor a szomszéd falu plébánosának nem győzé dicsérni azt, ki éppen akkor a kanonoki helyre, melyet ő várt, kineveztetett, csak azért, mert az első esetben az adószedőnek meg akarta mutatni, hogy őt a becsületes tisztviselők közé számítja, a másokban katolikus lelkésznek nem gondolt kellemetesebb dolgot mondhatni, mint ha előtte a klérus valamely tagjáról magasztalva szól. Ha észrevé, hogy rossz nyomon jár, a baj csak nagyobbá vált, mert ilyenkor addig fáradott, hogy hibáját jóvátegye, míg az orvosolhatatlanná vált; legrosszabb pedig az vala, ha előre figyelmeztették, hogy egy bizonyos emberrel valami bizonyos tárgyról ne szóljon, mert ilyenkor a gondolat, hogy valakit megsérthetne, szüntelen zavarba tartá, s oly ideges állapotba

hozta őt, hogy utoljára mindég éppen azon tárgyra fordult beszélgetése, melyet leginkább kerülni akart.

Így történt, hogy azok is, kik Czinkotay érdemeit teljesen elismerék, magokat társaságában soha kellemesen nem érezték. Tudtuk, hogy ha megszólítjuk, zavarba jön, s ha nem szólunk hozzá, még inkább elzavarodik, mert azt hiszi, hogy neheztelünk reá, s így jelenléte csak zavarba hozza a többieket is. A cselédek a habozást s alázatosságot, mellyel mindent kérni szokott - ha csakugyan rávehette magát, hogy valamiért kérjen -, félig gúnynak tekinték, félig annak bizonyos jelét látták benne, hogy a nevelő nagyon csalfa ember, s ennél fogva szintén nem szerették őt; úgyhogy szegény Czinkotay, ki helyzetét tisztán átlátá, a lehető legszerencsétlenebbnek érzé magát, s valószínűleg, mint atyám mondá, százszor fölmondta volna szolgálatát, ha valahányszor e tárgyról szólni akart, zavarba nem jön, s szándékának kinyilatkoztatását más alkalomra nem halasztja.

Senki nem várta ez elhatározást türelmetlenebbül, mint anyám, ki a házi nevelőnek nem szűnő zavarát látva, végre minden türelmét elveszté.

Anyám, kinek egész életében nem volt más gondolatja, mint hogy vendégekkel eltelt házában az utolsótól mindenki jól érezze magát, ki még cselédeinél is szívesebben látta, ha valamelyik közülök jókedvében egy pohár borral többet iszik, mint ha rosszkedvű, s ki magyar háziasszony lévén, azt, ha asztalánál valaki kedvét vagy étvágyát veszti, csaknem személyes sértésnek tekinté, Czinkotayban mintegy állandó szemrehányást látott, egy akadályt, mely őt háziasszonyi törekvéseinek elérésében gátolja, s annál kevésbé szenvedhette őt, mert maga is belátta, hogy sem tudománya, sem jelleme ellen semmit nem mondhat.

- Ha ez az ember soká marad a háznál, megbetegszem - mondá sokszor atyámnak -, mindig úgy néz rám, mintha félne. Ha leül, szüntelenül fészkelődik, mintha föl akarna kelni, s ha fölkel, ott toporkál székje mellett, mintha ismét le akarna ülni. Az ember soha nem tudja, mit szóljon vele, annyi idő óta még azt sem vehettem ki belőle, mit szeret; úgy eszik, hogy senki nem mondhatja, jólesik-e neki.

Öcsém kivételével, ki mintha nevelője hibáját pótolni akarná, naponként fesztelenebbül kezdé viselni magát, az egész világ panaszkodott szegény Czinkotay ellen, s maga atyám csak alkalomra várt, melyen tőle jó módjával, azaz úgy szabadulhasson, hogy neki kárára ne legyen.

Minthogy a debreceni főiskolában éppen akkor megürült tanszék nem vala, s lelkészi állomáshoz hivatást nem érte magában, hosszabb megfontolás után a megyei pályára esett a választás. Czinkotay mint egy a megyében lakó, nem gazdag, de kiterjedt nemes családnak tagja, helyén való e pályán, s előmenetele annál biztosabbnak látszott, mint hogy Czinkotay jelleme s képességénél fogva inkább a toll, mint a tett embere lévén, mint jegyző akart belépni a közszolgálatba, az aljegyzőknek kinevezése pedig e megyében kizárólag a főispántól függött.

Mihelyt Czinkotay beleegyezett, atyám a főispán elébe terjeszté kérését, és senki sem kétlé a kinevezést; azon befolyás mellett, mellyel családunk a megyében bírt, s a barátságos viszony révén, melyben a főispán szüleimmel állt, a kinevezés mindenki előtt egészen természetesnek látszott, csak Czinkotay maga nem foghatta meg, hogy ő, ki magát egy ily fontos hivatal viselésére oly egészen érdemetlennek s alkalmatlannak érzi, egyszerre ily polcra emelkedhetik. A szegény ember álmatlan éjeket töltött azzal a gondolattal, miként felelhessen meg nehéz hivatalának, melynek fontosságát; mióta a világ törvényhatóságokra osztatott föl, talán jegyző nem érezte annyira.

- Meglátjátok - mondá sokszor anyám -, e szerencsétlen ember átkozott szerénységével még mindent megront. Elég bolond, hogy még a konferenciában elmondja, mily egészen érdemet-

lennek és elégtelennek tartja magát e hivatalra, s csak próbálja ezt; szaván fogják, s lesz akárhány, aki elvállalja.

Ámbár a válasz, melyet apám a főispántól kapott, csaknem ígéretet foglalt magában, s a megyében éppen akkor talán Czinkotaynál senkinek nem voltak több irigyei, helyzete csakugyan nem volt irigylésre méltó. Hol kettő egymással szólt, ő meg volt győződve, hogy róla beszélnek; ha valaki csak ránézett, lesütötte szemét, mert eszébe jutott, nem azt nézi-e, hogy fogja magát mint jegyző kivenni; már a megyének vagy valamely tisztviselőnek említésénél elpirult, ha pedig a főispán csak eszébe jutott, veríték tört ki homlokán. Oly izgatott állapotban volt, hogy egészségét féltettük, s talán meg is betegedett volna, ha öcsémmel nem lett volna annyi bosszúsága. Az úrfi mintha nevelőjének még hátralevő türelmét azon két hónap alatt, melyet az még nála tölt, egészen ki akarná meríteni, pajkosságban fölülmúlta önmagát, s Czinkotay gondolatait sokszor erőszakosan más irányba vezette.

A rég várt nap, melyre a főispán, mint évek óta szokása vala, házunkhoz ígérkezett, végre eljött, s a készülétek, melyeket anyám a tisztelt vendég s a megyei küldöttség elfogadására tett, ha lehet, még nagyobbak valának, mint máskor.

Anyám tudniillik ez alkalommal iskolát végzett fiát - azaz engemet akart bemutatni a főispánnak. Az udvarias főispán, mihelyt engem meglát, meg fog győződni rendkívüli képességemről, s azzal fogja meglepni az egész családot, hogy engem tiszteletbeli aljegyzőnek nevez ki. Mindezt ő excellenciájának titkára rég megírta atyámnak, s talán éppen ez vala egyik ok, melyért főképp anyám is Czinkotaynak kinevezését annyira óhajtá. Célszerűnek látszott, hogy tiszteletbeliségemhez egy kis valóság is csatoltassék, s valaki legyen, ki szükség esetében kissé gyenge stílusos ügyességemet segítse. Anyám azonban előre meg akarta ünnepelni e meglepetést, s fölülmúlta önmagát. Három nappal a nagy vendég megérkezése előtt házunk telve volt kuktákkal és szakácsokkal. Oly ebéd készült, melynek étlapját is csak jó emlékező tehetségű ember tanulhatta volna meg könyv nélkül, de melynek minden ételéből enni még a legnagyobb gyomor tehetségeit is felülmúlta. Az ispán, a kulcsárné, az írnok, mindenki tett, tisztogatott és parancsolt valamit. A kertész kétségbeesetten járt körül, mert anyám, félve, hogy nem készül el, két nappal előre csináltatta virágfüzéreit, s most midőn látá, hogy a virágok elhervadtak, újra akart mindent csináltatni, ámbár a kertben az első pusztítás után alig maradtak csak bimbók is. Egyszóval házunk a sok rendezés miatt csaknem lakatlan vala, s természetes, hogy ez alatt Czinkotayról valamennyien csaknem megfeledkeztünk.

Végre minden el vala készülve. A nagy asztal terítve, a szobák elrendezve, a roppant ezüst kargyertyatartók, melyek a főispán szobájában díszlettek, kifényesítve, minden ágy behúzva, minden szék s asztal helyreigazítva; a cselédek csak lábhegyen jártak körül a szobákban, nehogy valamit rendjéből kihozzanak, s anyám, ki háziasszonyi megelégedéssel tekinté végig birodalmán, talán csak azt sajnálta, hogy nyár lévén, még nem fűtethet. Atyám a küldöttséggel, mely a főispán fogadására megjelent, s velem, ki hintón, ki lóháton, a nagy vendégnek eleibe ment, s anyám az előbbi napok fölgerjedése után unni kezdé magát.

Azalatt Czinkotay, mióta házunkhoz jött, talán soha nem érezte magát jobban, mint e napokban. Azon öntudat, hogy az általános zaj s örömmel együtt vele senki nem gondol, megnyugtatólására szolgált.

Néha, ha éppen a főispán jutott eszébe, egy pillanatra erőt vett rajta gyengesége, fészkelődni kezdett székén, előre simítgatá szőke haját, s nyugtalanul járt föl-alá szobájában; de e pillanatok csak rövidek voltak. Annyiszor átgondolta a félelmes helyzetet, annyira kiszámította mindazt, mit néki a főispán ez alkalommal mondhat, s mit ő minden egyes kérdésére felelni fog, hogy magát, bármi jöjjön, teljesen elkészültnek érzé; ha szerencsétlenségére ugyanazon

délelőtt, mikor a főispánt várták, anyám el nem unja magát, s ekkor nem jut eszébe, hogy jó volna öcsém után nézni, s hogy talán nem árt, ha Czinkotaynak is néhány bátorító szót mond.

Öcsém, mintha különösen azon törné fejét, hogy nevelőjének legnagyobb tulajdona, a türelmesség kitüntetésére fényes alkalmat nyújtson, ez nap fölülmúlta önmagát. Az első fehér nadrággal addig hempergett a fűben, míg az félig zölddé vált, a másodikat téntával önté be, s miután még egy fára mászott, s ez alkalommal újdonszerű kék bekecsét szakította össze, mely különösen ez alkalomra készítettett, Czinkotay éppen harmadszor végezé növendékjének öltöztetését, s a búzavirágszínű bekecs előtt állva, arról gondolkozott, a széttépett köntösnek rongyait mily módon lehetne ismét együvé forrasztani, vagy azt eszközölni, hogy öcsémnek régi barna bekecse úgy nézzen ki, mintha új és búzavirágszínű volna, hogy senki a történt bajt észre ne vegye, midőn anyám a szobába lépett. Mindez egy erősebb idegrendszerű embert is kihozhatott volna nyugalmából, s a borzadás, melyet anyám a kék bekecs szerencsétlen sorsa miatt érzett, a kétségbeesés, melyet szokott erélyes módján kifejezett, nem vala arra alkalmas, hogy a nyugalmat helyreállítsa.

- S most az Isten fiáért, mondja meg, Czinkotay, mit tegyünk? - kérdezte anyám, miután első haragja kissé lecsillapult. - Ebben az ócska köntösben csak nem állíthatom fiamat a főispán elébe. De miért nem vigyáztok?

Czinkotay, ki ha növendékjének hibái jöttek szóba, e plurálist rég megszokta, maga sem foghatta meg, miért nem vigyáztak hát jobban, de nem tudott tanácsot adni, s valahányszor anyám öcsém ruhatárának egyes darabjait elsorolva, azon okokat hozta föl, melyekért fia ezt vagy amazt nem öltheti föl, egészen osztozott véleményében.

Anyám mindenre gondolt, nem lenne-e legjobb, ha öcsémet, azon szín alatt, hogy a hideg lelte ki, ágyba fektetné, vagy nem kellene-e az új bekecs ezüstkapsait a régi barna bekecsre varrni, midőn e fontos, de nem éppen nyugodalmas tanácskozást egy hajdú szakítá félbe, ki azon hírről rohant a szobába, hogy a főispán és a küldöttség kocsija éppen a szomszéd domb tetején tűntek föl.

- Mindjárt jövök - kiáltott anyám az elsiető hajdúnak. Öcsémre nézve elhatározott, hogy új bekecsét rongyosan húzza föl. Így meglátja őexcellenciája, hogy új köntöse van, s megmondhatjuk minden embernek, hogy csak büntetésül kell a rongyos bekecsben maradnia. - Maga pedig, Czinkotay, szedje össze magát, ne féljen semmitől, a főispán a legjobb ember a világon; csak az istenért, feleségéről ne szóljon, egyáltalában semmi házassági viszonyról. A szegény úr évek óta folytatja válóperét, s e részben annyira érzékeny, hogy valahányszor jó vagy rossz házasságról szólnak, mindenben célzást lát.

E figyelmeztetés legjobb szándékból történt. Éppen mert amint elmondtam, már többször történt, hogy Czinkotay csupa jóakaratból éppen oly dolgokat hozott szóba, melyek az illetőket legkellemetlenebbül érinték, azért tartotta anyám szükségesnek, hogy őt ez alkalommal hasonló tévedéstől megóvjá; az, hogy e jól szánt intés szegény Czinkotayra ennyire hathat, anyámnak eszébe sem juthatott, s mégis magától Czinkotaytól tudom, kivel élte végéig barátságos viszonyban éltem, hogy soha annyira levert, soha oly szerencsétlennek nem érezte magát, mint anyámnak e figyelmeztetése után.

Hogy a főispán el akart válni feleségétől, kétségen kívül szomorú dolog vala, de olyan, mi már több főispánon, alispánon, sőt olyanokon is megtörtént, kik még ispánok sem voltak; az is igaz, hogy a házassági viszonyok a beszélgetésnek bő tárgyát teszik, egyikét azoknak, melyekhez, mint a politikához, mindenki szól, azoknak kivételével, kik a dolgot legjobban értik. De volt-e valaha Czinkotay szándékában, hogy a főispánnal e fontos kérdésről vitatkozásba ereszkedjék? Az, hogy ő, Czinkotay, a megyének csak leendő második aljegyzője, a főispánnal; kit most először lát, főképpen tisztújítás előtt, hol őt hivatalkérő s hivatalra ajánló urak környezik,

jó vagy rossz házasságról fog beszélni, bizonyosan a legvalószínűtlenebb dolognak látszott, oly veszélynek, mely még magának Czinkotaynak sem jutott volna eszébe, addig legalább, míg anyám őt reá figyelmessé nem tévé; mert e pillanattól kezdve e gondolat annyira hatalmat vett lelkén, hogy őt minden egyébre képtelenné tévé.

Miután annyi ideig azon törte fejét, mit fog mondani a főispánnak, s minden lehető kérdésre elkészülve gondolta magát, most, mióta anyámmal szólt, csak az jutott neki eszébe, mit nem szabad a főispánnak mondania, s mentül tovább gondolkozott e tárgyról, annál inkább látá, mi könnyen történhetik, hogy oly valamit mond, mit a főispán célzásnak vehetne, s mindinkább remegett a következésektől.

Valamint sokan előre nem látott körülmények láncolata által vezetettek oda, hogy végre megházasodjanak, s ha meggondoljuk, hányan teszik föl erősen, hogy nőtlenek maradnak, a házaspárok nagy számát csak abból magyarázhatjuk meg magunknak, mert mint Károly bátyám mondta, minden út odavezet, úgy szegény Czinkotay nem kis rémülésére ugyanezt tapasztalta gondolatain.

Erőt akart venni magán, de hasztalan. Midőn azt, mit a főispánnak mondani akart, most még egyszer átgondolá, egy vagy más úton mindig csak e veszélyes térre kelle jutnia. Kezdje akárhol, tegyen akármit, utoljára is csak e tilos körben találta magát; s gonosztevő nem hallhatja ítéletét nagyobb rémüléssel, mint ő azt, mellyel öcsém a szobába toppant, hogy a főispán megérkezett.

A zaj s rendetlenség, melyet e megérkezés okozott; az udvarban felállított jobbagyok, kik éljent, s a kocsisok, kik ha lovaik a lármára zavarba jöttek, más dolgokat kiabáltak; a főispán udvariassága, mellyel magát anyám előtt meghajtá, a roppant leereszkedés, mellyel még kulcsárnénkat is megismeré, Czinkotayra nem tett semmi hatást. Annyira el vala merülve gondolataiban, hogy még azt sem vevé észre, hogy öcsém a főispán helyett egész figyelmét komornyikjára pazarolja, kivel, valahányszor a főispán hozzánk jött, csaknem az egész napot tölteni szokta - s midőn anyám őt erre figyelmessé tévé, s kérdé, miért nem tartja maga mellett, csaknem azt felelte: hisz nem vagyok vele összeházasítva?

Czinkotaynak minden gondolatjai a házasság felé valának fordulva, számára ez egy gondolaton kívül nem volt semmi a világon, mint kit az örvény megragadott, ellenállhatatlanul egy pont felé érzi sodorva magát, úgy látja ő előre sorsát; alig kívánt egyebet, mint hogy az egészen már keresztül ment volna.

Egész reggel a főispánt mások foglalták el: a megyének tisztviselői s azok, kik csak azért jöttek, hogy a főispánnak elmondják, miként ők semmi esetre hivatalt nem vállalnának, ha őexcellenciája azonban teljességgel kandidálná őket, véghetetlen köszönettel fogadnák e megtiszteltetést, de a választást nem fogadnák el. Egyesek, kik valakit ajánlottak, mások, kik valaki ellen panaszt tettek, vagy a főispánt figyelmessé tették, hogy egy bizonyos úri ember tanácsai előtt őrizkedjék, s vegyítve ezekkel a táblabírók hosszú sora, kiknek tulajdonképpen semmi más dolguk nem vala, mint hogy a főispánnak tisztelkedjenek, egy szóval, fontosabb ügyek és személyek annyira igénybe vevék a főispán figyelmét, hogy Czinkotay még nem is közelíthetett. Ebéd alatt anyám kínálgatásai s a főjegyző cikornyás felköszöntései minden egyebet háttérbe szorítottak, s késő estve volt, mikor őexcellenciája végre a neki aljegyzőül ajánlott nevelőre gondolt, s vele szólni kívánt.

Anyám mások dolgában éppen oly türelmetlen vala, mint azokban, melyek őt magát illették, s ha valakinek egyszer pártját fogta, annak békét nem hagyott többé, s így, csak hogy a kedvező pillanat ne mulasztassék el, nem tűrte, hogy Czinkotay csak egy pillanatra is távozzék. Neki a főispán közelében kelle maradni. Ha őexcellenciája a kertben sétált, ott kelle járnia, ha szobájában volt, a mellékszobában tartózkodott ő is, hogy az első fölszólításra megjelenhessék;

képzeltetni azonban a hatást, melyet a szüntelen várakozás egy úgylis annyira ideges emberre szükségképpen tett, s a lelkiállapotot, melyben szegény barátom, midőn őt öcsém nagy zajjal a mellékszobából behívta, a főispán elébe lépett.

Nem ismerek kellemetlenebb érzést a világon, mint azt, hogy zavarba jöttünk. Minden gyengeségeink között ez az egyedüli, melyet mindenki másoknál előbb s inkább vesz észre önmagán, s mely által éppen azért inkább lealázva érezi magát mások előtt, mintha más hibákat vethetne valaki szemére.

Mióta élek, embert nagyobb zavarban nem láttam, s a biztató tekinteteknek, melyekkel anyám őt zavarából ki akarta volna segíteni, csak annyi hatása volt, hogy a bajt még nagyobbá tévék. Czinkotay, valahányszor később a főispánnal való találkozás szóba került, őszintén megvallá, hogy félig magánkívül volt, s csak arra emlékezik, hogy többször meghajtotta magát.

Főispánunk mindezt nem vevé észre. A mosolygás, melyre magát csak azért, mert zavarában nem tudta, mily képet csináljon, kényszeríté, Czinkotay arcának csaknem szatirikus kifejezést ada, s anyám annyit beszélt védencének tudományáról s egyéb kitűnő tulajdonairól, hogy az, mi jellemének fő vonását tette, eszébe nem jutott.

Őexcellenciája rendkívül nyájasan viselte magát Czinkotay irányában, sőt egyes tudományos megjegyzésekből, melyeket beszélgetése közé vegyített, észre vala vehető, hogy ő maga is a lehetőleg legkedvezőbb benyomást akarja tenni Czinkotayra, ki azon arányban, amint a beszélgetés tudományos irányt vett s végre egészen Ciceró leveleire fordult, jobban kezdé érezni magát.

Atyám örült; anyám a meglepedést látva, mellyel a főispán Czinkotayra hallgatott, való gyönyörrel követé Czinkotaynak tudós észrevételeit, maga öcsém csaknem respektussal tekinté most nevelőjét. Szerencsétlenségre a főispán, talán mert klasszikus ismereteinek tőkéje föl vala emésztve, vagy mert anyámat untatni nem akarta, Cicerót rögtön elhagyva, Czinkotayra tért vissza, s igen nyájasan megjegyzé, hogy az, ki Ciceró művével foglalatzkodott, a megyei protokollumokban nem sok élvezetet fog találni. A főispán innen a jegyzői hivatal fontosságához, a példás rendhez, mellyel ez ügyek a megyében vezetettek, s a főjegyző érdemeire tért át, s az audiencia kétségen kívül minden illetők meglegedésére végződött volna, ha a főispán félig tréfásan nem teszi azon megjegyzést: mi jó, hogy Czinkotay úr nem házas.

E megjegyzés az elébbi beszélgetéssel természetes összeköttetésben állt. A főjegyző tudniillik, kit főispánunk elébb annyira magasztalt, más jeles tulajdonai között nagy számú családdal is bírt, s ennek következtében a második aljegyző lakásának is nagy részét elfoglalta, úgyhogy addig, míg a főjegyző annyira nélkülözhetetlen személynek tartatott, megyénkben a nőtelenség a második aljegyzői állomás szükséges föltételei közé tartozott. E megjegyzésnek, melyet őexcellenciája félig mosolyogva tett, eszerint csak az vala az értelme, hogy Czinkotay teljes biztossággal számíthat a kért hivatalra; de a hatás, melyet az Czinkotayra tett, leírhatatlan.

Ha valaki mellett tiszta égből villám csap le, nem ijedhetne meg inkább, mint ő e szavaknál. Mennyivel nyugodtabbnak érezé magát elébb, annál nagyobb zavarba jött, midőn magát ily váratlanul éppen a beszélgetés legveszélyesebb terén látá.

- Ó, nem, kegyelmes uram - szólt erőltetett mosollyal, homloka hajait előresimítgatva -, hála a mindenható Istennek, nem vagyok házas.

Anyám, midőn a zavart, melybe Czinkotay a beszélgetés e fordulatanál jött, észrevevé, egy intő tekintetet vetett reá, de csak növelte zavarát, mely a főispán azon észrevétele által, hogy Czinkotay úr a házasságnak, úgy látszik, nem nagy barátja, tetőpontjára hágott.

Szegény Czinkotay ijedtében minden részletet, melyeket anyámtól a főispán házassági viszonyairól hallott, elfelejtett, csak arra emlékezett tisztán, hogy a házasságról nem kellett volna szólnia, s midőn anyám feddő tekintetét észrevéve, meg vala győződve, hogy valami igen helytelent mondott. Hogy e hibát jóvátegye, most az ellenkező vélemény mellett nyilatkozott. Elmondta, hogy a házasságnak nagyobb tisztelője, sőt bámulója nálánál nem lehet, hogy a házasság felséges, valóban isteni találmány, hogy ha házaspárt lát, neki Józsué jut eszébe, midőn a napot s holdvilágot megállítá, mert miként az égi csillagzatok Gibeon fölött le nem alkonyodtak addig, míg a hosszú tusának, melyben egy fél végképp legyőzetett, vége nem lett, úgy válik a házasság által szerelmünk ragyogó napja állandóvá. Mint az embarras többnyire azon hatást gyakorolja, hogy a legelmésebb emberek nem határozhatják magokat szólásra, úgy más, ha egyszer szólni kezdett, csupa zavarodásból nem tud elhallgatni. Így volt az Czinkotayval is, ki valószínűleg csak azért, mert nem tudta, hogy végezzen, egy egész prédikációt tartott a házasság üdvéről, melyben szentírást s római klasszikusokat egyiránt idézett, s a növény-, állat- s ásványországot hasonlóságokul kiaknázta, de mely a hallgatóknak nem nagy épülésére szolgált.

A főispán, ki a küldöttség alkalmával, mely őt tavaly feleségével ki akarta békíteni, körülbelül ugyanezeket hallá, példás türelemmel, de nemigen jókedvvel vette ez intéseket, melyekre csak azt válaszolá, hogy a házasságnál is, mint minden földi dologknál, minden a körülményektől függ.

- Csalódik excellenciád - mondá Czinkotay, ki tovább tanároskodott, s így ha egyszer valamely tézist fölállított, azzal egykönnyen nem hagyott föl -, a házasságnál minden nem a körülményektől, hanem az emberektől függ, éspedig nem mint közönségesen fölveszik, a házasfelek egyikétől. Teljes meggyőződése, hogy ahol csak rossz házasságot látunk, ott annak okát bizonyosan mind a két résznél kell keresnünk. Hol csak egy rész valóban teljesíti kötelességét, hol a kettő között csak egy valóban jó vagy kitűnő egyediséget találunk, a dolog soha nem jön szakadásig.

Czinkotay kétségen kívül e tételt is még bővebben fejtegeti, ha anyám, ki az egész idő alatt hasztalan veté intő s fenyegető tekinteteit Czinkotayra, addig nem köhög s köszörüli torkát, míg Czinkotay figyelmét magára nem vonja.

A szerencsétlen csak most vevé észre, mit tett. A főispán homloka komor redőkbe vonult, anyám bosszúsan fészkelődött pamlagán, még atyám is rosszkedvűnek látszott. De mit tegyen? Bocsánatot nem lehet kérnie; hogy tehát előbbi hibáját jóvátegye, zavarában nem talált jobb módot, mint hogy állításait módosítá, előadva, hogy ő mindezt nem értette oly általánosságban, s hogy csakugyan lehetnek s vannak esetek, hol a szakadásnak okát egyedül egy félnél kell keresni, s a másikat csak sajnálhatjuk, annyival inkább, minthogy a következetlen világ előtt férfit semmi nem tehet nevetségesebbé, mint neje hűtelensége. S itt Czinkotay példaképpen oly részletesen adta elé a főispán esetét, hogy a célzás iránt kétség nem lehetett, s a főispán minden udvariassága mellett már veszteni kezdé türelmét, midőn szerencsére más vendégek jöttek a szobába s ezzel a beszélgetésnek vége szakadt.

Czinkotay leverve, félig magánkívül, mint ki valamely büntetett követett el, botorkázott ki a szobából, s elzárkózva szobájában, míg a főispán házunknál maradt, nem mutatta magát.

- És mi történt később? - kérdé valaki a társaság közül, ki egy elbeszélést várva, azt, mi hallott, kevesellé.

- Hogy szegény Czinkotay aljegyzővé nem neveztetett ki, az magától értetik - folytatá az előbbi. - A főispán okául annak, hogy ígéretét visszavette, azt mondá ugyan atyámnak, hogy Czinkotay kétségen kívül meg fog házasodni, s akkor a főjegyző nem férne el lakásában, azonban észre lehete venni neheztelését, s a megyében, hol szegény Ezékielnek úgysem voltak

barátai, a legszörnyűbb hírek keringtek a sértésekről, melyekkel e szatirikus ember a főispánt illette.

Szerencsére kevéssel azután ürült meg egy tanári állomás, s Czinkotay saját s főképp anyám meglegedésére, elhagyta házunkat.

Természetes gyengesége néha tanár korában is bajba keverte őt. Beszélték róla, hogy csak azért házasodott meg, mert későbbi nejével, ki akkor már nem a legfiatalabb hölgyek közé tartozott, magára hagyatván, ez új s egészen váratlan helyzet által annyira zavarba jött, hogy miután egy ideig, hogy társát mulattassa, a gyermeknevelésről s a házasságról szólt, végre minden anyagból kifogyva, mindig növekedő zavarában elmondá, mi boldogok lennének a gyermekek, kik ily anyát s a férj, ki ily nőt magáénak nevezhetne; mire a leendő tanárné szintén zavarodottan igennel felelt, s másnap az egész város Czinkotaynak gratulált, minek ez ismét csupa zavarból nem mondott ellent. Egyébiránt Czinkotay helyzetében, melyet haláláig elfoglalt, boldognak érezte magát.

.oOo.